

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra bohemistiky

**Dopisy Jana Zahradníčka Františku Hrubínovi. Hodnoty
(literární a mimoliterární) a strategie (komunikace
v korespondenci).**

Letters of Jan Zahradnicek to Frantisek Hrubin. Axiology (literary
and extra-literary) and strategies (communication in
correspondence).

Bakalářská práce

Marie Lachendrová

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích
prostředcích
Prezenční studium

Olomouc, 2021

Vedoucí práce: Mgr. Petr Komenda, Ph.D.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje. Souhlasím s tím, aby má práce byla zpřístupněna v knihovně Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

V Ostravě dne 22. 6. 2021

Marie Lachendrová .....

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala Mgr. Petru Komendovi, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a čas, který věnoval této práci.

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Teoretická část.....	8
2.1	Epistolární komunikace.....	8
2.1.1	Vymezení korespondence	9
2.1.2	Autorský výraz v korespondenci.....	10
2.2	Literární komunikace	11
2.2.1	Žánry literární komunikace.....	11
2.2.2	Funkce literární komunikace	12
2.3	Analýza korespondence	12
2.3.1	Komunikační strategie	13
2.3.2	Analýza stylizace a sebestylizace autora	14
2.3.3	Mluvní akt.....	15
3	Výzkumná část	16
3.1	Korespondence Jana Zahradníčka a Františka Hrubína <i>Ve znamení „jadis“</i>	16
3.1.1	Charakteristika korespondence <i>Ve znamení „jadis“</i>	16
3.1.2	Etapy korespondence <i>Ve znamení „jadis“</i>	17
3.1.3	Mluvní akt Jana Zahradníčka a Františka Hrubína.....	22
3.1.4	Komunikační role	25
3.1.5	Náboženské hodnoty Františka Hrubína a Jana Zahradníčka.....	33
3.1.6	Umění v korespondenci <i>Ve znamení „jadis“</i>	38
3.1.7	František Halas v korespondenci <i>Ve znamení „jadis“</i>	45
3.2	Korespondence Jana Zahradníčka a Františka Halase <i>Není dálky</i>	47
3.2.1	Charakteristika a etapy korespondence <i>Není dálky</i>	48
3.3	Vzájemný vliv básnického díla Jana Zahradníčka, Františka Halase a Františka Hrubína	50
3.3.1	Vývoj básnického díla Jana Zahradníčka	50
3.3.2	Poezie Františka Hrubína	52
3.3.3	Komparace poetik Jana Zahradníčka a Františka Hrubína	54
3.3.4	Polemika pozdní tvorby Jana Zahradníčka s pozdní tvorbou Františka Hrubína a Františka Halase	61
3.4	Očima Bedřicha Fučíka	67
3.4.1	„Rodina“ Bedřicha Fučíka	68
3.4.2	Vztah Jana Zahradníčka a Bedřicha Fučíka	69

3.4.3	Bedřich Fučík v korespondenci Ve znamení „jadis“	70
3.4.4	Postoj Bedřicha Fučíka.....	73
1	Závěr	75
4	Seznam literatury.....	80

1 Úvod

Cílem této práce je vytvoření analýzy korespondenčního stylu a komunikační strategie v korespondenci Jana Zahradníčka a Františka Hrubína. Jedním z aspektů této bakalářské práce je výklad axiologického střetu výše uvedených autorů. Výzkum se zabývá jejich vzájemnou korespondencí a dílem, blíže polemikou tvorby Jana Zahradníčka s poetikami a hodnotami poezie Františka Halase a Františka Hrubína. Vzájemná komunikace autorů je doplněna svědectvím Bedřicha Fučíka o literární i osobní historii autorů.

Teoretická část práce zahrnuje výklad literární komunikace, který poskytuje zázemí pro analýzu komunikační strategie a tvorby básníků. Výklad žánrů, funkcí a cílů literární komunikace umožní následné porozumění epistolární komunikaci literátů, jejichž komunikační strategie je v korespondenci proměnlivá. Ve zkoumaných dopisech je předpokládán vliv autorského výrazu na výslednou podobu epistolárního stylu. Teoretická východiska literární komunikace jsou čerpána z děl *Znaky a hodnoty*, *Stylistika mluvené a psané češtiny* a *Jazyková interakce*. Mluvní akt pojednaný v díle *Jazyková interakce* je vykládán dle typologie J. R. Searleho.

Literárními prameny užitými pro samotný výzkum je korespondence Jana Zahradníčka a Františka Hrubína *Ve znamení „jadis“...* a Jana Zahradníčka a Františka Halase *Není dálky...* V praktické části bude název sebrané korespondence *Ve znamení „jadis“...* v průběžných citacích nahrazen zkratkou KZH, tedy „korespondence Zahradníčka a Hrubína“. Sekundárním pramenem je korespondence třetí strany – Bedřicha Fučíka: *Listovní příležitosti: dopisy Bedřicha Fučíka Mojmíru Trávníčkovi* a Fučíkovy paměti *Čtrnáctero zastavení*. Tato svědectví vysvětlují komunikační přístup Jana Zahradníčka i způsob, jakým byl za života vnímán blízkým okolím. Hodnotový konflikt Jana Zahradníčka a Františka Hrubína je podložen informacemi o soudobém kulturním a literárním životě autorů, jež jsou čerpány z díla *Literární život ve stínu Mnichova*. K výkladu střetu poetik a hodnotových žebříčků jednotlivých autorů jsou zvoleny básnické sbírky Františka Hrubína *Včelí plást*, *Chléb s ocelí*, *Jobova noc*, *Stalingrad* a *Hirošima*, Františka Halase *A co?* a Jana Zahradníčka *Stará země* a *Rouška Veroničina*, v nichž je předpokládán výskyt dokladů o vzájemném vlivu autorů. K výkladu vývojových etap díla jednotlivých autorů je využita ediční poznámka Mojmíra Trávníčka

k soubornému vydání *Roušky Veroničiny, La Saletty a Znamení moci*, poznámky Jiřího Brabce k dílu Františka Halase a předmluva Miloše Pohorského k dílu *Jobova noc* Františka Hrubína. Komparace výrazných motivů poválečných děl Jana Zahradníčka a Františka Hrubína se opírá o poznatky Vladimíra Křivánka zaznamenané ve studii *„Nová země“ Františka Hrubína versus „stará země“ Jana Zahradníčka*.

Cílem bakalářské práce je tedy komplexní sjednocení dostupných poznatků o osobnosti Jana Zahradníčka a vzájemném vlivu Jana Zahradníčka a Františka Hrubína, a to prostřednictvím výzkumu korespondence Zahradníčka, Halase a Hrubína, dále svědectví třetí strany a analýzy vývoje tvorby autorů. Východiskem bakalářské práce je předpoklad dominantní pozice Jana Zahradníčka v komunikaci s básníky – Františkem Halasem a Františkem Hrubínem. Ve zkoumané korespondenci Jana Zahradníčka jsou sledovány a vykládány prvky korespondenčního stylu a souběžně užitého osobitého uměleckého výrazu.

2 Teoretická část

Primárním pramenem výzkumu osobnosti a tvorby Jana Zahradníčka, jeho vlivu na dílo a smýšlení Františka Halase a Františka Hrubína je korespondence. Práce sleduje autorský výraz a umělecký přesah v korespondenci. V teoretické části je věnována pozornost psané komunikaci (osobní korespondenci) a literární komunikaci jako takové, jejím cílům, žánrům a funkcím. Výzkum se opírá také o umělecké dílo výše uvedených autorů. V popředí zájmu při zkoumání komplexní tvorby a výrazu osobní komunikace Jana Zahradníčka je persvazivní povaha jemu vlastní rétoriky, jak z hlediska obsahu, tak formy. Z tohoto důvodu jsou v popředí teoretické části práce uvedeny základní pojmy, jimiž lze definovat psaný text autora, ať bylo či nebylo primárním motivem formulace textu zveřejnění.

Důležitými prameny k vytyčení základní odborné terminologie vztahující se k povaze užitých výrazů v korespondenci a jejich výkladu je dílo Mojžíry Otruby *Znaky a hodnoty* a dílo Petera Auera *Jazyková interakce*. Užitými prameny zabývajícími se komunikací a konkrétně pak epistolárním stylem jsou *Stylistika mluvené a psané češtiny* Jany Hoffmannové a kol., *Řeč dopisů, řeč v dopisech* Boženy Němcové Jaroslavy Janáčkové a *Komunikační strategie v dopisech* Boženy Němcové Lucie Saicové-Římalové.

2.1 Epistolární komunikace

Během vlastní práce s korespondenčním materiálem vychází tato práce ze současné ediční praxe systematicky uchopené v díle Petra Komendy *Ediční příprava korespondence*. Zde je charakterizována problematika a ideální metodika práce s korespondencí jako specifickým fenoménem české knižní kultury. Strukturalistická metodika nahlížení na korespondenci je obohacena o aspekty tarturské sémiotické školy. (KOMENDA 2008:5) Tato zvolená východiska umožňují situování korespondence do kontextu literárních, dokumentárních a dalších textů. Korespondence je vykládána prostřednictvím dvou svých aspektů jako korespondence žánrově specifická, osobní, obsahující převážně aspekty primárního účelu dopisu, a korespondence umožňující náhled do literární kultury, tedy text jedinečný a odlišný od dopisů běžných, pro výzkum nepřínosných. (KOMENDA 2008:6)

2.1.1 Vymezení korespondence

Korespondence je vnímána jako specifický komunikát, který působí jinak v původní komunikační situaci a jinak v okamžiku, kdy se stává součástí literárních procesů. (KOMENDA 2008:5) Některé odborné práce, např. *Základy české stylistiky*, uvažují dopis jako útvar či žánr. (SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ 2005: 11) Obtížné vymezení korespondence v minulosti vede k řazení korespondence do komunikace běžně dorozumivací (hovorové), z hlediska vnější formy dopisu mezi informační slohové útvary. (tamtéž)

Marie Čechová vymezuje samostatné členění korespondenčního či epistolárního stylu komunikace. (ČECHOVÁ 1997: 135) Milan Jelínek upozorňuje na to, že dopis soukromého charakteru má normovaný úvod a závěr, pozdravy a blahopřání, a proto podle něj patří mezi žánry s pevnějšími textovými vzorci. (JELÍNEK 1995: 126–137) Základními prvky epistolární komunikace jsou podle Jelínka:

- kolísání mezi spisovností a nespisovností,
- kolísání mezi subjektivními faktory a epistolární etiketou,
- kolísání mezi explicitním a implicitním vyjádřením,
- otevřenost emocionálně zabarvených prostředků,
- užívání kontaktních prostředků,
- preference výpovědi s užitím určitého slovesa,
- užití spíše konkrétních než abstraktních prostředků. (tamtéž)

Jiří Kraus v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (2002) vymezuje epistolární styl v osobním prostředí, na rozdíl od Jelínka ho nepovažuje za styl funkční. (SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ 2005: 12–13) Určuje epistolární styl na základě užitých slohotvorných činitelů psanosti, adresnosti a dialogičnosti. (tamtéž) Korespondence vytváří komponovaný kulturně-historický obraz doby s autorem ve svém středu; tento přístup umožňuje odhlédnout od čtenářského zaujetí a vnímat korespondenci jako klíč k tvorbě autora. (KUSÁKOVÁ 2005: 576) Literárněhistorický přístup ke korespondenci je přínosný s ohledem na komplexní pojetí biografie autora. Sama skutečnost, že se jedná o komunikaci, snižuje hodnověrnost pramene z důvodu subjektivity autora dopisu a možného zkreslení obsahu textu; při výzkumu literární osobnosti a jejího díla se tedy

korrespondence zkoumá, ale takový výzkum musí být opřen o zjištění z dalších literárních pramenů. (KOMENDA 2008:45)

2.1.2 Autorský výraz v korespondenci

Osobní korespondence a literární komunikace má společné a odlišné prvky. Mezi společný prvek patří „fyzická nedostupnost/neuchopitelnost“ autora čtenáři, motiv a okolnosti vzniku textu jsou neznámé, v korespondenci je ovšem známa identita reálného komunikátora i respondenta. (KOMENDA 2008:9) Autor/mluvčí vyjadřuje v jazyce svou subjektivitu. Každé jednotlivé uchopení jazyka je alespoň minimálně odlišné od jazyka ostatních mluvčích. (AUER 2014: 79) Autor je z textologického hlediska lidská bytost zabývající se literárně uměleckou tvorbou a nesoucí individuální funkčnost pro literaturu. (OTRUBA 1994: 192) Textolog tedy odhlíží od autora coby psychofyzické, empirické reality člověka. (tamtéž) Při výzkumu osobnosti autora a jeho tvorby prostřednictvím jeho interakce s blízkými je nezbytné přihlídnout ke společensko-kulturnímu prostředí, v němž tato komunikace vznikala.

Umělecký text má blízko ke korespondenci svou mnohotvárností, „nejednoznačností“, tedy faktem, že autor píšící dopis více lidem v krátkém časovém úseku o téže skutečnosti volí vždy jiný způsob sdělení, píše v jiné perspektivě každému jednotlivému adresátovi. (JANÁČKOVÁ 2001: 23) Při výzkumu korespondence autorů jako historického pramene je problematický jeho subjektivní ráz vůči adresátovi. Čím větší množství korespondence je k dispozici, tím více výkladů autorovy doby, díla a vztahu autora dopisu k adresátovi se vědci k výzkumu naskytuje. (tamtéž) Jaroslava Janáčková se při výzkumu korespondence zabývá kontextem, uvažuje motiv psaní dopisů, adresáta, obsah a tón rukopisu. Narozdíl od Arne Nováka zahrnuje korespondenci Boženy Němcové do její umělecké tvorby (národopisné a fikční prózy). (JANÁČKOVÁ 2001: 14) Pro literární i neliterární čtenářskou veřejnost je vhléd do soukromí autora čtenářsky atraktivní. (JANÁČKOVÁ 2001: 22) „Jediné snad platí obecně: dopis čtený někým jiným než původním adresátem, někým, kdo na text pisatele nemusí reagovat ani odpovědí, ani jinak, se už tímto osvobozením od své prvotní sociální interakce uvolňuje pro vnímání estetické.“ (tamtéž) Janáčková prostřednictvím argumentace účelu a funkce literárního díla a korespondence dochází k závěru, že obojí si může být rovno.

2.2 Literární komunikace

Pro ucelený výklad korespondence autorů v závislosti na jejich uměleckém díle je součástí teoretické části výklad základních pojmů literární komunikace, definice a popis žánrů, funkcí a cílů. Vymezení literární komunikace umožní analýzu literárního stylu v poezii autorů, ale také prvků literárního stylu v korespondenci.

V historii je zaznamenáno více než mnoho přístupů k literární komunikaci. V díle Bohuslava Havránka *Úkoly spisovného jazyka* je funkční jazyk literární komunikace charakterizován přesahem sdělení maximální aktualizací, tj. ozvláštňením, čímž je v opozici k ostatním funkčním jazykům. (HAVRÁNEK 1932: 11) Terminologie literární vědy je v rámci svého historického vývoje nepřesná nejen kvůli kolísání mezi pojmy „funkční jazyk“ a „funkční styl“. V literárních kruzích se ustanovuje rozlišení „lingvostylistiky“ a literární stylistiky. (HOFFMANNOVÁ 2016: 398) Zakládající členové Pražského lingvistického kroužku se ujímají výzkumu umělecké komunikační sféry. (tamtéž) Roman Jakobson v roce 1995 rozpracovává a zdůrazňuje poetickou funkci a blíže se zabývá stylizací uměleckých textů (např. metaforou, metonymií). (JAKOBSON 1995: 13) Jan Mukařovský zavádí a zpracovává termíny „estetická funkce“, „estetická norma, hodnota“ a „básnický jazyk“. Oproti sovětským autorům klade důraz na ozvláštňení, deformace a deviace jazyka, soustředí se na znak v básnickém jazyce a neodděluje literární komunikaci od ostatních komunikačních sfér. (MUKAŘOVSKÝ 1982: 24) Tento pohled je významný pro výzkum korespondence literátů v kontextu vlastního literárního díla autorů. Dále bude aplikován při analýze paralel mezi korespondencí a uměleckým dílem autora korespondence.

2.2.1 Žánry literární komunikace

Literární komunikace zahrnuje pestrou škálu žánrů, především tedy v oblasti prózy. V poezii je využití různých žánrů zřejmě nejpestřejší (tj. poezie angažovaná, spirituální, experimentální, všednodenní „poezie věčnosti“ – poetry, miniatury). Někteří autoři lyriky vytváří komplikované struktury pomocí vnitrotextových a mimotextových subjektů. (HOFFMANNOVÁ 2016: 415) Metajazykové jevy se vyskytují v samotném díle i mimo něj, jedná se např. o komentáře autora k jazykovým jevům, vlastním textům a k procesu psaní. (tamtéž) Intertextualita je jedním z podstatných jevů české poezie;

básníci odkazují ke svým předchůdcům, jiným literárním a uměleckým dílům a napodobují je. (tamtéž)

2.2.2 Funkce literární komunikace

Dominantní funkce literární komunikace je funkce estetická, Romanem Jakobsonem pojímaná jako funkce poetická. (JAKOBSON 1995: 13) Z lingvistického hlediska je možné nalézt prvky poetické funkce v běžné komunikaci. S estetickou funkcí díla může, ovšem nemusí, souviset konativní funkce, která se projevuje snahou upoutat čtenáře nápadností, exkluzivitou, ozvláštňením obrazy a figurami. Estetická funkce je stejně jako funkce emotivní potlačována a vyzdvihována v závislosti na cíli autora. (HOFFMANNOVÁ 2016: 423) Autoři mohou na čtenáře v uměleckých textech mimotextově apelovat, ovlivňovat je a přesvědčovat o správnosti vybraného úhlu pohledu lyrického subjektu či protagonisty děje, ovšem pouze okrajově vzhledem k primárně estetickému cíli, nejedná se o explicitní apel. (tamtéž) Na rozdíl od běžně psané soukromé korespondence, v níž se „poetismy“ vyskytují sporadicky jako prvek ozvláštňení, v dopisech literátů jsou básnické prostředky (figury a tropy) užívány systematicky; takovéto texty literátů se tedy vymykají z primární sdělnosti a získávají estetickou funkci. (KOMENDA 2008:13) Expresivní funkce jazyka zahrnuje reprezentaci vnitřního světa autora/mluvčího. (AUER 2014: 37) V případě korespondence je tedy expresivní funkce spojena s funkcí emotivní. V případě poezie je expresivní funkce podmiňována stylizací, je tedy spjata s poetickou funkcí. (tamtéž) Apelová funkce iniciuje vnější i vnitřní změny v adresátově vnímání, nikoli v autorovi, je tedy funkcí zohledňující recipienta komunikátu. (tamtéž) Funkce referenční je nejvíce potlačena u lyrické poezie. (HOFFMANNOVÁ 2016: 423) Pro korespondenci je tato funkce ovšem významná.

2.3 Analýza korespondence

Při výzkumu korespondence velmi záleží na jejím výběru. Výzkum dokumentárního charakteru je uplatněn z hlediska kvantity; čím více je ve výzkumu k dispozici dopisů, tím spíše výzkum podkládá heterogenita textu. (KOMENDA 2008:40) Literární výzkum je naopak založen na kvalitě – estetické hodnotě a jiných literárních aspektech. (tamtéž) Během výzkumu korespondence dochází k demytizaci autora, objevování proměnlivé stylizace také k odkrývání osobních vazeb mezi autorem dopisu a různými

adresáty. (tamtéž) Pro literární vědu je korespondence přínosná díky informacím o kontextu původního komunikačního aktu a vazbách účastníků komunikace. Není tedy pouhým literárněvědným pramenem z hlediska přínosu informací a možné demytizace autora, může přispět také k samotnému výzkumu konkrétního spisovatelova díla. Skrze interpretaci tzv. „reflexivní autor“ sebereflexí postihuje dominanty svých textů a často také axiologické proměny reflektované v díle; u intuitivních autorů je introspekce v korespondenci méně zřejmá. (KOMENDA 2008:38)

2.3.1 Komunikační strategie

Komunikační strategie je pojem, jenž se užívá pro označení postupů k překonání potíží při analýze odlišného komunikačního chování. Tento pojem je definován a blíže vymezen Milenou Švehlovou: „Komunikační strategie (komunikační postupy) lze chápat jako společensky obvyklé myšlenkově-komunikační operace – postupy, které určují konkrétní (kompoziční, tematické, architektonické a jazykové) ztvárnění výpovědi a které jsou primárně zaměřené na adresáta (...).“ (MACHOVÁ, ŠVEHLOVÁ 2001: 81) Výše popsany komunikační plán tedy určí výslednou podobu komunikátu. Základními rysy komunikační strategie jsou v takovém pojetí ustálenost, vliv na formální podobu výpovědi, orientace na adresáta a zaměření komunikace na cíl. (tamtéž)

Komunikační strategie souvisí se zdvořilostními principy – součástí komunikační strategie je volba míry a prostředků zdvořilosti. Některé komunikační strategie se soustředí pouze na vyjadřování zdvořilosti. (SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ 2005: 23) Další součástí zdvořilostního aspektu komunikační strategie je tykání a vykání, které je zásadním ukazatelem vzájemného vztahu komunikujících, dobových norem a odrazem vlastností society, v níž se účastníci komunikace v přípravné fázi korespondence nachází. (SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ 2005: 43) Výrazným aspektem zdvořilosti komunikační strategie je řečová etiketa, kterou Švehlová definuje jako „konvenčně užívanou, verbalizovanou část souhrnu společenských etiketních zvyklostí v daném společenství dané doby“. (MACHOVÁ, ŠVEHLOVÁ 1996: 158) Komunikační strategie je studována na základě výkladu dvou aspektů komunikace – vztahového a obsahového. (SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ 2005: 28) Tyto aspekty jsou tvořeny prostředky verbálními i neverbálními. (tamtéž) Komunikační strategie korespondence *Ve znamení „jadis“*... tedy bude

vykládána jako soubor určitých postupů uspořádaných na pozadí vztahového aspektu komunikace, jenž zahrnuje ztvárnění „obrazů“, stylizaci subjektů, které odkazují k autorovi, adresátovi i jejich vztahu. (SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ 2005: 29)

2.3.2 Analýza stylizace a sebestylizace autora

Při analýze sebestylizací a stylizací autora je třeba brát v úvahu jednotlivé prostředky, ale také ztvárnění subjektů pisatele a adresáta a volbu komunikační perspektivy jako celku ve vzájemných vztazích. (SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ 2005: 51) Na sebestylizaci se podílí mnoho faktorů; při určení povahy jejích projevů se vychází z rozlišení: vnětexitovost/vnitrotexitovost, implicitnost/explicitnost; mezi vnětexitové subjekty sebestylizace náleží například volba jazykového kódu, vysvětlivky věcných údajů a mimojazykové prostředky. (tamtéž) Užitý jazykový kód a žánr definují autora dvojitým způsobem – coby pisatele a čtenáře; mimojazykovými prostředky je grafická úprava textu, druh písma, výběr papíru atd. (tamtéž) Jakákoli odluka od normy a další výraznější autorské výjimečnosti vypovídají o pisatelovu charakteru a záměru. Mezi mimojazykové prvky náleží také doklady spěchu nebo přípravy komunikátu a formálnost či neformálnost, která je určena vztahem mezi komunikujícími a obsahem dopisu. V tištěné edici mizí většina výše zmíněných mimojazykových jevů. (SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ 2005: 42) Zkoumanými jazykovými prostředky může být užívání vlastních jmen a jejich deminutiv, substantiv, zájmen a přívlastků. (SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ 2005: 43) Jazykové prostředky autora jsou podmíněny užitým žánrem, vnějšími podněty, mezi něž patří věk, pohlaví a vzdělání pisatele – muži například v porovnání se ženami tak často neobměňují a citově nepodbarvují oslovení adresáta. (tamtéž) Jak bude ovšem zřejmé z výzkumné části práce, individuálně se lze z těchto obecných pravidel vymykat; v případě odluky od normy se jedná o originální prvek, který je nutné dále zkoumat a vysvětlit v kontextu. Dalšími vlivy na sebestylizaci a stylizaci subjektu adresáta a receptora jsou kontexty charakterizované subjekty, tj. explicitní či nepřímé popisy, komunikační záměry a funkce, vybrané kontaktní prostředky, prostředky komunikačního souladu (např. etické dativy, ověřovací otázky a částice), struktura a organizace textu. (SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ 2005: 43)

2.3.3 Mluvní akt

Ve výzkumné části práce bude využita typologie mluvních aktů uvedená v knize Petera Auera *Jazyková interakce* (2014), která pojednává mluvní akt prostřednictvím studií profesora filozofie J. R. Searleho. Studie mluvního aktu J. R. Searleho rozvádí Miroslav Grepl a Petr Karlík v letech 1986 a 1998. Americký filozof John Rogers Searle v mluvním aktu sleduje komunikační kompetenci, tedy abstraktní charakter promluv a jejich možnou podobu. (AUER 2014: 79) Důležitý je tedy samotný akt oslovení, ne sdělení ve smyslu předání podstaty jevu. J. R. Searle v rámci typologie mluvních aktů rozlišuje: *reprezentativy*, úsudky založené na pravdivosti, tzn. tvrzení nebo oznámení, *direktivy*, prosby o recipientův čin, *komisivy*, závazky mluvčího, *expresivy*, projevy nitra mluvčího a *deklarativy*, definování statusů institucionálního charakteru. Mezi další autory, kteří zavádí typologii mluvních aktů, patří např. Jürgen Habermas, jenž rozlišuje *komunikativy*, *konstativy*, *reprezentativy*, *regulativy*. V dopisech psaných Janem Zahradníčkem, Františkem Halasem a Františkem Hrubínem velmi často dochází k nejednoznačně zařaditelnému komunikačnímu jednání, prolínání typů mluvních aktů atp. Pro porozumění korespondenci z hlediska individuality autorského výrazu je proto vhodné rozlišení záměru jednotlivých mluvních aktů.

3 Výzkumná část

3.1 Korespondence Jana Zahradníčka a Františka Hrubína *Ve znamení „jadis“...*

Dochovaná korespondence Jana Zahradníčka a Františka Hrubína zahrnuje téměř sto dopisů. Dopisy jsou datovány mezi lety 1937 a 1950. Poslední z dopisů píše Jan Zahradníček přibližně rok před svým zatčením a uvězněním ve vykonstruovaném komunistickém procesu. (KZH: 191, Ediční zpráva) Dochovaná korespondence byla vydána roku 2018 v edičním zpracování Jana a Zdeny Wiendlových. Jedná se o pramen soukromé povahy, který je zásadní pro výzkum díla Jana Zahradníčka a jeho uměleckého vlivu na osobnost a dílo Františka Hrubína. V této kapitole budou pojednány a analyzovány jednotlivé etapy korespondence, komunikační strategie Zahradníčka a Hrubína a jejich role v mluvním aktu. Cílem kapitoly je zachycení a analýza tematizace umění a přírody, náboženských hodnot a literární veřejnosti.

3.1.1 Charakteristika korespondence *Ve znamení „jadis“...*

Pro korespondenci Jana Zahradníčka a Františka Hrubína je charakteristický takt, s nímž oba mluvčí oslovují adresáta. Ráz vážnosti je založen na formálnosti korespondence, která bude v této kapitole sledována v konkrétních pasážích dopisů napříč léty, kdy se proměňuje jak frekventovanost prvků formálnosti, tak její intenzita, a to u pisatele Hrubína i Zahradníčka. Skrze zdvořilostní aspekt lze sledovat podstatu přátelství autorů a jeho umělecký přesah. Psaný projev Jana Zahradníčka a Františka Hrubína je odlišný, přesto jsou v komunikaci obou autorů společné prvky, které budou dále rozebrány v jednotlivých kapitolách pojednávajících o obrazu každého autora coby mluvčího.

Korespondence *Ve znamení „jadis“...* je psaná, soukromá, intimního a uměleckého rázu. Autoři sdílí filozofické, společensko-kulturní a náboženské představy, které pak rozvíjí a příležitostně přímo v dopisech umělecky zpracovávají. Komunikát je psaný, připravený. Soukromý aspekt dopisů umožňuje náhled na subjektivní prožívání existence a hodnot Zahradníčka a Hrubína. Autoři se oslovují dativy formálně s velkým písmenem. Navzájem si projevují přemíru slušnosti a vzájemné úcty. Oba autoři po určitou dobu v závěru dopisu zmiňují Boha, i v přáních a krátkých pozdravech. František Hrubín se k Zahradníčkovi obrací s oslovením „Jene“ nebo „Jeníku“, Jan Zahradníček oproti tomu Hrubína oslovuje přátelsky, ovšem poněkud formálněji „Milý/drahý Františku“,

výjimečně „Františku“ a podepisuje se „Tvůj J. Z.“. František Hrubín v letech 1940–1942 zasílá dopisy, v nichž sporadicky adresáta tituluje „Pan Jan Zahradníček, spisovatel“, což je součástí projevů úcty. Náklonnost Zahradníčka a Hrubína je projevována právě zdvořilostí. Přestože je komunikace ve své podstatě přátelská, formulace dopisů Jana Zahradníčka je formální, etiketa komunikační strategie umožňuje pisateli naplnit komunikační záměr bez emocionality: „Vzpomínali jsme Tě při zprávě o zastavení M[alého] Č[tenáře], hlavně ovšem v souvislosti s materiální stránkou věci.“ (KZH: 82, ZAHRADNÍČEK, 22. dopis, 14. 7. 1941) Po roce 1944 je Zahradníčkův odstup projevován čím dál intenzivněji formálností dopisu: „Přeji Ti do nového roku hodně zdraví a pokoje a také paní Jarmilce a dětem.“ (KZH: 143, ZAHRADNÍČEK, 45. dopis, 2. 1. 1948) Etiketa dopisování je umocňována sdílením náboženských hodnot a dodržována jak Janem Zahradníčkem, tak Františkem Hrubínem. Takt je stabilním prvkem korespondence, nebrání však emocionalitě výpovědi: „Včera jsem byl na Staroměstském nám. na manifestaci pro Říši, pro vítězství nového řádu, kde naše vedoucí osobnosti po zásluze odsoudily zhovadilý čin londýnských emigrantů.“ (KZH: 102, HRUBÍN, 32. dopis, bez datace)¹ Takt projevovaný Hrubínem i Zahradníčkem v dopisu se tedy projevuje formálně i sémanticky; jedná se o takt, který určuje tón dopisu, každý mluvčí jej však projevuje odlišným způsobem.

3.1.2 Etapy korespondence Ve znamení „jadis“...

Korespondence Jana Zahradníčka a Františka Hrubína započíná v roce 1937 a do roku 1939 pokračuje nepravidelně. K časté výměně dopisů mezi Zahradníčkem a Hrubínem dochází mezi lety 1940–1942. Po roce 1944 jsou pomlky mezi jednotlivými dopisy čím dál častější, roku 1950 korespondence ustává.

Na počátku sledované komunikace iniciuje udržování pravidelnosti v dopisování převážně Jan Zahradníček: „Milý Františku, co se s tebou děje? Už dlouho nemám od Tebe zpráv (...).“ (KZH: 19, ZAHRADNÍČEK, 7. dopis, 15. 8. 1938) Hrubín kompenzuje toto Zahradníčkovu nadšení pro udržení komunikace rozsahem svých dopisů, který je takřka dvojnásobný oproti rozsahu dopisů Zahradníčka. Tento nepoměr se v rámci času vyvíjí;

---

¹ Dopis je vzhledem k pojednaným historickým událostem (atentátu na Reinharda Heydricha) řazen k dopisům z roku 1942. (KZH: 102)

v roce 1937 píše Hrubín více než trojnásobný počet stran oproti Zahradníčkovi, tedy v poměru 7:2. V roce 1940 je poměr stran² 29:14, v r. 1941 27:7 a po nejvyšší frekventovanosti komunikace v roce 1942 30:14 dochází k radikálnímu snižování frekventovanosti dopisování. V roce 1944 se poměr stran dopisů Hrubína a Zahradníčka srovnává na stejnou úroveň. Celkový počet Hrubínových dopisů klesá od roku 1942 více než sedminásobně, počet Zahradníčkových dopisů klesá také (ovšem v menší míře). Stále je však třeba přihlížet ke skutečnosti, že uvedená data jsou ovlivněná dostupností materiálu (chybí mnoho dopisů, k nimž se odkazuje v dochovaných dopisech), a proto data nejsou přesná.

Mezi lety 1936 a 1940 frekventovanost korespondence Zahradníčka s Hrubínem roste. Korespondence Zahradníčka a Hrubína není mezi lety 1937 a 1939 častá. Zahradníček píše mezi lety 1937 a 1942 Hrubínovi 7 pohlednic; cílem těchto komunikátů je udržení kontaktu. V roce 1938, kdy si Hrubín a Zahradníček vyměňují pouze 7 dopisů a Zahradníček zasílá spolu s Janem Hertlem³ Hrubínovi pohlednici, autoři v obsáhlejších dopisech diskutují o své víře. Osmý dopis Zahradníčka z roku 1938⁴ spouští debatu, kterou po Hrubínově vyčerpávající odpovědi opět střídají krátké vzkazy. Podobně živelná diskuse je opět navázána až po roce 1940.

První období dopisování je specifické stručností komunikátů. Nehledě na počet dopisů ze strany obou pisatelů, Zahradníček píše v této etapě komunikace dopisy o třetinu stručnější než Hrubín. Další frekventovanou součástí tohoto období jsou odkazy k setkání: „Já, bohužel, nemohu dnes přijít. Přijel bratr (...).“ (KZH: 24, HRUBÍN, 6. dopis, 13. 12. 1938) Už v tomto období se v korespondenci čím dál častěji vyskytují podněty týkající se autorské či redakční činnosti, ale až v roce 1940 je jejich frekvence znatelná: „Těším se moc na ten Tvůj medailon v „Knize a čtenářích“.“ (KZH: 35, ZAHRADNÍČEK, 12. dopis, 25. 1. 1940) V těchto dopisech převažuje apelová funkce. Provázanost umělecké činnosti se zaměstnáním je intenzivně projevována v dopisech obou autorů od roku 1940 do roku 1944: „Je třeba, aby M[alý] Č[tenář] přinášel i dobré věci

---

² Hrubín:Zahradníček.

³ Jan Hertl (1906–1965): český historik, sociolog, redaktor, spoluzakladatel revue *Řád*. (KZH: 159, Vysvětlivky)

⁴ Citace z tohoto dopisu jsou uvedeny v kapitole pojednávající o hodnotách Jana Zahradníčka a Františka Hrubína.

z německých autorů. Nenašel by se v Bilingerovi,⁵ nebo i v starších básnících, nějaký úsek nebo i celé kratší vypravování (...).“ (KZH: 64, HRUBÍN, 17. dopis, 17. 9. 1940) V Zahradníčkových dopisech převažuje profesní zaujatost poezí:⁶ „Tvá „znělka královská“ je vysázena a zařazena do dubnového Akordu (...).“ (KZH: 43, ZAHRADNÍČEK, 14. dopis, 28. 3. 1940) V případě Hrubínových dopisů je častá tematizace umění ve spojení s kontextem soudobé básnické tvorby: „Ty tvoje obavy o ‚opatrnictví‘ mě přepadají skoro denně, kdyžtž Kamil Bednář,⁷ Ivan Blatný⁸ i jejich velcí učitelé předstupují před veřejnost s díly budícími naši závist!“ (KZH: 42, HRUBÍN, 11. dopis, 15. 3. 1940) Hrubín se také vyjadřuje daleko častěji než Jan Zahradníček k vlastní tvorbě (tvorbě adresáta nebo obou autorů): „Co naše knížky? Možná, že zas, milý Jeníku, vyjdeme spolu!⁹“ (KZH: 47, HRUBÍN, 12. dopis, 9. 5. 1940)

Přestože se Zahradníček a Hrubín po určitou dobu shodují ve svém vyznání, Zahradníčkova redakční činnost v oblasti politiky, tedy v týdeníku *Obnova*, není Hrubínem podporována tak, jak má Zahradníček původně v úmyslu: „Jak vidím, na *Obnovu* stále zapomínáš a tato nosatá doba skýtá přece tolik námětů.“ (KZH: 20–21, ZAHRADNÍČEK, 8. dopis, 5. 9. 1938) Publicistika tohoto týdeníku podporuje politickou situaci tzv. druhé republiky, kritizuje Masaryka, Beneše a liberální publicisty, stojí v opozici k liberalismu, bolševismu a nacionálnímu socialismu. (KZH: 160, Vysvětlivky) František Hrubín podle šestého dopisu Jana Zahradníčka z roku 1938 zasílá epigramy k vydání v *Obnově* bez honoráře, ovšem dále se v deníku umělecky neangažuje. (KZH: 18, ZAHRADNÍČEK, 6. dopis, 23. 6. 1938) Hrubín a další katoličtí přátelé Jana Zahradníčka byli ze Zahradníčkovy publicistické činnosti v redakci *Obnovy* rozpačití. (KZH: 160, Vysvětlivky) Politické názory opírající se o náboženská stanoviska Hrubína a Zahradníčka se částečně slučují. Hrubínova báseň *Španělská zem*¹⁰ však svědčí o jeho pacifismu převažujícím nad projevy katolictví v otázce španělské občanské války.

---

⁵ Richard Billinger (1890–1965): rakouský spisovatel, básník, dramatik. (KZH: 171, Vysvětlivky)

⁶ Zahradníček byl redaktorem kulturní rubriky *Obnovy* od roku 1937 do roku 1940. 1940–1944 a 1945–1948 byl vedoucím redakce časopisu *Akord*. (KZH: 160, Vysvětlivky)

⁷ Kamil Bednář (1912–1972): básník, překladatel, autor pro děti, dramatik, redaktor. (KZH: 166, Vysvětlivky)

⁸ Ivan Blatný (19103–1990): básník, člen Skupiny 1942, překladatel. (KZH: 166, Vysvětlivky)

⁹ Hrubínovy a Zahradníčkovy básnické sbírky vycházely od r. 1935 do roku 1940 vždy ve stejném roce, tj. Zahradníčkova sbírka *Jeřáby* – Hrubínova sbírka *Zpíváno z dálky* (1933) atd. (KZH: 167, Vysvětlivky)

¹⁰ Báseň *Španělská zem* je součástí básnické sbírky *Země po polednách*, vydané roku 1937.

Jan Zahradníček v korespondenci opakovaným apelem žádá po Hrubínovi příspěvky do týdeníku *Obnova*. Zahradníčkově politické shrnutí doby pojmem „nosatá“ v dopise z roku 1938 označuje dobu Židů a zednářů. (KZH: 22, ZAHRADNÍČEK, 8. dopis, 5. 9. 1938) Výše uvedený Zahradníčkův výrok má za cíl aktualizovat bojovný nacionalismus a vlastenectví, emotivní zabarvení tohoto výrazu dokládá pervazivní funkci. Zahradníčkově politické přesvědčení je založené na představě silného národního státu a náboženské konfesi. (KZH: 161, Vysvětlivky) Hrubín v dopisech na vyřčená společenská stanoviska Jana Zahradníčka nereaguje.

Hrubínově komunikaci v letech 1940–1943 dominuje expresivita spojená především s popisy rodinných poměrů a zážitků. Do popisu svého existenčního stavu často zahrnuje Boha: „Lis, v němž jsem, je přitažen na tu míru, kdy si zvykáme na jeho tlak, záleží teď na Bohu, zdali ho přitáhne (...). Mám se modlit, aby drčení bylo strašnější, nebo aby přestalo?“ (KZH: 128, HRUBÍN, 41. dopis, 28. 1. 1943) Pisatel dopisu cílí na hodnoty adresáta. Psychický stav autora dopisu je přiblížen obrazným pojmenováním. Hrubínova stylizace odpovídá jeho uměleckému citění a snaze o přiblížení se adresátovi.

V roce 1943 snižující se frekvence dopisování neznačí návrat k dřívějšímu způsobu komunikace (pozdravům a pohlednicím). Hrubín v dopisech vypráví o svých těžkostech spojených se sdílením domova s tchýní. Zahradníček ho marně ponouká k aktivnějšímu psaní dopisů: „Pozdravuj ode mne pěkně paní Jarmilku a Jitku a vzpomeň si zase někdy!“ (KZH: 121, ZAHRADNÍČEK, 37. dopis, 22. 3. 1943) Zahradníček se tedy opět upíná ke kontaktní funkci výpovědi, přestože se nepřestává snažit o přesvědčení adresáta k aktualizaci katolických hodnot: „Je dneska svátek Krista Krále, a co se čte k tomu svátku v misále, je tak úžasné, až se člověku dech tají.“ (KZH: 127, ZAHRADNÍČEK, 40. dopis, 31. 10. 1943) Informativní funkce v této etapě komunikace je srovnatelně významná jako funkce kontaktní; fakta o nové dramatické tvorbě Hrubína, překladech Zahradníčka a současném stavu vlastního uměleckého díla obou autorů jsou stále v popředí debaty.

Vysvětlování přestávek v dopisování je po roce 1942 častým jevem korespondence: „Milý Jeníku! Jistě se divíš, že Ti píšu po tak dlouhé době.“ (KZH: 130, HRUBÍN, 42. dopis, 19. 1. 1944) Zahradníček posléze nahrazuje omluvy odůvodněním nezaslání

odpovědí. Až roku 1944 ovšem na začátek dopisu Zahradníček vkládá omluvu: „Milý Frantíku, neměj mi to za zlé, že tak dlouho (více než měsíc) mlčím na Tvé poslední psaní.“ (KZH: 137, ZAHRADNÍČEK, 44. dopis, 19. 7. 1944) V roce 1947 je Zahradníčkova obava o patřičnost dopisu nahrazena nadšením z obnovení přátelského zvyku: „Milý Frantíku! Jak je to dávno, co jsem Ti takto naposled psal!“ (KZH: 139, ZAHRADNÍČEK, 45. dopis, 2. 1. 1947) Až v roce 1948 Jan Zahradníček přímo omlouvá pomlku v komunikaci, a to vyjádřením studu: „Milý Frantíku, stydím se opravdu za to, že jsem tak dlouho mlčel na Tvůj poslední milý dopis.“ (KZH: 145, ZAHRADNÍČEK, 46. dopis, 21. 2. 1948) Dále připojuje vysvětlení, které mimo jiné charakterizuje četnost vzájemné korespondence: „Ale zdá se, jako by psaní dopisů už nepatřilo do těchto bláznivých časů, které námi smýkají (...).“ (tamtéž) Vysvětlením snížení frekvence komunikace může být založení rodiny Jana Zahradníčka, očekávání narození dítěte.

Politické cítění obou autorů je projevováno rozdílným způsobem tematizace společenských problémů, přesto se autoři v průběhu dopisování nedostávají do otevřeného konfliktu. Dokladem hodnotového sporu je proměna komunikačního aktu po roce 1943. Hodnoty poezie a přírody spojují Hrubína a Zahradníčka a stále přinášejí podněty k jejich další komunikaci, přestože v jiných ohledech se názory autorů už neschází. Snižující se množství dopisů od roku 1943 dospívá k úplné absenci dochovaných dopisů až po roce 1950.¹¹ Frekventovanost dopisů Zahradníčka a Hrubína je velkou měrou ovlivněna soukromým životem pisatelů. K otevřenému konfliktu nedochází mezi autory ani podle výpovědí Bedřicha Fučíka v pamětech a korespondenci Fučíka s Mojmírem Trávníčkem, ani podle dostupných dopisů *Ve znamení „jadis“*... V dochované korespondenci se nevyskytuje žádný přímý podnět ke konfliktu mezi komunikujícími. Hodnotová odluka je patrná také v mluvním aktu autorů; František Hrubín od roku 1943 nezahrnuje motiv Boha do svých dopisů, frekventovanost náboženských formalit ze strany Jana Zahradníčka po roce 1944 vzrůstá. Zahradníček v reakci na Hrubínův odklon od společných hodnot klade větší důraz na zdvořilosti.

---

¹¹ Jan Zahradníček byl v roce 1951 zatčen.

3.1.3 *Mluvní akt Jana Zahradníčka a Františka Hrubína*

V této kapitole bude pojednána komunikační strategie z hlediska mluvního aktu Jana Zahradníčka a Františka Hrubína, dále bude specifikován jejich styl. Prostřednictvím sledování cílů komunikátů budou analyzovány funkce a prvky žánrů v rámci korespondenčního stylu autorů dopisů.

3.1.3.1 Analýza komunikace Jana Zahradníčka a Františka Hrubína

Důležitým aspektem mluvního aktu v dopisech je od počátku sledované komunikace kontakto­vá (fatická) funkce, která se projevuje otázkami na lokalitu či předběžnými informacemi o lokalitě působení autorů pro případnou možnost setkání. V roce 1938 Hrubín v závěru dopisu píše: „Za 14 dní se zase vrátím do Prahy a doufám, že se po prázdninách zdraví shledáme (...).“ (KZH: 17, HRUBÍN, 4. dopis, 14. 6. 1938) Vzkazy tohoto typu a dále například vzkazy zahrnující informace o nenadálých změnách setkání jsou krátké, stručné a často se s nimi pojí také emoce mluvího: „Já, bohužel, nemohu dnes přijít. Přijel bratr (...).“ (KZH: 24, HRUBÍN, 6. dopis, 13. 12. 1938) Počet dopisů a vzkazů výše uvedené povahy se snižuje s proměňujícím se přístupem autorů dopisů k cílům komunikace. Kontakto­vá funkce nad ostatními funkcemi komunikace znovu převažuje až v roce 1947, tedy po téměř tříleté odmlce v dopisování: „(...) děkuji Ti za Tvůj milý dopis. Stydím se, že jsem se neozval první já, ale jistě chápeš mé rozpaky (...).“ (KZH: 147, HRUBÍN, 47. dopis, 14. 2. 1950) Jak je zjevné z užitých výrazů, fatická funkce je nadále propojena s emotivní funkcí mluvního aktu.

Bezprostřední reakce na předchozí dopis je takřka zpravidla uvozována vyjádřením díků, výjimečně děkuje autor v průběhu dopisu. Výčitky týkající se absence odpovědi jsou ojedinělé a převážně formulované tak, aby adresát s určitostí dekódoval nespokojenost s neobdržením odpovědi jako kontakto­vý prostředek, ne podnět k ukončení komunikace: „Včera se divila Jarmilka,¹² že mi dlouho nepíšeš.“ (KZH: 46, HRUBÍN, 12. dopis, 9. 5. 1940) Přes význam kontakto­vé a informativní funkce v komunikaci z let 1940–1942 zde převažuje funkce emotivní: „Milý Jeníku! Na můj poslední list jsi mi neodpověděl. Snad jsi jej nedostal.“ (KZH: 60, HRUBÍN, 16. dopis, 20. 8. 1940)

---

¹² Jarmila Holá (1916–1995): spolupracovnice z městské knihovny, Hrubínova manželka od roku 1939. Měli spolu dceru Jitku (1940) a syna Víta (1945–1995). (KZH: 163, Vysvětlivky)

Komunikace je od roku 1940 čím dál intenzivnější, rozvolněnější (rozsahem) a emotivnější (rázem dopisů). Prvky estetické funkce se vyskytují převážně v komunikaci, která pojednává vlastní dílo pisatele dopisu, je úzce provázána s prožíváním estetiky v poezii: „(...) jenom Tvé věnování, které jsi vepsal do *Včelího plástu*, mě hnete tím, jak se v něm podceňuješ. Připadám si proti Tobě tak nemotorný a těžkopádný, ta šířina mnohých mých veršů se mi zdá tak nezpěvná, zato Ty, Ty zpíváš tak lehce (...).“ (KZH: 65, ZAHRADNÍČEK, 18. dopis, 20. 12. 1940) Zahradníček využívá tematizaci poezie k prohlubování důvěry adresáta dopisu. Takovýmto výpovědím (1940–1942) dominuje estetická funkce, která se projevuje obrazem poezie protějšku (zde poetickým obratem – „ta šířina mnohých mých veršů“, obrazným pojmenováním „Ty zpíváš tak lehce“) a funkce persvazivní, jež je patrná ve vyzvedání Hrubínových tvůrčích kvalit. Korespondence Jana Zahradníčka a Františka Hrubína se hlavně v období frekventovaného zasílání dopisů, tedy v letech 1940–1942, vyznačuje expresivitou a emotivností výpovědí, přestože se jedná o komunikaci písemnou, tedy připravenou.

Persvazivní funkce je důležitým bodem výzkumu. Vliv Jana Zahradníčka na myšlení a umělecké vnímání Františka Hrubína a Františka Halase je nepopiratelný. Umělecký přesah vzájemného vlivu autorů bude zkoumán dále. Prostředky persvaze v mluvním aktu Zahradníčka souvisí s jeho stylizací do role kazatele; výrazy, které odkazují k náboženským hodnotám, jsou zpravidla spojeny s emotivními a poetickými obraty. Mnoho obratů a výrazů implikuje Zahradníčkův postoj katolíka a působí na emoce adresáta: „(...) napadá mě, že to velké utrpení, které na Vás Bůh seslal. (...) jde Tvému básnění k duhu. Je to hrozná věc – být básníkem, a i kdyby to za nás nedělali jiní, museli bychom si sami probodávat srdce, aby ustavičně krvácelo v agonii.“ (KZH: 99, ZAHRADNÍČEK, 29. dopis, 21. 3. 1942) Persvazivní funkce se ze Zahradníčkových dopisů nevytrácí ani v dopisech zaslaných po roce 1944 – je sice vytlačována oboustrannou touhou po komunikaci (tzn. fatickou funkcí), přesto v Zahradníčkových dopisech přetrvává: „Musím se Ti obdivovat, jak mistrně dokážeš zacházet se slovy (...). Já sám si přitom ještě vzpomínal na ty časy (jadis!), kdy jsi mi o Lešanech vypravoval ve Slapech (...).“ (KZH: 149, ZAHRADNÍČEK, 48. dopis, 5. 2. 1950) V tomto posledním dopisu Zahradníček cílí na emoce adresáta opět skrze adresátovu poezii a prostřednictvím emocí, tj. nostalgie („jadis!“). V dopisech Františka Hrubína je v letech 1940–1942

estetická funkce komunikace také propojována s tematizací umění a rodiny: „Jsme jako utečenci, všechny věci má belle mère¹³ zadržela (...). Je ovšem bláhová (...).“ (KZH: 130, HRUBÍN, 42. dopis, 19. 1. 1944)

Mezi další dominantní funkce Zahradníčkova komunikačního aktu patří funkce apelová. Výzvy se týkají až na výjimky profesních záležitostí – vydávání a redakce básní v časopisech a denících, které autoři redigují atp.: „Znovu Ti připomínám, že je Ti Akord k službám, a budeš-li mít nějakou potřebu o něčem napsat, jenom mě tím potěšíš.“ (KZH: 73, ZAHRADNÍČEK, 19. dopis, 23. 2. 1941) Oba autoři z důvodu aktualizace přátelské vazby propojují tuto apelovou funkci s emotivní funkcí: „Milý Jeníku, půjde-li to ještě změnit, dej titul těm 4 sonetům.“ (KZH: 52, HRUBÍN, 13. dopis, 22. 5. 1940) Hrubín apeluje méně, po roce 1944 výjimečně. Zahradníčkem je apelová funkce od roku 1944 naopak nadužívána: „Byl bych Ti vděčen také za verše do Akordu, ale ponechávám Tvému uvážení a nenaléhám, ale pošleš-li, budu potěšen.“ (KZH: 141, ZAHRADNÍČEK, 45. dopis, 5. 12. 1947) Z hlediska typologie mluvních aktů se jedná o direktivy pracovní povahy.

Obdobně výrazně jako apelová funkce působí v celé korespondenci referenční funkce. Intertextuální odkazy na díla jiných autorů jsou méně časté než odkazy na vlastní poezii a osobnosti literární společnosti. Tyto odkazy jsou všudypřítomné, vyskytují se v dopisech obou autorů ve všech etapách korespondence. V závislosti na čase mají tyto odkazy sestupnou tendenci; intenzita přátelství podmiňuje frekvenci odkazování. Intertextuální odkazy na díla jiných autorů se nejčastěji vyskytují na úplném počátku komunikace: „Není to krásné, že u Holana Kámen přichází z Madridu do Moskvy?“¹⁴ (KZH: 13, HRUBÍN, 3. dopis, 22. 8. 1937) Variace intertextuálních odkazů k cizím literárním dílům jsou dokladem humoru, který vyvolává dojem sounáležitosti mezi komunikujícími: „Ze slušnosti jsem se ptal na ostatní morové katolíky (...).“ (KZH: 109, HRUBÍN, 35. dopis, 15. 11. 1942) V pozdějších letech jsou jiní autoři jak Zahradníčkem, tak Hrubínem tematizováni ve větší míře přímo.

---

¹³ Tchýně.

¹⁴ Jedná se o narážku na dílo básníka Vladimíra Holana (1905–1980) *Kameni, přicházíš...* (1937). (KZH: 158, Vysvětlivky)

Množství vysvětlivek vložených autorem do dopisu vypovídá podle Římalové o intenzitě vazby mezi autorem a adresátem. Čím větší je tedy množství vysvětlivek, tím intenzivněji autor vnímá riziko nepochopení. Vazba Zahradníčka a Hrubína se prohlubuje od roku 1937, tedy od počátku komunikace. Přátelství, důvěra, a tedy i vzájemná znalost vyjadřování vrcholí mezi lety 1940–1942. Od roku 1944 do roku 1950 je vazba oslabována, proto postupem času dochází k častějším nepochopením. Přestože tedy v korespondenci není vysvětlování časté, vyskytují se zde dodatečné otázky, jež se vztahují k nejasnostem: „Milý Jeníku! Nerozumím dobře tomu místu ve Tvém dopise, kde píšeš o jisté změně svého života.“ (KZH: 50, HRUBÍN, 13. dopis, 22. 5. 1940)

Jak je uvedeno výše, podoba korespondence v letech 1937 a 1938 je podmíněna snahou o udržení kontaktu. Hlavním cílem komunikace Jana Zahradníčka a Františka Hrubína je tedy na počátku korespondence kontakt. Z tohoto vyplývají funkce a cíle komunikace. Následně ze strany Zahradníčka dochází ke snaze o vyvolání estetických a emotivních reakcí na dopisy, a to za účelem sdílení náboženských hodnot. Ze strany Františka Hrubína je v komunikaci patrná také snaha o vyvolání emotivní reakce adresáta, ovšem za účelem získání náklonnosti a důvěry. K převažující emotivní funkci se po upevnění komunikačních návyků a zdůvěrnění vztahu komunikátorů připojuje estetická funkce. Funkce referenční obohacuje funkci informační a mění ráz komunikace. Jednotlivé odkazy k náboženským hodnotám a společenským postojům jsou v komunikátu Jana Zahradníčka nejfrekventovanější také v letech častého dopisování. Na ony odkazy je vázána persvazivní funkce. Po roce 1944 (do roku 1950) je opět prioritou kontakt.

3.1.4 Komunikační role

Vazba mluvčího dopisu k adresátovi podmiňuje vznik a dopad jednotlivých dopisů. Proměny Jana Zahradníčka i Františka Hrubína lze sledovat na frekvenci dopisování, délce a povaze dopisů, kompozici textu, výběru a užití výrazu a celkovém znění dané korespondence. V této kapitole se prostřednictvím analýzy dopisů vymezí role komunikátorů korespondence. Pro porozumění mluvnímu aktu Jana Zahradníčka a Františka Hrubína v korespondenci je třeba určit cíl komunikace a roli účastníků komunikace.

3.1.4.1 Jan Zahradníček v roli mluvčího

Jan Zahradníček se v korespondenci *Ve znamení „jadis“...* staví po dobu trvání korespondence do role rádce: „Ty mu však nemusíš věřit ani v té jedné věci a vůbec ho nechat být, to by bylo nejrozumnější.“ (KZH: 148, ZAHRADNÍČEK, 47. dopis, 6. 4. 1948) Upřímnost Zahradníčka v tomto mluvním aktu lze vyvodit z důrazu, který klade na vůli adresáta, a to výrazem „nemusíš“ a obratem „(provést něco) vůbec“. Chybná syntaktická vazba – „Ty mu však nemusíš věřit. (...) a vůbec ho nechat být (...)“ – svědčí o emotivitě rady. Přes neucelenost sdělení, jež vyplývá z pravidel pro užití jednotlivých výrazových prostředků vybrané typologie, je možné v konkrétním zkoumaném mluvním aktu sledovat přesvědčovací funkci výpovědi. Vzhledem k užitým výrazům se jedná o reprezentativ. V korespondenci Jana Zahradníčka a Františka Hrubína jsou reprezentativy zastoupeny ve vysoké míře. Komisivy, tedy závazky autora dopisu, se kvůli nemožnosti shledávání komunikátorů nevyskytují ve vazbě k adresátovi téměř vůbec. Deklarativy, jako například oznámení o svatbě a úmrtí, jsou frekventované po roce 1944.

Na počátku korespondence *Ve znamení „jadis“...* je František Hrubín v očích Jana Zahradníčka spolčencem, který rozumí jeho názorům a přijímá je za své ze sdíleného náboženského stanoviska. Právě Hrubínova pokora, trudnomyslnost a sebeobviňování¹⁵ ukotvují v Zahradníčkovi náklonnost. Přátelství autorů je v druhé etapě dopisování důvěrné. Zahradníček koriguje tento vztah svým neochvějným způsobem reflexe Boha během Hrubínova emocionálního kolísání: „Milý Frantíku! Děkuji Ti za milé psaní a nemysli si ani seabeměně, že se mi protiví číst to, co mi sděluješ o svých útrapách. Byl bych ovšem rád, kdybys mi psal veselejší věci, ale když jich není, nijak se přede mnou neostýchej! (...) mohu Ti jenom říct, že na Tebe často myslím a že často za Tebe a Tvou rodinu zadrmlím při mši sv., na kterou tu denně chodím, svou nemotornou, ale vroucí prosbu.“ (KZH: 96, ZAHRADNÍČEK, 28. dopis, 9. 3. 1942) Tento shovívavý postoj vůči Hrubínovi trvá po dobu trvání korespondence.

---

¹⁵ Hrubín v dopisech často sebezpytavě řeší svůj život, hlavně tedy sklon k určitému typu údajné osobní nespolehlivosti. (KZH: 168, Vysvětlivky)

Jan Zahradníček se na počátku korespondence s Františkem Hrubínem stylizuje také do role spřízněného básníka-čtenáře adresátovy poezie: „Srdečný pozdrav a mnoho básní přeje Tvůj Jan Zahradníček (...).“ (KZH: 10, ZAHRADNÍČEK, 3. dopis, 28. 7. 1937) V roce 1938 začíná být korespondence pravidelná a Zahradníček je Hrubínovi ještě bližším přítelem ze známého literárního okruhu a se sdíleným viděním světa: „Celý svět je na nohou a urážky, kterými nás ze všech stran zahrnují, nedovolují setrvat v lhostejnosti. Doufám, že i Ty to tak všechno cítíš, a proto Ti tak upřímně píšu. Měj se dobře v té Tvé samotě, která myslím není tak naprostá, a napiš hodně básní a epigramů (...).“ (KZH: 15, ZAHRADNÍČEK, 5. dopis, 13. 6. 1938) Zahradníčkova zmínka o společném nepříteli, proti němuž mluvčí spolu s adresátem stojí, má persvazivní funkci.

Od roku 1938 Zahradníček povzbuzuje Hrubína v projevech katolictví a kazatelsky vymezuje své vidění světa, čímž Hrubínův pohled zužuje a ovlivňuje. Role Jana Zahradníčka coby kazatele definuje vazbu mezi autory; kazatelský přístup mluvčího Zahradníčka k adresátovi Hrubínovi je formován snahou o sdílení stejného přesvědčení: „(...) byl-li jsi včera v kostele, mohl jsi slyšet v evangeliu vyprávění o deseti malomocných, kteří z dálky volali na Pána (...). Tento příběh (...) mě plní strašlivou radostí a nadějí, že i já budu ze svého malomocenství uzdraven a se mnou všichni ti, kteří jsou zkroušeni podobnými neduhy (...).“ (KZH: 21, ZAHRADNÍČEK, 8. dopis, 5. 9. 1938)

Oddanost Jana Zahradníčka vůči Hrubínovi narůstá zvyšující se frekvencí dopisů mezi lety 1940–1942. V té době Zahradníčkovy dopisy začínají zahrnovat názory na literaturu, společnost, rodinu i existenci. Poetické obrazy (předně přírody) jsou doplňovány připojenými verši či informacemi o básnických sbírkách pisatele či adresáta. Po roce 1942 je komunikace ochuzována o svou úvahovou stránku, přesto v ní setrvává emotivní funkce, kterou se vyznačují především úseky dopisů tematizující poezii: „Ani snad nevíš, jak se Tvé Cikády mocně a slavně odrážejí od té rozbředlosti bednářovskopetrovské, která stále zaplavuje ‚knižní trh‘ (...).“ (KZH: 131, ZAHRADNÍČEK, 41. dopis, 28. 1. 1944) Zahradníček povzbuzuje Hrubína v uměleckém projevu kladným a pokorným přístupem k jeho poezii.

V roce 1944 korespondence náhle přestává být pravidelná, každý z autorů zasílá protějšku pouze 2 dopisy. Tyto dopisy se vážou hlavně k básnické sbírce Hrubín – *Cikády*:

„Do Akordu si Cikády zamluvil Fučík a bude o nich jistě psát podle zásluhy s uznáním.“ (KZH: 132, ZAHRADNÍČEK, 41. dopis, 28. 1. 1944) Dalším zásadním tématem roku 1944 je literární společnost: „Pobyl tu s námi v lednu několik dnů [Fučík] a také Halas tu dvakrát přespal a potom tu týden s námi zůstával Čep.“ (tamtéž) Neosobní úmrtní oznámení informující o skonu Zahradníčkova otce z 5. 6. 1944 vypovídá o narůstající odměřenosti Zahradníčka k Hrubínovi. (KZH: 133, ZAHRADNÍČEK, 43. dopis, 5. 6. 1944)

Po úplném ustání komunikace po roce 1944 navazuje Zahradníček a Hrubín na dřívější korespondenci až roku 1947. Své zklamání z názorové rozluky a několikaleté mlčení pak nepojednává Zahradníček přímo, příliš nemění komunikační styl. V dopisech po roce 1947 opět klade důraz na informační a apelovou funkci výpovědi (profesní spolupráci a roli redaktora-autora), ponechává Hrubínovi prostor a k odlišnému vnímání věcí se vyjadřuje nepřímě. Významným tématem jeho dopisů z této doby je znepokojení nad stavem společnosti. Navzdory patrnému odstupu v roce 1950 slibuje setkání: „Snad se i v lednu nebo v únoru, nestane-li se nic (!), dostanu do Prahy a potom bychom si popovídali.“ (KZH: 153, ZAHRADNÍČEK, 49. dopis, 13. 12. 1950) Zahradníček navzdory taktu emotivně sdílí společenské a profesní nesnáze, které mu způsobuje nový režim: „(...) čekáme druhé dítě, a třebaže časy jsou obecně i zvláště tak mrazivé (...).“ (KZH: 150, ZAHRADNÍČEK, 48. dopis, 5. 2. 1950) Poukazuje na Hrubínův básnický talent a opět odkazuje k „jadis“: „Musím se Ti obdivovat, jak dovedeš zacházet se slovy (...). Přes všechno vnitřní, a jak by se řeklo, lyrické bohatství je to vyprávění a krásné vyprávění a ty osoby (...). A jak je to mistrně seskupeno kolem toho Vašeho starého stolu! Každý si přitom musí vzpomenout na stůl svého dětství, pokud nějaký má (...). Já sám si přitom ještě vzpomínal na ty časy (jadis!) (...). Ale jednou se tam musíme vrátit, každý do svých Lešan, a Ty děláš krásnou práci, když už teď svými básněmi i svou prózou připravuješ mapu, jakousi mapu návratu.“ (tamtéž) Zmínky o poezii a přírodě navozují atmosféru dřívějšího přátelství, v roce 1950 tedy v Zahradníčkově mluvním aktu převažuje funkce kontaktní a emotivní.

3.1.4.1 František Hrubín v roli mluvčího

František Hrubín v Janu Zahradníčkovi spatřuje umělecký ideál, který je pro něj inspirací už od seznámení. Zahradníčkovu upřímnost si vykládá jako oddanost, kterou mu adresát

velkoryse vrací. První dochovaný dopis Františka Hrubína z roku 1937 adresovaný Zahradníčkovi začíná oslovením „milý příteli“, což dokládá existenci stabilní vazby před započítím dopisové komunikace. V závislosti na čase se proměňuje přátelství i podoba úcty Hrubína k Zahradníčkovi. Přestože ve vztahu k hodnotám Zahradníček vystupuje vždy dominantně, v porovnání s Hrubínem radikálněji, ve vztahu k poezii oba autoři stejnou měrou vyzvedají schopnosti protějšku a kladou důraz na pokoru. Právě poezie je pro ně styčný bod vzájemného přátelství. Vztah Hrubína k Zahradníčkovi je silný v první a druhé etapě korespondence (především tedy v druhé, v letech 1940–1942). V závislosti na čase se Hrubínův postoj k Zahradníčkovi mění. Rozsah Hrubínových dopisů je v korespondenci zpravidla větší než u Zahradníčka. Je pravděpodobné, že Hrubínova výmluvnost a Zahradníčkova snaha o kontakt má za následek přetrvání komunikace i po konfliktu hodnot autorů (1943–1944).

Časté odmítky Františka Hrubína v letech 1937 a 1938 jsou paradoxně způsobeny referenční funkcí komunikace: „Ale to ti mohu vysvětlit, až spolu budeme mluvit, napsat to nelze.“ (KZH: 23, HRUBÍN, 5. dopis, 1. 12. 1938) Hrubín posléze stále častěji reflektuje svůj život v dopisech adresovaných Janu Zahradníčkovi a emocionálně se adresátovi přibližuje. Korespondence je v prvních dvou letech iniciována převážně Zahradníčkem, Hrubínem je v následujících letech vášnivě udržována. Hrubín od počátku dopisování hledá v Zahradníčkovi ideál přítele, jak potvrzuje Zahradníčkova pozice důvěrníka v jejich vztahu: „(...) já vím, že Ty mi jistě poradíš dobře! Jsou to věci, které by možná nikdo nikomu nesvěřil, ale já cítím potřebu říci je Tobě, o němž vím jen to nejlepší.“ (tamtéž) Hrubín coby mluvčí z počátku korespondence sám zdůrazňuje onu kazatelskou roli Jana Zahradníčka, do níž se Zahradníček ve svých dopisech stylizuje.

Důležitým aspektem vztahu Hrubína a Zahradníčka v pozdějších letech je Hrubínovo svěřování se s rodinným životem. Začátek vztahu Františka Hrubína a jeho ženy Jarmily dívčím jménem Holé¹⁶ je zaznamenán v korespondenci s Janem Zahradníčkem a má na vztah Zahradníčka a Hrubína nemalý dopad; Hrubín se postupem času více věnuje rodině, kterou brzy po začátku dopisování se Zahradníčkem zakládá, méně se vídá

---

¹⁶ Z manželství Františka Hrubína s Jarmilou Holou vzešly dvě děti – Jitka (překladatelka) a Vít (scénárista a režisér). (KZH: 163, Vysvětlivky)

s literární společností. Tato životní událost je podnětem mnoha dalších situací, a proto také častým tématem Hrubínových dopisů a Zahradníčkových odpovědí. František Hrubín má představu intimity spojenou s obavami o svou bezúhonnost coby křesťana: „Ale k těm starostem mi přibyla ještě starost o dívku, kterou si chci vzít za ženu... Ale bojím se, aby se toho nechytíl ďábel a nespletl nás, když jsme se oba stali takovou hořlavinou; bojím se, že oba jsme příliš naplněni sebou samými (...).“ (KZH: 23, HRUBÍN, 5. dopis, 1. 12. 1938) Nadužití obdob výrazu „strach“ a opakování výrazu „ale“ vypovídá o nestabilitě psychického stavu autora dopisu. Výpovědi tohoto rázu motivují adresáta k projevům přátelství. V důsledku Hrubínovy důvěry vůči Zahradníčkovi je tedy častým motivem Hrubínových dopisů emotivní zpověď.

V roce 1939 vzrůstá délka dopisů i frekvence zasílání dopisů ze strany Hrubína i Zahradníčka. Výraznou měrou se pak projevuje Hrubínova oddanost: „Já stále víc a víc věřím a se svou paní často vzpomínáme na Tebe, kterýs mi tolikrát pomohl a ještě pomůžeš.“ (KZH: 30, HRUBÍN, 10. dopis, 17. 12. 1939) Sdílení axiologického žebříčku je avizováno už v první polovině výpovědi. O emotivnosti výpovědi svědčí neobvyklé narušení zavedeného formálního charakteru dopisu nespisovným výrazem „kterýs“. Oddanost je význačným prvkem Hrubínova přátelství k Zahradníčkovi, a tak i povahy jeho dopisů. K tomuto dopisu je přiložena báseň *Mariánský sloup*, v níž se vyskytují reference ke sdíleným hodnotám a motivům. V dalších dopisech zaslaných mezi lety 1939–1942 Hrubín zdůrazňuje svou vazbu na Jana Zahradníčka. Přestávky v komunikaci do roku 1943 jsou vždy vysvětleny vnitřním či vnějším tlakem; Hrubín je nucen žít se svou mladou rodinou společně s tchýní, s níž má dlouhodobé neshody. (KZH: 178, Vysvětlivky)

Naděje Hrubína týkající se získání přátelství Zahradníčka má hlubší původ i historii, jak je Hrubínem objasněno v dopise z roku 1941: „(...) a často mi napadají první verše z Tvé dávné básně Duše. (...) a hned Ti povím proč. Když jsem někdy v roce 1930 tuto báseň četl, a znám ji pořád dobře celou – nějak jsem zatoužil po Tobě a zatoužil jsem se sladkým pocitem, že se mi vyplní moje touha víc, než očekávám. Neumím to nějak dobře říci...“ (KZH: 70, HRUBÍN, 19. dopis, 6. 2. 1941) Hrubín je v letech 1940–1942 velmi otevřený vůči radám a zásahům adresáta. Vzájemná náklonnost autorů je nejpatričnejší v dopisech Hrubína z roku 1942: „Děkuji Ti, Jeníku, za to, že to všechno vyslechneš, jistě

se Ti už moje naříkavé listy zprotivily, ale komu jinému to mám říci? Tak rád bych si postěžoval mamince, teď vím, co pro mě znamená, ale ta nesmí ani kapičku z mé hořkosti vypít (...).“ (KZH: 95, HRUBÍN, 28. dopis, 28. 2. 1942)

V roce 1944 se Hrubínovy hodnoty a poezie proměňují, komunikace ustává. Po roce 1947 Hrubín reflektuje zklamání z proměn sociálních vazeb: „(...) často nejsem dost vděčný za přátelství, která jsem pod slapským nebem uzavřel. Cosi snad ochladlo, ale je to zdánlivé, protože kdykoli se člověk ve vzpomínce nebo slovem vrátí, cítí, že to hoří dosud.“ (KZH: 139, HRUBÍN, 44. dopis, leden 1947) Cílem všech Hrubínových dopisů, i v letech 1947–1950, je snaha o porozumění.

3.1.4.2 Konflikt ve vztahu Františka Hrubína a Jana Zahradníčka

Jak je podrobně uvedeno v Ediční zprávě *Ve znamení „jadis“...*, na podzim roku 1945 je Jan Zahradníček zdiskreditován lživými obviněními z kolaborace s nacisty. (KZH: 191, Ediční zpráva) František Hrubín se přidává k autorům ztvárňujícím Rudou armádu jako osvoboditelku. (tamtéž) Rozpor Zahradníčka a Hrubína se týká také uměleckého projevu v odlišně vnímané společensko-politické situaci a blíže bude rozveden v kapitole pojednávající o poválečném díle autorů.

František Hrubín se od roku 1940 obrací k Janu Zahradníčkovi důvěrně a otevřeně. V letech 1940–1942, kdy je množství zasílaných dopisů největší, se také projevuje Hrubínovo směřování ke spirituální poezii. Komunikační styl Františka Hrubína v korespondenci se proměňuje. V první etapě dopisování mezi lety 1937–1939 komunikuje Hrubín kuse. Posléze je však Hrubínův výraz otevřený a expresivní, tj. v letech 1940–1942. Korespondence nabývá intimního znění, emotivní a poetická funkce výrazu podporuje sbližování účastníků komunikace. V závěrečné fázi, tedy po roce 1944, komunikuje Hrubín opět úsporněji, přesto má jeho mluvní akt stále emotivní znění.

Hrubín ve své poválečné tvorbě oslavuje Sovětský svaz jako osvoboditele, a to přes vědomí Zahradníčkovy otevřené nenávisti vůči ideologii marxismu. Je tomu tak v básnických sbírkách vydaných bezprostředně po válce, a to v díle *Chléb s ocelí* (1945): „(...) ženy se dětmi chlubí, / slzy a smích, slzy a smích, / a rudí vojáci se zubí / na ověšených pancéřích, / v zrcátku očí poklid stepí / a jiskru ruských zim, / a slzou se ten

obraz třepí / v horoucí lásku k nim...“ (HRUBÍN 1945: 45) Stejně je tomu tak v básnické skladbě *Jobova noc* (1945): „*Hřebenem barikád / je rudě pročísnutá, / čas přitlačit a rvát / neměla ruka krutá.*“ (HRUBÍN 1977: 72) Konflikt hodnot vrcholí v dochované korespondenci v dopise z roku 1948, zde Zahradníček kritizuje marxismus v kontextu literatury: „Slyší-li člověk ty štěkající hlasy, které vytrvale opakují tak nehorázné lži nebo v nejlepším případě polopravdy, které nic neříkají, vzpomíná si na některá data z nedávné minulosti, kdy nám také naskakovala husí kůže. Kam se to zase máme propadnout? Není jiné cesty než otroctví? (...) nehledíc k tomu, že existencialismus nemá žádné výkonné moci, je stejně příšerný jako marxismus. Být křesťanem, třeba jen špatným křesťanem, je neskonale víc, než být existencialistou nebo marxistou, protože je to také nesnadnější.“ (KZH: 145, ZAHRADNÍČEK, 46. dopis, 21. 2. 1948) František Hrubín v roce 1948 vydává básnickou sbírku *Hirošima*, která dokládá zklamání z oficiální ideologie.

Jan Zahradníček reflektuje v posledních dopisech adresátův básnický um. Pátrá v motivech Hrubínovy poezie¹⁷ po dříve sdílených hodnotách. V roce 1948 apeluje na Hrubínovu (křesťanskou) sebereflexi. Nabádá adresáta k přestání pokušení¹⁸ a ustálení poezie. Zároveň se pokouší (opět z pozice kazatele) probudit v adresátovi ty hodnoty, které dříve sdíleli: „Musíš mít sám se sebou trpělivost a čekat, až bude zase všechno na svém místě. (...) se na to na všechno dívat jako na pokušení a každým pokušením, které jsme překonali, jenom sílíme a utvrzujeme se. Myslím také, že není potřeba čekat, aby se to také hned ukázalo na Tvé poezii.“ (KZH: 142, ZAHRADNÍČEK, 45. dopis, 2. 1. 1948)

Definice a analýza dopisů z pohledu jednotlivých mluvčích vysvětlují okolnosti vzniku dopisů a dopad jejich znění. Role komunikátorů se v závislosti na čase mění. Zahradníček se stylizuje do role kazatele, Hrubín jej však vnímá jako důvěrníka. Právě tento rozdílný přístup ke vztahu i komunikaci má patrně podíl na odmítnutí obou autorů po roce 1944 a ustání komunikace po roce 1950.

---

¹⁷ V díle *Nesmírný krásný život* (1947). (KZH: 145)

¹⁸ „Pokušení“ je Zahradníčkem patrně myšleno jako pokušení skrze klady totalitního režimu.

3.1.5 *Náboženské hodnoty Františka Hrubína a Jana Zahradníčka*

V této kapitole budou sledovány a analyzovány projevy náboženských hodnot v tvorbě a korespondenci Jana Zahradníčka a Františka Hrubína v závislosti na čase. Výše uvedený náhled na jednotlivé etapy korespondence *Ve znamení „jadis“*... a jejich nejvýznamnější aspekty umožní analýzu posunu ve vnímání a sdílení hodnoty Boha v běžné komunikaci. Zkoumána bude především Zahradníčkova kazatelská role v korespondenci s Hrubínem a její dopad na vztah autorů. V této kapitole bude tedy zaznamenána tematizace Boha Zahradníčkem a Hrubínem v korespondenci. Druhá část kapitoly pojedná motiv Boha ve vztahu k umění a uměleckému vyjádření autorů. Cílem kapitoly je komplexní porozumění hodnotě náboženského vyznání ve vztahu Jana Zahradníčka a Františka Hrubína. Součástí tohoto cíle je analýza Hrubínova odklonu od víry a následného oslabení vazby mezi básníky.

3.1.5.1 Etapy sdílení náboženských hodnot

Náboženské diskuse se mezi komunikujícími odehrávají ve větší míře na počátku korespondence. Pro Františka Hrubína je nejsilnějším podnětem k zahrnutí Boha do komunikátu vztah a sňatek s Jarmilou Holou a narození jejich dítěte.¹⁹ Projevem tohoto sjednocení témat jsou labilně laděné dopisy pojednávající o předešlých hříších. Jan Zahradníček vnáší motiv Boha a jeho spirituální přesah do své poezie od básnické sbírky *Jeřáby* (1933), tato hodnota dominuje jeho další tvorbě i existenci. Jan Zahradníček a František Hrubín zakládají svou přátelskou komunikaci na sdílení hodnoty Boha. Bůh je také v korespondenci autorů často tematizován (od roku 1937 do roku 1943) a je vysvětlením hybných sil životů autorů: „Vím také, jak je strašně těžké držet na uzdě temné myšlenky a že ďábel někdy vnikne mezi naše rty a srdce tak rychle, že spojení mezi nimi je přerušeno dříve, než možno vyřknout: Bože můj! Pak říkáme slova modlitby, ale je to tak, jako by naše ústa patřila k jiné bytosti než naše útroby. Je to duševní malomocenství, snad stejně tak hrozné jako to tělesné (...). Milý Františku, poslal bych tě rád, kdyby to bylo v mé moci, zase ke svatému Ignáci. Ale nenajdeš-li v sobě dost síly k tomu, připravuj se zatím na to a počátkem října tam půjdeme spolu.“ (KZH: 21,

---

¹⁹ Prvním dítětem Jarmily a Františka Hrubínových je Jitka (1940), provdaná Minaříková, překladatelka. (KZH: 163, Vysvětlivky)

ZAHRADNÍČEK, 8. dopis, 5. 9. 1938) Na počátku korespondence se Zahradníček, starší a umělecky vyhraněnější, s tímto mravokárným přístupem ujímá jakési nauky pokory. František Hrubín v Zahradníčkovi mezi lety 1937–1944 nevidí pouze mentora – obrací se na něj jako na přítele, který ho díky své zásadovosti a zmíněné vyhraněnosti dokáže pochopit a poradit, s čím si neví rady: „Je mi někdy moc zle a útěchu nehledám, spíš ještě tvrdohlavě rozbírám sám svůj stav a docházím k strašným závěrům. (...) otráví duši i srdce. Až se uzdravím, prosil bych tě, kdybys šel se mnou k sv. Ignáci, ale před tím bych musil všechno říci nejdřív Tobě jako člověku, aby má zpověď nebyla nadarmo, já vím, že ty mi jistě poradíš dobře!“ (KZH: 23, HRUBÍN, 5. dopis, 1. 12. 1938) Na kazatelskou dikci a jistou upjatost mluvního aktu Zahradníčka odpovídá Hrubín oddaností, upřímností a bezelstností: „Jak lituji všeho, čím jsem se kdy provinil proti Pánu Bohu a přijímám všechno trápení jako spravedlivý trest (...).“ (tamtéž)

Jan Zahradníček stále častěji vnáší od roku 1940 do formálních stran textu katolické oficiality. Zmínku Boha doprovází emotivní výroky: „(...) abych byl Bohu víc (nikdy ne dost!) vděčný za všechno, co mi dal i tím, že mi to odpíral, jako by mě chtěl dlouhým strádáním a číháním pevně připravit na to, co mi chce dát.“ (KZH: 111, ZAHRADNÍČEK, 33. dopis, 10. 11. 1942) Intimní i veřejný život obou pisatelů dopisů zahrnuje formulace, v nichž má Bůh vždy výhradní postavení: „Máš jistě velikou radost a moc věcí, které Tě až dosud v Tvém životě strašily, jistě se rozplynulo jako neskutečné přízraky v té radosti tak skutečné, kterou Ti Bůh dává na důkaz svého milosrdenství.“ (KZH: 54, ZAHRADNÍČEK, 16. dopis, 6. 6. 1940) Z této výpovědi lze vyčíst umělecké nasazení Zahradníčka v komunikaci podníčené náboženskými hodnotami, a to z básnických prostředků (inverze, obratu „v radosti tak skutečné“) i emocionality (ideálu „milosrdenství“). Takovýto Zahradníčkův poetický styl komunikace v dopisech je nejvýraznější v letech 1940–1943, obohacuje jej množstvím odkazů k redigovaným či autorským textům.

V druhé etapě korespondence je Bůh tematizován frekventovaně jak Hrubínem, tak Zahradníčkem: „(...) napadá mě, že to velké utrpení, které na Vás Bůh seslal – jistě jako zkoušku, a není možno reptat (...).“ (KZH: 99, ZAHRADNÍČEK, 29. dopis, 21. 3. 1942) Během let 1940–1942 je Bůh uváděn převážně v kontextu a jako připomínka: „Bůh nás všechny opatruj, modlím se za Vás často, víc není možno dělat na tomto světě.“ (KZH: 99,

ZAHRADNÍČEK, 29. dopis, 21. 3. 1942) Hrubín často pojednává o své rodině v dopisech Zahradníčkovi ve spojitosti s vyzvedáním hodnoty Boha: „(...) věříme oba, že nám zase bude dobře, že nás Pán Bůh neopustí, a s touto vírou a nadějí jsme vstoupili do nového roku. To, že se máme rádi a že máme děťátko, které nám ustavičně a viditelně připomíná milost Boží, je nám velkou posilou.“ (KZH: 68, HRUBÍN, 18. dopis, 16. 1. 1941)

Rozloučení s adresátem nebo prosté zakončení rozpravy bývá mezi lety 1937–1942 jak ze strany Hrubína, tak Zahradníčka často spojeno s náboženskými formalitami anebo připomínkou náboženské hodnoty: „Milý Jeníku, jak jsem vyčetl z Tvého psaní, nalézáš se ve stavu důležitého životního rozhodování, Pán Bůh Ti buď radou a pomocí! Já Ti mohu jen přát hojného Božího požehnání a šťastného rozřešení a nalezení! Tvůj F. H.“, (KZH: 70, HRUBÍN, 19. dopis, 6. 2. 1941) „Měj proto strpení a buď s Pánem Bohem! Pozdravení paní Jarmilce. Tvůj J. Z. Také p. farář pozdravuje.“ (KZH: 99, ZAHRADNÍČEK, 29. dopis, 21. 3. 1942) Od roku 1943 se motiv Boha vyskytuje pouze v dopisech Jana Zahradníčka: „(...) posílám Ti dnes, na Zelený čtvrtek, přání radostných a pokojných svátků velikonočních.“ (KZH: 123, ZAHRADNÍČEK, 38. dopis, 22. 4. 1943) Hrubínovo pojetí Boha se postupem času neomezuje jako u Zahradníčka na rozloučení (tedy převážně formality), Hrubín zcela motiv Boha ze svých dopisů vypouští. Onu absenci Boha v Hrubínových dopisech Zahradníček kompenzuje tím, že náboženské formality nebo motiv Boha nevynechává v žádném dopisu.

Dokladem existenční krize a duchovního tápání Františka Hrubína jsou nadeslané dopisy z roku 1947, které adresuje Zahradníčkovi. Hrubínova rozluka s Bohem, tedy s náboženstvím, je spjata se snižující se frekventovaností dopisů adresovaných Janu Zahradníčkovi: „Už jsem Ti dlouho nepsal, ba přestal jsem Ti psát vůbec. (...) těžko o tom psát, až se někdy sejdem, vyzpovídám se Ti ze všeho.“ (KZH: 134, HRUBÍN, 43. dopis, 16. 6. 1944) Dochovaných dopisů Františka Hrubína z období mezi lety 1944–1950 není mnoho, v žádném z nich ovšem nezmiňuje Boha, nežívá náboženských formalit apod.

3.1.5.2 Vliv náboženských hodnot na poezii Jana Zahradníčka a Františka Hrubína

Jan Zahradníček frekventovaně užívá umělecké obraty ve spojitosti s motivem Boha: „Vím také, jak je strašně těžké držet na uzdě temné myšlenky a že ďábel někdy vnikne mezi naše rty a srdce tak rychle, že spojení mezi nimi je přerušeno dříve, než možno

vyřknout: Bože můj!“ (KZH: 21, ZAHRADNÍČEK, 8. dopis, 5. 9. 1938) Takové pasáže dopisu jsou filozofické (existenciální), plné obrazných pojmenování, expresivních výrazů, originálních vazeb a také latinských obrátů: „(...) z dálky volali na Pána: Jesu praeceptor, misere nostri!²⁰, a byli uzdraveni.“ (tamtéž) Podobných výpovědí v době časté výměny dopisů, tedy v letech 1940–1942, paradoxně ubývá. Je tomu tak zřejmě i pro Hrubínovo neustálé zahrnování motivu víry do kontextu rodiny: „Rodina je zdráva, nějak jsme spokojenější a někdy si myslívám, není-li to rouhání, když si tak stěžuji (...).“ (KZH: 87, HRUBÍN, 25. dopis, 15. 11. 1942) Takovéto pojetí většinou neponechává prostor pro filozofické úvahy, které zde poetický jazyk podmiňují.

František Hrubín téma Boha prokládá expresivními projevy umění: „Paříž padla. Ta strašná a prohnílá Francie, která neposlechla tolikerých varování Té, která pláče, a Poutníka Absolutna,²¹ hoří, bortí se a duní pádem.“ (KZH: 58, HRUBÍN, 15. dopis, 17. 6. 1940) V tomto případě Hrubín míní poselství Panny Marie lasettské, které předvíдалo katastrofy v případě, že se společnost nepodrobí vůli Ježíše Krista. Zahradníček začíná psát *La Salettu* ke stému výročí poselství v roce 1946. Významným motivem básnické skladby je právě trest za neukázněnost lidství, jež vedla k neutěšenému stavu světa navzdory náboženskému varování. (KZH: 169, Vysvětlivky) Hrubínův 15. dopis ze 17. 6. 1940 s vysokou pravděpodobností inspiruje Jana Zahradníčka k dílu započatému o šest let později. Hrubín mimo jiné v dopise naznačuje emocionální konflikt; vnímá zároveň soucit i zadostiučinění nad lidstvem bez Boha. Tuto ambivalenci pocitů umělecky ztvárňuje Jan Zahradníček. Hrubín zasílá nejdříve tento dopis, na který Zahradníček nereaguje: „Lidé, kteří se báli o sebe, o své pohodlí, o svou neřest a neměli dětí, padají dnes jako pod ohnivým krupobitím a nikdo po nich ani neštěkne!“ (KZH: 58, HRUBÍN, 15. dopis, 17. 6. 1940) Zahradníčkova písemná dochovaná odpověď zaznívá až skrze verše *La Saletty*: „(...) *nebude-li se chtít můj lid podrobiti / budou nucena upustit rameno Syna svého (...).*“ (ZAHRADNÍČEK 1990: 86) Je evidentní, že názory Jana Zahradníčka jsou významnou měrou utvářeny rozhovory s Františkem Hrubínem.

---

²⁰ Pane Ježíši, smiluj se nad námi! (KZH: 161, Vysvětlivky)

²¹ *Ta, která pláče a Poutník absolutna* byly publikace francouzského katolického spisovatele Léona Boyle. (KZH: 169, Vysvětlivky)

V rámci vyjádření křesťanské pokory, jež je do roku 1944 vlastní oběma komunikujícím, autoři v korespondenci ponižují svou vlastní tvorbu a vyzvedají tvorbu adresáta, přitom užívají figury skromnosti: „Na své verše se dívám spatra, jako by byly cizí, neboť Tvé verše jsou dnes jedinými verši, k nimž se bolestně hlásím a kterými se učím mluvit a myslit a které mne drží nad vodou.“ (KZH: 67, HRUBÍN, 18. dopis, 16. 1. 1941) Zahradníček je obdobně otevřený a sebekritický: „(...) jenom Tvé věnování, které jsi mi vepsal do *Včelího plástu*, mě hněte tím, jak se v něm podceňuješ. Připadám si proti Tobě tak nemotorný a těžkopádný, ta šířina mnohých mých veršů se mi zdá tak nezpěvná, zato Ty, Ty zpíváš tak lehce, a přece plně, každá Tvá báseň je do posledního místečka zaplněna, a přece každá věc má dost místa, aby dýchala a žila.“ (KZH: 65, ZAHRADNÍČEK, 18. dopis, 20. 12. 1940) Ukázky uvedené výše jsou dokladem vazby mezi autory. Intimní vnímání protějškovy poezie Zahradníčka i Hrubína je pravidelně sdělováno v dopisech a dále ústí ve vzájemný respekt a náklonnost. Do krajnosti vyhnaná pokora vůči prožívání vlastního umění je úzce provázána s vnímáním hany a odevzdanosti, ve vztahu k náboženské hodnotě: „(...) snad jsou ty věci někde jinde, a dá-li Pán Bůh, spatříme i my zase nové svazečky svých Poesií.“ (KZH: 42, HRUBÍN, 11. dopis, 15. 3. 1940)

Oproti Zahradníčkovu vztahu s Halasem není od svého počátku Zahradníčkův a Hrubínův vztah narušován neslučitelnými překážkami dvou odlišných pohledů na svět. Soulad Zahradníčka a Hrubína se projevuje i ve formální stránce tvorby autorů. Hrubín je Zahradníčkem umělecky inspirován tak, jako Jan Zahradníček dříve Františkem Halasem, na což má v obou případech vliv věkový rozdíl.²² Vzhledem k hluboce křesťanskému založení Jana Zahradníčka, který v mnohém Františka Hrubína motivuje, je pochopitelné, že Hrubín nejdříve přirozeně a plynule přejímá Zahradníčkovi vlastní koncept Boží vůle. Zahradníček ve vztahu k Hrubínovi neomezuje své náboženské cítění; důraznými projevy motivuje Hrubína k témuž. Odklon od náboženských hodnot Františka Hrubína přibližně roku 1944 způsobuje oběma komunikátorům překážky v dopisování. Přesto je korespondence stále udržována, a to z důvodu sdílení hodnot poezie.

---

²² Halas byl starší než Zahradníček, Hrubín byl mladší než Zahradníček.

3.1.6 Umění v korespondenci *Ve znamení „jadis“...*

V korespondenci *Ve znamení „jadis“...* se vyskytují prvky uměleckého stylu v dopisech obou komunikátorů. Umění je v dané korespondenci také ve velkém rozsahu tematizováno, diskutováno. Poezie je v dopisech pojednávána v úzké souvislosti s další, nejvýznamnější hodnotou komunikovanou v korespondenci jak Hrubínem, tak Zahradníčkem, a tedy s hodnotou Boha. Tyto dva komunikační aspekty budou proto analyzovány ve vzájemné souvislosti. Dále bude analyzován motiv přírody vyskytující se v poezii obou autorů, často také v jejich vzájemné komunikaci. Příroda²³ je předmětem úvah a formou sebereflexe v mnoha dopisech. Také ovšem motivem téměř celého díla obou autorů.²⁴ Přístup autorů k tematizaci umění v dopisech bude sledován v závislosti na čase.

Jednotícím prvkem přátelství Zahradníčka a Hrubína je vidění světa skrze poezii. Jak je zřejmé z úvodu korespondence, Hrubín a Zahradníček sdílí meditativní ladění sobě vlastního rukopisu: „zarostlé pěšiny ve stráních obrácené k červencovému slunci“ (HRUBÍN 1969: 61) Přes konflikt v poválečném sociálně-politickém nastavení autorů, pojednaný v Křivánkově studii, komunikace v roce 1944 neustává. Zahradníček o Hrubínově poválečné básnické tvorbě nadále hovoří kladně: „Pod jejím titulem,²⁵ pravda, trochu nadneseným se skrývá poezie tak solidní a dobře fundovaná, že by dalo hodně práce v těch verších nalézt nějaké nadbytečné slovo.“ (KZH: 142, ZAHRADNÍČEK, 45. dopis, 2. 1. 1947)

3.1.6.1 Prvky básnického jazyka v korespondenci autorů

Jana Zahradníčka lze z hlediska formy dopisů považovat za stručného mluvčího, minimálně rozsahem dopisů, také však úsporností jazyka. Jeho autorský výraz v dopisech je přesto obohacen o umělecký styl básnického projevu: „Zanechalť jsem svůj osobní archiv v Praze v klášteře a zde loco žádnou fotografii nemám po ruce.“ (KZH: 34, ZAHRADNÍČEK, 12. dopis, 25. 1. 1940) Úspornost Zahradníčkova jazyka ustupuje poetickým obrátům v období frekventované komunikace: „Zima už začíná doopravdy,

---

²³ Především tedy rodiště Hrubína (Lešany) a Zahradníčka (Slapy).

²⁴ Výjimkou v díle Jana Zahradníčka je opuštění motivu rodiště (přírody) ve skladbách *La Saletta*, *Znamení zla*.

²⁵ Jedná se o sbírku *Nesmírný krásný život* (1947).

bývá tady do rána 7–8 pod nulou. Obávám se, že bude zase perná. Jinak však teď povětrí člověku slouží (...).“ (KZH: 115, ZAHRADNÍČEK, 35. dopis, 26. 11. 1942) Po roce 1943 v Zahradníčkových dopisech opět převažuje ona úspornost nad projevem poetického výrazu.

Básnický jazyk Františka Hrubína je bezprostředně vázaný na emocionalitu výpovědi: „Já žiji stranou této bitvy vypjatého intelektu s přírodou a nic jiného bych si nepřál víc, než být se ženou tam někde u Vás, mezi pahorky a sněhem, daleko ode všeho, co se tu děje, co se tu packá a co se tu uměle prodlužuje (...).“ (KZH: 40, HRUBÍN, 11. dopis, 15. 3. 1940) Hrubínovo výrazivo je tím pestřejší a vybranější, čím emocionálnější si dovoluje být k adresátovi, a tedy čím pevnější je přátelská vazba a častější komunikace. Tato opatrnost ovlivňuje okruh témat zpracovaných uměleckým jazykem; jedná se o Boha (do roku 1944), přírodu (nostalgií, „jadis“), existenci a poezii či možnou kombinaci uvedeného: „(...) a moje torzo, ne torzo z umění, ale torzo z neumění, nedbalosti, z chvatu a pýchy, spatřilo Boží světlo. Aspoň dřív vybledne, rozpadne se a zvětrá a nebude tížit má další odhodlání.“ (KZH: 87, HRUBÍN 25. dopis, 22. 12. 1941)

3.1.6.2 Básně zaslané v korespondenci *Ve znamení „jadis“...*

Frekvence zasílání a pojednávání vlastní poezie se odvíjí od intenzity vztahu autora dopisu s adresátem, frekvence dopisování, i od jednotlivých postojů autorů k poezii. Roky 1940–1942 jsou z hlediska poetických diskusí pro Hrubína a Zahradníčka nejpřínosnější, což odpovídá vyšší frekventovanosti komunikace.

Komunikace zpravidla není nahrazována poezií, je jí doplňována. Umělecký výraz autorů dopisů je znatelný i v korespondenci. V dopisech si autoři vyměňují dvě ucelené básně, o nichž dál diskutují, komunikují z vydavatelského hlediska o další budoucnosti textu, o jeho úpravách a proměnách. Jedná se například o *Torzo Mariánského sloupu* (Janu Zahradníčkovi)²⁶ Františka Hrubína nebo *Svatební dům básníkův* (Františku Hrubínovi) Jana Zahradníčka. Autoři diskutují také o případných změnách svých textů z důvodu cenzury: „Teď mám k tobě vážnou prosbu: Především abys dovolil otisknout ‚Mariánský sloup‘, je moc krásný, v Akordě (...). Bude snad potřeba kvůli cenzuře některá slova

---

²⁶ Původně *Torzo Mariánského sloupu*.

nahradit jinými. Udělej to laskavě a pošli mi to (...).“ (KZH: 34, ZAHRADNÍČEK, 12. dopis, 25. 1. 1940)

Autoři si zasílají drobné básně,²⁷ jimi nazývané *piecy*.²⁸ Přiložené *piecy* nejsou zahrnuté v korespondenci, místy jsou obsažené v závěru dopisů: „*Jetel je vřelý včelami, šum jezů přetekl a voní / daleko od řek jako loni / a jako letos, jako za sto let.*“ (KZH: 129, HRUBÍN, 41. dopis, 3. 11. 1943) Postupem let si autoři zasílají stále více básní za účelem zveřejnění, ne pouze pro potěšení uměleckého cítění adresáta. To souvisí s jejich redakční aktivitou, jež je ovlivněna režimem a vedením časopisů, do kterých autoři přispívají a v nichž redigují díla dalších autorů.²⁹ Tematizace redakčně-autorské kooperace Hrubína a Zahradníčka postupem času převažuje nad prostými diskusemi o směřování vlastní poezie. Jan Zahradníček i František Hrubín ke svým vydaným či vydávaným dílům v korespondenci odkazují. V reakci na dílo přítele je zpravidla zahrnuta emotivní funkce – ocenění superlativy, projevením entuziasmu z připravované básnické sbírky apod.: „(...) a když jsem přečetl tu krásnou báseň o zemi – Máří Magdaléně, dřív než dopis a po přečtení dopisu ještě několikrát, divím se, kde jsou v Tobě ta místa ‚nedozralostí! Po té tvé básničce otevřelo se jich ve mně tolik, že splynula v jednu velkou díru nezralosti a trpkosti (...).“ (KZH: 50, HRUBÍN, 13. dopis, 22. 5. 1940) Tyto reakce zpravidla uvozují diskuzi o vnímání umění autora či adresáta dopisu, umění dalších autorů, popřípadě autorských skupin: „Náš čas ještě nepřišel a raději už jej nečekejme, hle, i ruralisté a claudisté³⁰ pomalu překračují zenith (...).“ (KZH: 42, HRUBÍN, 11. dopis, 15. 3. 1940)

František Hrubín mnohdy rozvádí myšlenky vztahující se k adresátovu umění: „Mariánský sloup bych rád do Akordu dal, ale až přijedeš, musíš mi poradit, co mám změnit.“ (KZH: 36, HRUBÍN, 10. dopis, 27. 1. 1940) Obdobně časté je reflektování vlastní poezie: „Se svými verši jsem nespokojen a někdy je docela nenávidím (...).“ (KZH: 50, HRUBÍN, 13. dopis, 22. 5. 1940) V korespondenci se vyskytuje Zahradníčkova reakce na

---

²⁷ Příkládané verše až na výjimky nejsou dochovány.

²⁸ Tento výraz pochází ze starofrancouzštiny, básníci ho ve své korespondenci užívají výhradně jako náhradu slova „báseň“.

²⁹ Zahradníček: *Obnova – Národní obnova, Akord* / Hrubín: *Mladý čtenář*.

³⁰ Jedná se o slovní hříčku odvozenou pravděpodobně z latinského výrazu *claudus* = kulhavý, chromý, *claudo* = kulhat; tedy *claudisté* = básníci, kteří kulhají/pokulhávají.

intervenci Bedřicha Fučíka: „Co jsem se vrátil z Prahy, oddávám se zase poezii, chtěje dohnat zameškané. (...) ta záplava nových knížek, které jsem viděl u Fučíka na stole, [mě] pádně přesvědčily, že jsem ničema a nešika (...). Mé svědomí je klidné, ale přesto bych už rád viděl brzo na světle svou novou sbírku. Leckteré piecy, které mám, bude asi potřeba odložit, a tak mám co dohánět, abych ji dal dohromady.“ (KZH: 39, ZAHRADNÍČEK, 13. dopis, 12. 3. 1940)

Výpověď pisatele dopisu o subjektivním prožívání poezie adresáta je nedílnou náplní komunikace: „Moc se mi líbila tvá báseň na Pia XII. a nyní čtu Oslici Balaamovu a opravdu z ní mám radost. Kdybys měl nějaké odložené eseje nebo verš, koupím za každou cenu, abych už měl něco pohromadě.“ (KZH: 37, HRUBÍN, 10. dopis, 27. 1. 1940) Povzbuzující charakter rozprav o díle a umělecké souznění je pro komunikaci a přátelskou vazbu Zahradníčka a Hrubína typický zejména mezi lety 1940–1942. Komunikace o díle autorů tedy prohlubuje jejich přátelství a rozvádí společné zájmy skrze povolání a možnou spolupráci.

3.1.6.3 Motiv přírody v korespondenci a díle Jana Zahradníčka a Františka Hrubína

Prožívání přírody je jak pro Františka Hrubína, tak pro Jana Zahradníčka věcí uměleckého cítění. Motiv přírody je tedy nezbytně tematizován také v korespondenci. Autoři v poezii uchopují odlišně představy meditativního a transcendentního charakteru, které zahrnují přírodu. Příroda je pro autory nedílným bodem existence. Je také jednou z nejdůležitějších složek jejich poezie. Autoři se v korespondenci dělí převážně o prožitky v přírodě své domoviny.

Sebraná korespondence *Ve znamení „jadis“...* je uvedena úsekem textu z knihy *Lásky* Františka Hrubína, vysvětluje podstatu výrazu užívaného v průběhu korespondence i v názvu knihy – „jadis“, jenž pochází z francouzského jazyka a znamená „kdysi/dávno“. Tento výraz byl patrně přebrán z poezie Paula Verlaine,³¹ kterou překládal František Hrubín. (KZH: 160–161, Vysvětlivky) Pro Jana Zahradníčka a Františka Hrubína je výraz „jadis“ odkazem na společně strávený čas literární „družiny“ ve Slapech: „To už budeme s Janem Zahradníčkem přáteli. (...) budu za ním často putovat z Lešan do Slap.“ Je také

---

³¹ Zřejmě *Jadis et naguère*. (KZH: 160–161, Vysvětlivky)

frekventovaným dokladem času v přírodě, Hrubínem pojatým sentimentálně a nostalgicky: „Mně příroda strašně chybí. Kolikrát, když vidím trávu, travičku zaprášenou v parku, utrhnu si klásek a mnu jej mezi prsty (...)“ (KZH: 103, HRUBÍN, 32. dopis, bez datace) V korespondenci Hrubína a Zahradníčka jsou tyto motivy chápány ve vzájemné návaznosti. „Jadis“ (vzpomínání), příroda a umění se spojuje v nerozdělitelnou jednotku komunikace: „Nejkrásnější je ovšem ‚Včelí plást‘, kde je cítit Lešany³² a kde je také Tvůj pravý domov, a Tvůj návrat k němu je vysloven s takovou naléhavostí (...)“ (KZH: 65, ZAHRADNÍČEK, 18. dopis, 20. 12. 1940)

Příroda je pro lyrický subjekt Zahradníčkovy poezie protikladem k negativně vnímanému vnějšímu světu, je však také životní jistotou. Na počátku korespondence Zahradníček popisuje své zážitky v přírodě s přáteli i emocionální posun ve vnímání zážitků: „[S P. Dokulilem]³³ Brouzdali jsme s vyhrnutými kalhoty v potocích, kterých je tu v uhřetovské krajině hojnost, běhali jsme zarosenou travou a potom se vyhřívali na slunci. Trochu se mi přilepšilo, ale teď už druhý den prší, obloha leží nízko nad stromy a naděje na slunné dni se vzdaluje.“ (KZH: 19, ZAHRADNÍČEK, 7. dopis, 15. 8. 1938) Sdílení prožitků z přírody je v dopisech Jana Zahradníčka zpravidla neemotivní: „Začínám být už třetí měsíc na Moravě a nevím, kdy se vrátím do Prahy.“ (KZH: 27, ZAHRADNÍČEK, 10. dopis, 29. 8. 1939) Jak vyplývá z kontextu dopisů, Zahradníček se snaží příteli přiblížit svůj svět, neděje se tak ovšem skrze hodnotící a emocionální funkci textu, zážitky nejsou přiblíženy adjektivy: „To mé dlouhé pobývání na venkově mi nemusíš moc závidět. Nevede se mi letos jaksi dobře, špatně spím, mám moc nepříjemné práce (...)“ (tamtéž) V Zahradníčkově poezii je motiv přírody spjatý s motivem Boha a spirituálností. Sugestivitu dociluje spíše obrazností než košatým, sentimentálním popisem: „(...) *jen z bláta látal jsem své cihly, / (...) / Však, Bože můj, ty nežádáš / líbati ještě za trest metly, / rozběhl jsem se k hvězdám až, / mé slzy krok za krokem sčety (...)*“ (ZAHRADNÍČEK 1944: 21)

Od roku 1938 udržuje Hrubín vztah s kolegyní z městské knihovny, Jarmilou Holou, s níž se o rok později žení. Proto jsou následné Hrubínovy zmínky o přírodě okrajové

---

³² V Lešanech v Posázaví – v rodné vesnici své maminky – prožil Hrubín dětství a mezi lety 1916 a 1922 zde chodil do školy. Lešany jsou častou inspirací Hrubínovy poezie. (KZH: 176, Vysvětlivky)

³³ Jan Dokulil (1910–1974): básník, překladatel, švagr Jana Zahradníčka. (KZH: 159, Vysvětlivky)

a obohacené o zážitky rodinné povahy: „Teď začíná trochu svítit sluníčko, podívám se asi navečer s rodinkou někam k lesu.“ (KZH: 80, HRUBÍN, 24. dopis, 16. 6. 1941) Tento započatý rodinný život způsobuje, že se Hrubín neúčastní výprav skupiny literátů do přírody, proto mu Zahradníček a např. Čep, Fučík a další zasílají pozdravy: „Milý Františku, vzpomínáme si na Tebe nyní a často, co děláš.“, (KZH: 27, ZAHRADNÍČEK, 10. dopis, 29. 8. 1939) „Milý Františku, děkuji ti srdečně za dopis a zatím Tě pozdravuji z této milé společnosti. J. Zahr. Drahej sázavskej, my tu na záp. Moravě hospitantes... J. Čep, Ondřej Damborský, Miloš Dvořák (...).“ (KZH: 81, ZAHRADNÍČEK, 21. dopis, 27. 6. 1941) Od roku 1937 do roku 1942 adresuje Jan Zahradníček Františku Hrubínovi 10 pohlednic s takovýmito pozdravy. Dohromady s oznámením o úmrtí Zahradníčkova otce a velikonočním přáním jsou zaslány v poměru 1:3 vůči Zahradníčkovým dopisům, většinou dvoustránkovým. Zahradníček v Hrubínovi vzbuzuje pocit sounáležitosti a často Hrubínovo tíhnutí k přírodě podněcuje: „Vzpomínáte si na Lešany? Věřím pevně, že tam brzo zase pojedete.“ (KZH: 125, ZAHRADNÍČEK, 38. dopis, 22. 4. 1943) Příroda je s ohledem na vzájemnou provázanost poezií autorů nezbytným motivem dopisů. Nevyskytuje se ve všech etapách korespondence. Poslední výpověď v korespondenci vztahující se k přírodě pochází z roku 1948. Zahradníček pojednává destrukci motivu přírody v životě i korespondenci autorů: „Záviděl bych Ti, že se už chystáte na venkov, kdybych nevěděl, jak to teď na venkově vypadá, aspoň u nás na záp. Moravě. Byl jsem tam o svátcích a utíkal jsem zpátky do Brna (...).“ (KZH: 148, ZAHRADNÍČEK, 47. dopis, 6. 4. 1948)

V korespondenci je také zmiňováno město, které je oběma účastníky komunikace vyobrazeno jako živý organismus, v němž se vyskytují částečně nedobrovolně a s jistým odporem: „Kdybys byl v Praze, viděl bys, jak je nutná nějaká intenzivní, skoro horečná činnost.“ (KZH: 64, HRUBÍN, 17. dopis, 17. 9. 1940) Jan Zahradníček připojuje k vyobrazení Prahy asociaci zápachu, která je pro něj natolik zásadní, že ho v poetickém obratu spojuje s „nejistotou chvíle“, využívá zde umělecké prostředky: „Vzpomínal jsem na své přátele v Praze často minulý týden, kdy to zase tak smrdělo, jak se tam na ně nejistota chvíle klade s daleko větší tíhou než na takové hlinomazy jako já.“ (KZH: 22, ZAHRADNÍČEK, 8. dopis, 5. 9. 1938) Zahradníček tuto svou emoci vůči městu reflektuje opět v dopise Hrubínovi – v rozmezí tří let: „Máš po dovolené a jste už zase všichni

v Praze, rozpálené, smradlavé (!) a hladové?“ (KZH: 82, ZAHRADNÍČEK, 22. dopis, 14. 7. 1941) Umělecký styl není vnášen do mluvního aktu v korespondenci *Ve znamení „jadis“*... v předpokládané míře, tematizace umění je v dopisech však velmi frekventovaná.

3.1.6.4 Literární veřejnost tematizovaná v korespondenci *Ve znamení „jadis“*...

Tzv. rodina Bedřicha Fučíka je základní sociální skupinou literátů, mezi nimiž se vyskytuje František Hrubín i Jan Zahradníček. Podobně jako v korespondenci Jana Zahradníčka a Františka Halase i v písemné komunikaci Zahradníčka a Hrubína je tematizovaný společný okruh známých autorů a intelektuálů v literárním okruhu společnosti: „Psal mi Vokolek,³⁴ věřím v něho stále víc, co asi mu řekne Václav Černý se svými navoněnými básníky jitřenek a co protektorátní básníci Renč a Čarek?“ (KZH: 47, HRUBÍN, 12. dopis, 9. 5. 1940)

Literární veřejnost je tematizována hlavně v komunikaci týkající se profesních záležitostí, správy časopisů a vzájemného zasílání básní: „(...) jsem ti chtěl jednak poděkovat za skvělý medailon, který jsi vyryl v té Vaší revui, a jednak Ti mám vysvětlovat některé věci redakčně (...).“ (KZH: 48, ZAHRADNÍČEK, 15. dopis, 17. 5. 1940) Příčinou zasazení těchto podnětů do komunikace zřejmě ovšem není pouze vášeň pro práci na časopisech a denících a její exprese. Autoři se zejména na počátku komunikace (1937–1938) a posléze (1940–1942) skrze zmínky o přátelích, většinou situovaných na závěr dopisu, povzbuzují k interakci, společnému shledávání či hromadným návštěvám dalších literátů, a to vzpomínkami či myšlenkami na společně trávený čas: „Těším se na brzké zprávy o tvém životě. Vyříd' mnoho srdečných pozdravů P. Dokulilovi, na kterého často vzpomínám (...).“ (KZH: 90, HRUBÍN, 26. dopis, 6. 1. 1942) Postupem času připojování pozdravů známých a přátel neslouží pouze k naplnění formality, ustaluje se ve zvyk, automatizuje se a plní kontaktní funkci: „Píše mi Doskočil, že konečně se Vám podařilo nalézt byt (...).“ (KZH: 133, ZAHRADNÍČEK, 42. dopis, 6. 4. 1944) Po válce tyto dodatečné pozdravy oba autoři stále častěji vypouští.

---

³⁴ Vladimír Vokolek (1913–1988): básník a prozaik. (KZH: 167, Vysvětlivky)

Františka Hrubína a Jana Zahradníčka spojují humorně ironizované skutečnosti týkající se společných známých. Ironizace skutečnosti je mnohdy prováděna prostřednictvím cizích výrazů vztahujících se k podnětu zesměšnění, např. „(...) ruralisté a claudisté³⁵ pomalu překračují zenith (...).“ (KZH: 42, HRUBÍN, 11. dopis, 15. 3. 1940) Dalším prostředkem vyjádření ironie jsou metafory: „Psal mi Vokolek, věřím v něho stále víc, co asi mu řekne Václav Černý se svými navoněnými básníky jitřenek³⁶ (...).“ (KZH: 47, HRUBÍN, 12. dopis, 9. 5. 1940) K dosažení ironie slouží také označení vzniklá v kontextu náboženských rozporů: „Vliv Josefa Floriana na lidi nebýval vždy jednoznačně dobrý, ale jeho vliv na tohoto věčného prosyletu³⁷ byl přímo zhoubný.“ (KZH: 92, ZAHRADNÍČEK, 27. dopis, 9. 1. 1942)

Zesměšňováním třetích stran dochází ke vzájemnému ovlivňování, tedy persvazi, jak ze strany Hrubína, tak Zahradníčka. Převážně Jan Zahradníček, ale i František Hrubín povzbuzují adresáta dopisu ve škodolibosti, a to v touze po upevnění názorové spolčenosti. Hrubín se do opozic se třetími stranami dostává převážně v kontextu tvorby. Zahradníček cynismem často avizuje osobnostní charakterovou nedostatečnost zmiňovaných osobností kvůli jejich slabé či absentující víře. Ve válečných letech je nutná autocenzura, což vysvětluje snížení frekvence poznámek tohoto typu. Po válce už Hrubín neironizuje žádnou literární, kulturní ani politickou skupinu, což je zřejmě zapříčiněno jeho poválečným kladným postojem k socialismu.

3.1.7 František Halas v korespondenci *Ve znamení „jadis“...*

V korespondenci *Ve znamení „jadis“...* se František Hrubín k osobnosti Františka Halase blíže a ve vyšší míře nevyjadřuje, jak bude doloženo dále. Stejně tak Jan Zahradníček pojednává Halase v korespondenci s Hrubínem minimálně. Všichni tři básníci se pravidelně vídají, jak bude doloženo v této kapitole. Cílem kapitoly je pochopení role Františka Halase ve vztahu k osobnosti Zahradníčka a Hrubína a jejich poezii.

---

³⁵ Tato slovní hříčka je zřejmě odvozena z lat. výrazu „claudio“, tzn. básníci, kteří pokulhávají. (KZH: 167, Vysvětlivky)

³⁶ *Paní jitřenka* je dílo Ivana Blatného, Václavem Černým dle F. Hrubína neprávem pozitivně hodnoceným. (KZH: 167, Vysvětlivky)

³⁷ Výraz „prosyleta“ označuje konvertitu k židovství; druhotný a zde platný význam je označení pohana konverzovaného ke křesťanství. (KZH: 174, Vysvětlivky)

František Hrubín se v dochovaných dopisech o Františku Halasovi zmiňuje pouze jednou, navíc v kontextu literární společnosti, tedy okrajově: „Představ si, že v pátek jsem byl v Moravěnce. Ale zachoval jsem se nespolečensky a Halas a Bidlo mě dali vyhodit p. vrchním. Tak už tam zase dlouho, nebo raději nikdy nepůjdu.“ (KZH: 11, HRUBÍN, 2. dopis, 3. 8. 1937) Osobnost Halase je ve vyprávění Hrubína oproštěna od negativních soudů. V poeticky zpracovaných pamětech *Lásky* (1969) Františka Hrubína je ovšem několik zmínek o Františku Halasovi, které svědčí o jejich přátelském vztahu: „Někdy v lednu r. 1931 mě pozve František Halas do Daliborky (...). Budeme si s Halasem číst nové verše, a hlavně se jeden druhému zpovídat: naše přátelství loňského podzimu teprve začalo.“ (HRUBÍN 1969: 34) Větší množství zmínek o Halasovi z knihy *Lásky* je dokladem Hrubínovy pokory vůči Halasově tvorbě: „(...) kolem magického stolku se bude svět otáčet rychleji a rychleji a z toho víru se budou snášet na mramorovou desku nové a nové lístky krásně popsané verši a František Halas bude číst a číst. (...) Halas se na mne chvílemi podívá a usměje se, jako by chtěl říci: Já vím, jak ti je, chlapče!, jako by věděl, jak jsem si to první setkání představoval.“ (HRUBÍN 1969: 51) Dalšími Hrubínovými zmínkami, které se týkají Františka Halase, jsou přímé citace Halasových veršů. Hrubínova náklonnost k Halasovi³⁸ se po dobu přátelství s Janem Zahradníčkem nemění, je pouze potlačena sympatiemi vůči Zahradníčkovi.³⁹

Jan Zahradníček píše o Františku Halasovi v korespondenci s Hrubínem obsáhleji pouze v jednom případě: „Také v Brně jsme se octli a setkali se tam s Halasovými. Náš staříčkový mistr měl zdravotní dovolenou, za ten rok, co jsme se neviděli, nadobro zbělel a zhubl, a považ, nekouří už, jenom šluka si dává od druhého, a nepije. Má svrchovaný čas, aby toho dosavadního života nechal, ale síla zvyku je strašná a jeho vůle slabá, tak nevím, jak to povede. Ale byl jinak roztomilý, jaksi přirozený, a člověk při pohledu na tu jeho bílou hlavu ochotně zapomíná na všechny jeho nectnosti, zvláště když sám si uvědomí, kolik mu toho mají lidé co odpouštět.“ (KZH: 81–82, ZAHRADNÍČEK, 22. dopis, 14. 7. 1941) Z uvedeného vyplývá, že se v polovině roku 1941 Zahradníček s Halasem vídají sporadicky, přecež ovšem udržují korespondenci. Výrazy „slabá vůle“, „nectnosti“

---

³⁸ František Hrubín na 2. Svazu československých spisovatelů spolu s Jaroslavem Seifertem hájil poezii Františka Halase (a dílo dalších významných autorů) před Ladislavem Štollem.

³⁹ Korespondence Františka Halase a Františka Hrubína je zahrnuta v díle *Dopisy (Dílo sv. 6)* (2001).

a „odpouštět“ zvolené v psané komunikaci dokládají překážky v jejich vztahu a Zahradníčkovy kritické mínění o Halasovi. Přesto Jan Zahradníček vyjadřuje respekt k Halasovi prostřednictvím výrazu „Mistři“. Zahradníček je uctivý vůči Halasově poezii také v dopise z předchozího roku: „Nechci brát někoho na lehkou váhu, a hlavně ne Holana s Halasem, rád bych naopak dosáhl té jejich pohotovosti (...).“ (KZH: 66, ZAHRADNÍČEK, 18. dopis, 20. 12. 1940) Přes proměny intenzity přátelství s Halasem, Zahradníček vyzvedá váhu Halasova umění. Po roce 1940 se k Halasovi korespondence Zahradníčka a Hrubína nevztahuje.

Bedřich Fučík o Hrubínovi pojednává v kontextu literárního společenského kroužku, „rodiny“, k níž se František Hrubín přidružuje až s odstupem času (po Halasovi). Fučík zahrnuje Hrubína mezi Zahradníčkovy přátele, společně s dalšími osobnosti, které Jana Zahradníčka ovlivňují: „(...) kamarádi jako Hora, Seifert, Halas, Závada, Holan, Hrubín, Konrád, Čep atd., takzvaní chudí, žili skromně z úřednických platů (...)“ (FUČÍK 1992: 244) Hrubín má svou roli po boku Františka Halase také ve Fučíkově vyprávění o prozření z komunismu: „(...) ostatní, Halas, Holan, Seifert, Hrubín, jsou velmi nespolehliví, jejich souhlas je zdráhavý a strašně podmíněný; vždyť dokonce Nezval mívá od návštěvy Moskvy záchvaty kritičnosti.“ (FUČÍK 1992: 275) Nicméně i tyto kusé poznámky o Hrubínovi přinášejí zásadní informaci: z pohledu Bedřicha Fučíka to je právě vztah s Halasem, který Zahradníčka nejvýrazněji ovlivnil.

3.2 Korespondence Jana Zahradníčka a Františka Halase *Není dálky...*

František Halas a Jan Zahradníček udržují korespondenci od roku 1930 do roku 1949. V dochované korespondenci vydané pod názvem *Není dálky...* je možné sledovat vývoj jejich vztahu a jejich osobnostní a umělecký růst. Doklady o nesouladu v životních postojích autorů se vyskytují také v Zahradníčkových či Halasových dopisech adresovaných jiným autorům nebo např. v pamětech Bedřicha Fučíka. Ve studii Petra Komendy *Ediční příprava korespondence* je pojednána vzájemná korespondence mezi Janem Zahradníčkem a Františkem Halasem pro uvedení do problematiky řazení dopisů. Studie dokládá přátelský vztah mezi básníky, poukazuje na rozvoj jejich vztahu v závislosti na jejich individuálním osobnostním růstu jak z hlediska uměleckého, tak názorového.

3.2.1 Charakteristika a etapy korespondence *Není dálky...*

V první etapě korespondence se Jan Zahradníček obrací k Františku Halasovi ohledně existenčních záležitostí (ve věcech bydlení) i pro diskusi o psaní jako takovém. Halas vřelými reakcemi udržuje toto přátelství. Jan Zahradníček se viditelně proměňuje, a to převážně z uměleckého hlediska úzce navázaného na existenční rozpoložení (víru). Halas svými životními zkušenostmi a charakterem netíhne k náboženství, ale podporuje svého přítele; přátelství Zahradníčka pro něj má větší váhu než argumentace. Tento intelektuální smír mezi rozdílnými povahami je podporován společnou vášní – literaturou.

Etapy korespondence, frekvencovanost dopisování a výslednou podobu vztahu Halase a Zahradníčka do značné míry ovlivňují dobově společensky normované rozdíly v postojích katolíků a levicově smýšlejících autorů. Společensko-kulturní problematikou tohoto období se zabývá Jaroslav Med v díle *Literární život ve stínu Mnichova*. Podrobně zde zkoumá společnost z politického i uměleckého hlediska. Radikální socialisté a komunisté podporují antiklerikalismus usilující o oproštění státu od církve. Španělská občanská válka začíná v roce 1933 pod vedením prezidenta Manuela Azani. (MED 2010: 65) Podle literárního vědce Jaroslava Meda někteří francouzští katoličtí intelektuálové a spisovatelé⁴⁰ akceptují vítězství Lidové fronty ve Španělsku coby důležitý mezník v boji za demokracii a jejich názory pak působí jako vzory pro české katolicky orientované autory – tedy také pro Jana Zahradníčka. (MED 2010: 69) Následnou občanskou válku provázenou cíleným terorem vůči církvi a katolíkům však nedokážou vidět v jejích hlubinných souvislostech boje marxistického ateismu proti základním křesťanským hodnotám. (tamtéž)

Samostatná kapitola věnovaná Františku Halasovi v díle *Literární život ve stínu Mnichova* vytváří básníkův profil v kontextu literární společnosti během španělské občanské války. Halas je považován za jednoho z předních levicových bojovníků za republikánské Španělsko. (MED 2010: 71) Je to kvůli jeho členství v delegaci Československého protifašistického výboru i kvůli politickým článkům v soudobých časopisech a denících;⁴¹

---

⁴⁰ Mezi ně patří např. Paul Claudel, François Mauriac a Georges Bernanos. (MED 2010: 69)

⁴¹ František Halas přispíval do deníku *Rudé právo* a *Tvorby* svými levicově orientovanými texty. (MED 2010: 71)

tento Halasův postoj k situaci ve Španělsku se promítá do jeho básnické tvorby, děl *Miřte*, *Don Quijote bojující* a *První máj ve Španělsku* vydaných v básnické sbírce *Dokořán*. (tamtéž) Přes vzniklé celoevropské levicové intelektuální dilema (tj. nesouhlas s projevy sovětské politiky) u většiny levicových intelektuálů vítězí zdrženlivost vůči Sovětskému svazu, a to kvůli vnímání socialismu jako hlavního a nejdůležitějšího článku v obraně proti nacismu a fašismu. (MED 2010: 72–73) Uvedená fakta dokládají rozporuplné dobové uvažování občanských bojů. Komplexní uchopení problematiky občanské války ve Španělsku není v silách Halase ani Zahradníčka, a to především v době, kdy se do povědomí evropské společnosti dostává politickým filtrem omezené množství informací. K úpadku epistolární komunikace Halase a Zahradníčka zřetelně přispívá role Zahradníčka v redakci kulturní rubriky v týdeníku *Obnova*.

Ladění Zahradníčkovy a Halasovy poezie se proměňuje stejně jako jejich hodnotový žebříček: Zahradníček utvrzuje své motivy, symboly a témata v katolické spiritualitě. Přes vzájemné vědomí výrazného básnického růstu a stoupající formální preciznost tvorby se Zahradníček Halasově tematice v poezii a vidění světa vzdaluje. Je to spolu s postojem vůči situaci ve Španělsku v roce 1936 i tento důvod, který vede k postupnému ochladnutí původně velmi silné vazby. (KOMENDA 2008: 47) Vyvodit toto je možné z frekvence a rozsahu dopisů; od roku 1936 si přátelé předávají čím dál méně upřímných zповědí. Nekontaktují se tolik kvůli návštěvám, pomoci s běžnými denními záležitostmi, vyměňování si informací o okruhu přátel a literární společnosti.

V roce 1939 si Halas a Zahradníček sdělují pouze pozdravy, blahopřání a žádosti ohledně příspěvků do časopisů. Jejich komunikace z té doby se tedy vyznačuje kontaktnou a apelovou funkcí. V roce 1940 opět dochází ke změně intenzity zasílání dopisů. František Halas za okupace obnovuje komunikaci se Zahradníčkem a také s dalšími katolickými autory, např. Janem Čepem. V této etapě vztahu Zahradníčka a Halase převažuje korespondence týkající se výměny informací „rodinného“ charakteru. Z Halasovy dikce pounorových dopisů z roku 1948 je patrné jeho zklamání z vývoje situace a bezmocná stagnace. (KOMENDA 2008: 48)

3.3 Vzájemný vliv básnického díla Jana Zahradníčka, Františka Halase a Františka Hrubína

Vazba Jana Zahradníčka a Františka Halase a Františka Hrubína a Františka Halase zasahuje do jejich uměleckého vývoje. Právě tento umělecký přesah vztahů umožní hlubší analýzu básnického vývoje jednotlivých autorů a poskytne detailnější náhled na vývoj vzájemného vlivu. V básnických sbírkách bude analyzována také básnická diskuse. V rámci výzkumu vzájemného vlivu autorů budou nahlíženy, zkoumány a vykládány básnické sbírky a skladby mající důležitost buď pro samotný vývoj autorského díla či pro analýzu kontextu vzájemného působení autorů. Halasova tvorba bude vykládána v úzké souvislosti s tvorbou Jana Zahradníčka. Hrubínova tvorba bude analyzována v závislosti na čase, bude sledován vývoj jeho uměleckého výrazu a výběr a užití motivů. Hodnotová rozluka Jana Zahradníčka a Františka Hrubína bude zkoumána v básnických sbírkách Hrubína *Chléb s ocelí* a *Jobova noc* a Zahradníčkova *Stará země*. S básnickými sbírkami *A co?* Halase a *Hirošima* a *Nesmírný krásný život* Hrubína bude komparována Zahradníčkova sbírka *Rouška Veroničina*, *La Saletta* a *Znamení moci*.

3.3.1 Vývoj básnického díla Jana Zahradníčka

Tvorba Jana Zahradníčka je rozmanitá, má však ucelený charakter. Mezi hlavní motivy Zahradníčkovy valné části díla patří Bůh a příroda. Básně mají zpravidla transcendentní přesah a meditativní charakter. Básnické sbírky z raného období jeho tvorby – *Pokušení smrti* (1930) a *Návrat* (1931) – se vyznačují nedobrovolnou izolací a bolestnými halucinacemi, opojením vlastním slovem a sugestivní, bolestnou atmosférou, blízkou atmosféře soudobého díla Františka Halase.⁴² (TRÁVNÍČEK 1990: 146) Provázanost díla Jana Zahradníčka a Františka Halase je nejvýraznější v roce 1930, na počátku jejich korespondence. Pro ranou tvorbu Jana Zahradníčka a Halasovy první dvě básnické sbírky je charakteristický důraz na význam slova a odklon od radostné poezie poetismu, tedy tematizace smrti a nihilismus. (tamtéž) Halasova posedlost slovem, jeho významem, dosahem a možnostmi, je pojednána v doslovu básnické sbírky Františka Halase *A co?* Jiřího Brabce *A co básník?*

---

⁴² *Sépie* (1927), *Kohout plaší smrt* (1930).

V Ediční poznámce k soubornému vydání *Roušky Veroničiny, La Saletty a Znamení moci* Mojmir Trávníček upozorňuje na výraznou přeměnu autorského výrazu odehrávající se v básnické sbírce *Jeřáby* (1933) – „Opojení zmaru a smrti je potřeno opojením svobody a života.“ (TRÁVNÍČEK 1990: 146) V díle *Žiznivé léto* (1935) Zahradníček ustaluje obraz svého básnického světa v pevných konturách, harmonii a klidném rytmu. (tamtéž) V pozdější tvorbě Jana Zahradníčka, tedy v básnické sbírce *Pozdravení slunci* (1937), Trávníček vyzvedá dynamickou monumentalitu Zahradníčkova projevu. Právě zde se v určité míře vyskytují motivy, které později Zahradníčkovu dílu dominují, tedy světci, země-matka a víra coby jediná jistota existence. (tamtéž)

Po druhé světové válce Jan Zahradníček reflektuje tragické události války a bezbrannost vůči ní v díle *Žalm roku dvačtyřicátého* (1945).⁴³ Halas v básnické sbírce *V řadě* (1948) básní *A najednou* aktualizuje závazek přeživších vůči obětem války. V poválečně vydaném, avšak za válek psaném básnickém díle těchto dvou autorů je kumulována bolest z prožití rozporného světa a nejistota existence. Halas a Zahradníček se řadí mezi protichůdce básnické avantgardy. (KŘIVÁNEK 2005: 85) Mezi prvky díla protichůdců avantgardy náleží různé podoby spirituality, hledání transcendentálního rozměru života a poezie, niternost a nedůvěra ke smyslovému světu (antisenzualismus). (tamtéž)

Básnické dílo Jana Zahradníčka *Stará země* a Františka Halase *V řadě* také nese společné prvky, díla jsou založená na metafyzice. Halasova martyrologie variuje téma smrti v expresivní podobě, v níž motiv mrtvých nově nabývá významu strážců budoucnosti, vykupitelů. (KŘIVÁNEK 2005: 85) Zahradníček a Halas se tedy po válce tematicky a motivicky opět sjednocují v opozici vůči avantgardistickému konceptu radostného světa. (tamtéž) Dominantní motiv Zahradníčkovy poválečné poezie je možnost záchrany existence pouze skrze Boha, a to přes jeho bezbrannost: „*Když už nic nemůžem, v tvář Boha blasfemie / vrhati snadné tak, Bůh bezbranný je. / Všemocnost jeho směšná málem / před botou okutou, jež k zemi tlačí / šij vlasti šílené...*“ (ZAHRADNÍČEK 1992: 142)

---

⁴³ Báseň *Žalm roku dvačtyřicátého* je později zařazen do básnické sbírky *Stará země* (1946).

3.3.2 Poezie Františka Hrubína

Analýza vývoje poezie Františka Hrubína umožní identifikaci shodných prvků v poezii Jana Zahradníčka. Tvorba Františka Hrubína se napříč jeho básnickými sbírkami vyznačuje melodičností, pravidelností a eufonií. Literární kritik František Xaver Šalda v soudobé kritice označuje Františka Hrubína jako „tichého extatika“ a „mámivého melodika“ a tato definice jeho básnictví Hrubínovi zůstává. (ŠALDA 1939: 377) Mezi stálé a frekventované motivy převážné části díla Františka Hrubína patří chudoba, příroda, vesmír a země. Dílo Františka Hrubína se výrazně proměňuje v závislosti na vnějších sociálních a kulturních podmínkách.

3.3.2.1 Poezie Františka Hrubína mezi lety 1937–1947

První tři básnické sbírky Františka Hrubína jsou milostně laděné, básnická sbírka *Včelí plást* je ovšem poznamenána tíhnutím ke katolické spirituální tradici. (KŘIVÁNEK 2005: 86) Proměna Hrubína coby „tichého extatika“ a „mámivého melodika“ je ovlivněna vztahem a korespondencí se Zahradníčkem. Prvky Zahradníčkovy poezie po roce 1933 (poznání vnějšího světa skrze Boha aj.) se ustalují v tvorbě Františka Hrubína již v počátku korespondence *Ve znamení „jadis“...*, tedy v roce 1937.

Literární kritik a historik Miloš Pohorský v předmluvě *Jobovy noci* analyzuje Hrubínovu tvorbu v závislosti na čase. Upozorňuje na zlom v Hrubínově tvorbě už v roce 1937, v díle *Země po polednách*. Zde Hrubínova lyrizace vážněji a zachmuřeněji ponechává prostor obrazům rozpadajícího se světa, který se zříká Boha. (POHORSKÝ 1977: 8–9) Do obrazu lyrického subjektu je zakomponována disharmonie nepřátelského vnějšího světa, určeného ovšem Božím řádem (KŘIVÁNEK 2005: 86) Počátek korespondence Františka Hrubína a Jana Zahradníčka ve velké míře působí na Hrubínovo další umělecké směřování. V básni *Španělská země*, jež je časopisecky otištěná v roce 1936 a zahrnutá ve sbírce *Země po polednách*, se Hrubín vyjadřuje ke španělské občanské válce z pozice svědka zmaru, hrůzy a ran, z pozice „chudého“ protestujícího. (POHORSKÝ 1977: 9) Přestože se tedy František Hrubín distancuje od politického aktivismu Jana Zahradníčka v týdeníku *Obnova*, staví se svými verši k soudobému dění a reflektuje touhu po míru obětí občanské války – stylizuje se do mluvčího těchto obětí. Do obrazu bojem ztýrané země, kterou lyrický subjekt oslovuje, jsou zahrnuty motivy zástupů, krve a trpících

matek a dětí. Jedinou cestou ke změně je podle stanovisek Hrubínovy lyriky láska: „*Pro neviňátka tvá, pro jejich matky / s chodidly, jež by poranil i sníh, / chce láska popálená přejít zpátky / po žhavém uhlí srdcí tvých.*“ (HRUBÍN 1937: 23)

Mariánský sloup je významným dílem náležejícím do sbírky *Včelí plást* (1940). V této básnické sbírce se výrazně projevují katolické hodnoty a spirituální znění Hrubínovy poezie. Torzo této básně zasílá Hrubín krátce po své svatbě s Jarmilou Holou Janu Zahradníčkovi v roce 1939: „(...) dokončil jsem jednu báseň, kterou jsem začal psát už za svobodna (asi před třemi nedělemi), a osměluji se Ti ji poslat.“ (KZH: 30, HRUBÍN, 9. dopis, 15. 3. 1939, KZH: 40,) V díle *Mariánský sloup* Hrubín zdůrazňuje motiv Panny Marie a dříve nejvýznamnější prvky své poezie – melodičnost a precizní rým upozaduje v zájmu expresivity a sugestivity. Zahradníčkovu preferenci tematizace svatých nekopíruje, odkazuje k prvkům katolické spirituality a opírá se o ně. Je nutné připomenout, že se právě od roku 1940 významně zvýšila frekventovanost dopisování Jana Zahradníčka a Františka Hrubína. Důležitými aspekty vývoje Hrubínovy poezie jsou také diskuse v korespondenci týkající se změn názvu sbírky a jednotlivých proměn. Vliv Jana Zahradníčka na Hrubínovu básnickou sbírku *Včelí plást* je tedy nepopíratelný.

Náboženská pokora vycházející z mučednictví bez sebelítosti je v básnické sbírce *Země sudička* z roku 1942 spjata s intenzivním uvědoměním původu a domova lyrického subjektu, tedy s přírodou: „*Já neopustím země své, / Nikde jinde si neotlačím / tak tvrdě paty jako zde.*“ (HRUBÍN 1941: 59) Křivánek za obrazy Hrubínových válečných sbírek spatřuje chystající se proměnu ze spirituálního, katolického básníka v básníka proletáře: „Ve válečných sbírkách Hrubína se skryta pod pláštěm tradičních náboženských obrazů připravovala proměna básníka z františkánsky pokorného zastánce Božího řádu v básníka sociálního vzdoru. Antitetické obrazy chudoby a bohatství, kolébky a rakve, hrobu a slunce, signalizují tuto změnu.“ (KŘIVÁNEK 2005: 86) Konkretizace výchozích motivů Hrubína výrazně probíhá právě od sbírky *Země sudička* a směřuje k formě mající čím dál zřetelnější sociální vyznění. (tamtéž) Tento posun je patrný právě na motivech chudoby a země, které Hrubínovým básním dominují: „(...) *rozdává ze své chudoby / ten, který snil, že všechno ztratí: / tak světlem slámy vyzdobí / vrahovo lože, žhářům vrátí / stoh zapálený na souvrati (...).*“ (HRUBÍN 1941: 62) V Hrubínově básnickém výrazu je od vydání této sbírky čím dál patrnější kontrast, tvořený např. expresivními výrazy

(„vrah“, „žhář“ atd.) a senzitivitou básnických obrátů („světlo slámy“ atd.). Daný kontrast je v pozdějších sbírkách využit k umocnění emocionální funkce, atmosféry a sugestivity prorežimní poezie, entusiasmu a exprese.

Proměna Františka Hrubína z melodického básníka milostných veršů, jenž vyvažuje disharmonie světa náboženskou vírou, v hlasatele sociální vize je zaznamenána ve třech poválečných básnických sbírkách – *Jobova noc* (1945), *Chléb s ocelí* (1945), *Hirošima* (1948). (KŘIVÁNEK 2005: 86) Pro výzkum jsou nejpřínosnější ty Hrubínovy básnické sbírky a skladby, v nichž se motivicky i tematicky s Janem Zahradníčkem rozcházejí. Tak je tomu u jeho poválečných sbírek, v nichž se výrazem i sémantikou odchyloje od Zahradníčkovy i od své vlastní dřívější poezie.

3.3.3 Komparace poetik Jana Zahradníčka a Františka Hrubína

V této kapitole bude prokázán vzájemný vliv Jana Zahradníčka a Františka Hrubína na hodnotovou proměnlivost jimi vydávané poezie od roku 1937 do roku 1947. Jan Zahradníček v korespondenci poukazuje na senzibilitu Hrubínovy poezie, František Hrubín v hodnotících soudech, jež se v dopisech vyskytují, vyzvedá význam Zahradníčkovy stabilní hodnotové orientovanosti poezie. Hodnotová blízkost v době frekventované komunikace podmiňuje soudobé sdílení dalších motivů. Vzájemný pozitivní ohlas na poezii protějšku je dán dlouhotrvající přízní a po určitou dobu také sdílením hodnot.

Vladimír Křivánek ve studii „*Nová země*“ Františka Hrubína versus „*stará země*“ Jana Zahradníčka pojednává vývoj vzájemné provázanosti básnického díla Hrubína a Zahradníčka. Upozorňuje na kritiku Miloše Dvořáka Hrubínovy básnické sbírky *Země sudička* (1941), v níž při příležitosti vydání díla vyzdvihuje osobitý výraz Františka Hrubína v kontextu Zahradníčkovy tvorby: „[Hrubín] rostl a zrál v těsném sousedství Zahradníčkově. Není však básníkem, který by se parazitně přimkl k druhému, nýbrž poctivě bojuje svůj boj vedle něho.“ (DVOŘÁK 1941: 375) Dále Dvořák připomíná vývoj Hrubínova výrazu v posledních sbírkách, tj. do roku 1941.⁴⁴ Jak je výše uvedeno ve výkladu vývoje Hrubínovy poezie, v básnické sbírce *Země sudička* se frekventovaněji

---

⁴⁴ Do roku 1941 (vydání básnické sbírky *Země sudička*): *Zpíváno z dálky* (1933), *Krásná po chudobě* (1935), *Země po polednách* (1937), *Včelí plást* (1940).

vyskytují motivy chudoby a země a dílu dominují. Hrubín prokládá básně ve svých poválečných dílech něhou (patrnou i v jeho dětských říkankách)⁴⁵ a vizemi brutality. Básnická sbírka *Chléb s ocelí* (1945) je proto kontrastní i samotným svým názvem. Básnická skladba *Jobova noc* (1945) získala svůj název podle výkladu Františka Hrubína od lidového pojmenování noci, přestože čtenáři asociuje biblického Joba. Okolnosti názvu díla dokládají Hrubínovo vzdalování se katolickému vyznání. Tyto skladby a básnická sbírka budou analyzovány v dalších kapitolách.

Dvořákova charakteristika konstitutivních rysů básnické filozofie Hrubína odkazuje na provázanost Hrubínovy poezie s poezií Jana Zahradníčka: „Hrubínovi jest jeho báseň prostředkem hlubšího poznání, které ztvárňuje a upevňuje život. V tom má také své kořeny jeho katolicismus, který je mu nezbytnou oporou v tomto úsilí. Je v tom hodně souběžného se Zahradníčkem.“ (DVOŘÁK 1947: 361)

3.3.3.1 Komparace poezie Františka Hrubína a Jana Zahradníčka mezi lety 1937–1944

Srovnání poezie Hrubína a Zahradníčka bude provedeno se zřetelem k výše uvedeným sdíleným prvkům jejich tvorby a zásadním aspektům proměn jejich poezie. Na konkrétních verších zaslaných v korespondenci *Ve znamení „jadis“*... bude doložen přímý vliv a kooperace na vývoji básní i dalším směřování básnických děl.

Motiv Panny Marie ve sbírce *Pozdravení slunci* (1937) Jana Zahradníčka se vyskytuje ve dvou básních – *Okno z rána* a *Po ranním klekání*. Tyto básně tematizují Pannu Marii rozdílně, zde coby prostředníka krás přírody: „(...) ó Maria, ty paní studánek, jež držíš blankyt, / klas, květ a hrdlo vyzývá vlahou mírnost tvou (...).“ (ZAHRADNÍČEK 1991: 42) Zahradníček tematizuje Pannu Marii také jako krutou spásu lidstva: „(...) *prach Sodom s obuvi střeští už moha, / jdu k tobě, Maria, česno mých včel. / (...) / (...) zatím jen hoviš si a bělostí svou sněžíš / – bys neochabla v díle svém, kéž pomáhá ti Ježíš / a Maria, jež patou drtí hnízdo hrůz.*“ (ZAHRADNÍČEK 1991: 33) Hrubín vychází z tohoto Zahradníčkova obrazu Maria Panny, zesiluje však kontrast náboženské hodnoty a materiálního světa, a to zdůrazněním utrpení člověka: „*Maria Panno, mnohý z nich / tam potom ucítí v kostech svých / strašlivou bolest rozdrčení.*“

---

⁴⁵ František Hrubín je autorem poezie pro děti: *Říkejte si se mnou* (1943), *Nesu, nesu kvítí* (1951), *Špalíček veršů a pohádek* (1957) a hádanek pro děti *Běží ovce, běží*.

(HRUBÍN 1944: 29) Zahradníčkovy pojetí svatých je konkrétní vůči člověku a individualitě (lyrického subjektu), lidská masa je naproti tomu nahlížena z hlediska náboženské svrchovanosti. Hrubín motiv náboženské spásy dotváří s ohledem na vliv společenských a existenčních poměrů té doby – zasazuje ho do kontextu válečného konfliktu. Obraz země v *Mariánském sloupu* je rozvrácen, lyrický subjekt jej svěruje do rukou Panny Marie: „*Tvůj sloup, jak stěžeň, jenž drží loď, / jak tenkrát padal, strhl s sebou / zem, jejíž ňadra zebou / pod dlaní hrůz – / – / a vztáhni ruce ochranné / nad vojska mé země bezbranné, / od níž se všichni odvracejí (...).*“ (tamtéž)

Básnická sbírka *Korouhve* Jana Zahradníčka zahrnuje básnickou skladbu věnovanou Františku Hrubínovi *Svatební dům básníkův*. Tato skladba je sice zaslána a věnována coby „svatební dar“, její znění je transcendentní, vztahuje se k životním osudům lyrického subjektu s osobním přesahem znění veršů na život adresátův: „*(...) jako opožděný svatební dar přijmi věnování té básně, která u mne vznikla v jednom záhybu mé klopotné cesty při pohledu nazpět i dopředu, kdy už člověk neví, jak dál.*“ (KZH: 43, ZAHRADNÍČEK, 14. dopis, 28. 3. 1940) Poslední strofa skladby se ovšem jako jediná přímo váže k tématu svatby: „*(...) dům svatebního veselí / čist písni zvučí od základů, / ó ty, jež rodná přicházíš / do zkroušenosti komory mé – / věky tě hlídají, když spíš, / potomstvo na tvém dechu dříme.*“ (ZAHRADNÍČEK 1944: 22) Tato báseň dokládá provázanost nejen poezie, ale především hodnotového žebříčku autorů; sdílení pohledu na život je logickým předpokladem Zahradníčkova zaslání básně coby daru.

Mezi významné motivy Zahradníčkovy sbírky *Korouhve* patří zmar, hrob, mrtví a světci: „*Vždy za námi, před námi tísnivě tichne les času, / ó Prokope svatý, jenž prokopáváš se tmou srdcí, / (...) / nás trnouce, v revírech smrti se trmácející (...).*“ (ZAHRADNÍČEK 1944: 64) Zahradníčkova tvorba se shoduje s Hrubínovou tvorbou v pojetí přírodních motivů, zejména země, Boha a času; pro srovnání: „*Čas váš a náš se naklání a píseň novou / mně zpívati se chce, / v širokost vkročit selských let, / (...) / Kde kohout kokrhá, kde rok co rok svůj chorál / přehrává režná zem, / (...) / Kde vámi obklopen jak světlem strom já v listí / slov stanul dokořán, / kde se mnou chráněni v ráj zdvihli dnové čistí / sad, zápraží i lán.*“; (ZAHRADNÍČEK 1944: 14) „*(...) letní nocí září / jak koruna té země chudobné, / kde před setím si matou hospodáři / zrno a veš (...).*“ (HRUBÍN 1941: 35) Dalšími motivy užívanými oba autory je čas, vesmír, dům a domov.

Motiv smrti je básníky interpretován značně rozdílně. Jan Zahradníček k motivu smrti pevně přidružuje světce, aby zdůraznil determinaci lidského života a jeho malosti Boží vůlí: „*I Petr zapíral, za zradu smrt svou přijal Jidáš (...).*“ Nebo onu malost vyzdvihuje uvedením náboženských náležitostí skonu: „*(...) v chudobě chléva svého hostíc Hostii, / smrt smrti mé i tvé, již lačen požiji.*“ (ZAHRADNÍČEK 1944: 38) Hrubín pojednává o smrti konkrétněji, např. motivem rakve, krve, strádání: „*Když rozhlédnu se nad bodláčím, / nad velkou žní své chudoby, / co víc mé oko chtělo by? / – A chřípí mé? Jen pohni vánkem / a odkryj květ či ptačí trus / i hloubku umrlčiny zkus! / A ucho mé? Je se skřivánkem / i s duněním hrud na rakev. / Od země k nebi šumí krev, / má krev (...).*“ (HRUBÍN 1941: 60)

3.3.3.2 Komparace poválečné poezie Františka Hrubína a Jana Zahradníčka 1945–1947

Jan Zahradníček vydává bezprostředně po válce výše uvedené básnické skladby *Žalm roku dvaadvacátého* (1945) a *Svatý Václav* (1946). Zahradníčkova básnická sbírka *Stará země* (1946) navazuje na lyriku *Korouhvi* a bez dřívější rozsáhlé autocenzury hodnotí vývoj společnosti, národa a bezbožnosti, odkazuje se zde na Hrubínovu „zemi chudých“. Právě se sbírkou *Stará země* budou srovnána díla vydaná Františkem Hrubínem v roce 1945 – *Jobova noc*, *Chléb s ocelí* a *Stalingrad*.

Jan Zahradníček je koncem války inspirován bezbranností země uchopené v další básni Františka Hrubína sbírky *Včelí plást – Tíha země* a metamorfuje ji na bezbrannost Boží v díle *Žalm roku dvaadvacátého*, jež je součástí básnické sbírky *Stará země*: „*(...) bez těch, kdo stejně stýskají zde se mnou, / než pohromy je otlukou, úzkosti přemnou, / neb jestli dechem svým se k tobě zvednu, / jenž Dechem jsi, ó dechem Stvořitelem (...).*“ (ZAHRADNÍČEK 1946: 89) Tato bezbrannost Boha je gradována. Lyrický subjekt *Žalmu roku dvaadvacátého* nechá vrcholit bezmoc opakováním výrazu „proč“ a oponováním těm, kteří v hrůzách války odmítli věřit v Boha: „*Krev slovo napájí a slovo krvi šílí, / a i když mlčel bych, mlčení roste ze mne / v podobě rouhání, v podobě vzpoury temné / těch, kteří za mnou jsou a kteří nespatri-li, / nevěří, nevěří, jen chrlí proč svá děsná. / (...)/ A i když prosil bych jak v rozchod těla s duší, / ať odejdou, ať odejdou – v sen můj, ó Pane, / proč očí vražedných přívitem sírným plane, / proč, proč zhlazených měst a vesnic (...).*“ (ZAHRADNÍČEK 1946: 92) Začátek výše citované sloky

odkazuje k Halasovu slovu, jak jej pojímá Jiří Brabec, nebo alespoň k spřízněnosti s Halasovým výrazem. Zahradníček v básni oponuje nevěřícím, jímž může být myšlen Halas, Hrubín i řada dalších jemu blízkých osob a opakovaně zmiňuje rouhání: „*A jestli temně ve mně cos se rouhá, / ne já, ne já, to rouhá se má touha / za ty, kdo nechápu v té těžké chvíli, / když krutost slitovná tvá s láskou všemohoucí / jak drahý kov je zkouší výhni žhnoucí (...).*“ (tamtéž) Radikální náboženský postoj Jana Zahradníčka je tedy zjevný i z jeho poválečné lyriky; lyrický subjekt se stále obrací k Bohu jako k jediné možné záchraně a klade muka obětí heydrichiády a druhé světové války na roveň utrpení svatých.

Hrubín se po válce odchyluje od katolictví. Tematizuje ve svých válečných básních sbírky *Chléb s ocelí* útrapy sovětských vojsk a jejich obět pro novou podobu země, odvržení podoby staré poválečné země plné nemoci a jedu kapitalismu: „*Je zle, je lidem zle, / svět zoufalství, svět zlata / lil děla, pancéře (...).*“ (HRUBÍN 1945: 28) Sociální znění Hrubínovy poezie zesiluje právě v této sbírce. Hrubínův pohled na roli Boha v životě člověka je změněn, verše jsou sentimentálně zabarvené, ve středu zájmu jsou chudí, slabí (často děti, ženy): „*A chlapci proti drtiči / jdou v ruce granát místo míče / a vlastní smrt si vykřičí. / Země, své děti ještě zkus! / – V útrobách pálí matku Rus / – Běs navštívil tě, přebohá, / z kolébek pije, z hrobů jí, / host časů vyhoštěných z Boha, / a maličtí se šikují / a tlačí s tebou jeho vůz.*“ (tamtéž) Hrubín v této básnické sbírce Boha a jiné svaté nepojímá. Klade důraz na zemi, chudobu a boj chudého, bezejmenného slovanského davu: „*V očích lesk sněžných Himálají, / sklání se přes Ural, / víc a víc chleba pro nás krájí – / jez, co ti sytý bral! – / a naši bratří, děti její, / na rukou města přenášejí, / – jdou sněhem, ohněm, olovem / až do úpadu, / bezejmenní, semknuti v pluky hromové, / jdou po neřádu, / až ho není, / (...) / jdou okysličit kouty země (...).*“ (tamtéž) Země je v lyrice Františka Hrubína připravována na sociální očistu.

Básnická skladba *Stalingrad* reaguje na zprávu o stalingradské bitvě. Skladba obsahuje odkazy k náboženství; lyrický subjekt se obrací k Bohu a vyzývá ho k ochraně města: „*Chraň, Pane, město Stalingrad!*“ (HRUBÍN 1977: 45) Komplexně už podmíněnost Božího řádu světa nepojímá. Materiální svět Hrubínovy poezie je trýznivý, násilný a z hlediska formy také plný expresivních výkřiků: „*Zde zatuchly už domácnosti / snem odhozeným do kouta / a život na hromádce kostí, / k nimž jenom zvyk jej připoutá, / žadoní: nech*

mne, smrti, nech!" (tamtéž) Přes cyklické oslovování Boha není Bůh tematizován v hlubším pojetí, Hrubín se skrze reflexi tragického dopadu války ve Stalingradu obrací ke „svým chudým“: „*Chraň, Pane, město Stalingrad! / – Co běs tam nahnal černých pluků! / Ale lid věrný praporu / položil ocelovou ruku / na stalingradskou závoru, / dech z hloubi země nabírá – / – a pro vás, chudí, umírá!*" (tamtéž) Lyrický subjekt vyvíjí emocionální tlak na čtenáře výběrem sugestivních výrazů („rozkazy“, „smrt“, „zástupy“ aj.). Obdobně působí užití interpunkce a členění slok; mezi sloky je vložen verš, který se opakuje, atmosféra beznadějného čekání na naději je tak gradována. V porovnání s dřívějším charakterem Hrubínova díla, zejména *Včelím plástem*, autor klade větší důraz na sociální prvek prožívání a chápání světa a opomíjí dříve frekventovanou vázanost individuality a životních etap (smrti) na Boha. Hrubín tedy staví do popředí oběti války, zubožené mocnými, a k Bohu se obrací s křivdou: „*(...) v jejich rukou meč jsi zvedl / a víru v jejich nevíře / na pláště jim čas bídy předl / a hlad jim koval pancíře / a ty dnes vršíš míru ztrát (...)*" (tamtéž) Zahradníčkův Bůh a jeho rozličné podoby jsou však nadále jedinou spásou existence i národa: „*Však ty – co je tvá smrt uprostřed tolika umírání? / (...) / Tolik jich k zemi kleslo a klesá, / a jenom krev tvá tak vykřikla na nebesa, / že vzešly z ní chrámy a země celá / (...) / Já sotva v bídě své chápu a proto trnu, / já sotva v bídě své chápu, a proto jak zrnu, / jež v zemi má klesnout, mně úzko je.*" (ZAHRADNÍČEK 1946: 23)

Zahradníček odkazuje na sbírku *Chléb s ocelí* v básnické sbírce *Stará země*. Motiv země je Hrubínem i Zahradníčkem pojímán a diskutován v různých variacích. Zahradníčkova stará země čeká na vůli Boha a dynamiku přírody, jež je od Božího řádu odvislá: „*Hrdinsky padlé lesy, / bojiště – samá rána / i hrůza spálenisk / narychlo obvázána / zelení kadeřavou – / zlé stopy vtisk / spravuje honem travou / a místa prašivá / lopuchem zašívá / (...) / Bože můj, Bože Hostiteli, / Ty spíše bez katedrál / bys obešel se v moci své / než bez ní, kterou ovíjeli / hladovci věčna po čas celý (...)*." (ZAHRADNÍČEK 1946: 16) Sociální aspekt se v Zahradníčkově poválečné poezii neaktualizuje, přestože motiv národa ano; lyrický subjekt Jana Zahradníčka nahlíží společnost skrz božský řád, jemuž se společnost protíví. Na rozdíl od Hrubína, Zahradníček aktualizuje náboženské motivy a otázky víry v díle vydaném bezprostředně po válce. Zahradníčkova stará země je trestána a čeká na návrat Boha do lidských životů: „*(...) já schýlen k popelné hřívě své*

země / cítím, jak šerými proudy se hrne ke mně, / rostouc a rostouc do záplavy, / již ve spěchu nezastaví / už jenom Bůh.“ (ZAHRADNÍČEK 1946: 71) Definitivní konec motivu staré země Hrubínovy lyriky nastává až v básnické skladbě *Jobova noc*. Země, v níž je úpadek společnosti nemocí, která bude vyléčena, ponechává prostor nové zemi, oproštěné od starých „jedů“ a hnilobnosti: „*A stará země s hněvem vydává, / co rozdrtila na prach pro vzpomínku, / stonavé básníky má, stonavá, / uhnívající s nimi od kořínků, / (...) / proklínající v jejich doprovodu / svůj zánik, zánik nemocného rodu.*“ (HRUBÍN 1977: 76) Z uvedené citace výrazně vyvstává Hrubínovo přesvědčení o správnosti socialistické revoluce.

Jobova noc je básnická skladba, v níž se střetává více textů o rozličném charakteru: polemika o umění zahrnující aluze a přímé citace z tvorby prokletých básníků,⁴⁶ hymnus o české zemi, politická agitace a reflexivní poezie. (KŘIVÁNEK 2005: 87) Křivánek dále uvádí jako příměr k Hrubínovu motivu země existenciální motiv Máchovy země: „*Nová země vyčkává pod starou zemí jako její hladové memento, aby v krvavém posledním zápase sil dobra se silami zla nastolila věčnou říši sociální spravedlnosti.*“ (KŘIVÁNEK 2005: 86) Od staré země tedy definitivně odčleňuje novou zem: „*(...) a nová země vstává krvavá / a všude svoje děti poznává, / ty utlačené, ponížené, zbité, / ty zašlapané děti bez hrobů...*“ (HRUBÍN 1977: 93)

Pohorský v předmluvě k *Jobově noci* vyzvedá konflikt doby – staré a nové, jak je tomu u konfliktu motivů země Hrubína a Zahradníčka. Na záložce knihy *Chléb s ocelí* je psáno, že: „[Hrubínova poezie] rostla ze silné víry chudého v spravedlivý sociální řád, jež ani za nejhoršího útisku nezakolísala“. V dopise z roku 1948 Františka Hrubína Janu Zahradníčkovi je však patrná pochybnost o budoucnosti „chudého“: „*Neumím psát rozbory básní, vždyť to víš – a tak Ti mohu jen říci, že se mi La Saletta líbí a že mne ještě drží a jsem si jist, že mne už nepustí. Při té příležitosti mi proběhla hlavou má plytká Jobova noc. Je to tak dávno, co mne to opojilo, a tak dávno, co mne skutečnost zklamala! Dobře mi!*“ (KZH: 144, HRUBÍN, 46. dopis, 9. 1. 1948)

---

⁴⁶ František Hrubín překládal Paula Verlaina (1844–19896), představitele dekadence a symbolismu a Prokletých básníků. (KZH: 161, Vysvětlivky)

V kontrastu k Hrubínovým obrazům buřičů a představám postapokalyptického světa a odvážného jedince v davu stojí obraz Boha, jediného možného vykupitele hmotného bytí, ve válečné poezii Jana Zahradníčka. Zahradníček v opozici k extrémní povaze zločinů války zdůrazňuje bezbrannost Boha proti člověku; lyrický subjekt Zahradníčkových básní se neohrazuje vůči ponížení člověka, přijímá ho a trpí, přestože se vymezuje proti zrádcům. (KŘIVÁNEK 2005: 87) Takto Zahradníček s Hrubínem vědomě i mimoděk polemizuje: „A řek jsem, nejen chlebem – / i růže z Božích úst, / již zeberem / svou vypočítavostí, / námahy pozná dosti / pro hlubinný svůj růst...“ (ZAHRADNÍČEK 1946: 11) Polemika *Staré země* s Hrubínovou novou zemí poválečných sbírek vychází z již dříve ustálených motivů a obrazů v Zahradníčkově poezii. Motiv Boha se s motivy přírody prolíná, obojí pak stojí bezbranně, paradoxně jako poslední záchrana od zkázy války. Hrubínova nová země nachází kýženou stabilitu v proklamované sovětské říši: „Zem nová, jiná / staví lafetu / v pevnosti Října, / údy sovětů, / srdcem Jesenina / žije – a je tu, / žije – a je tu (...).“ (HRUBÍN 1977: 88)

K básnické sbírce *Nesmírný krásný život* vydané roku 1947 se Jan Zahradníček vyjadřuje kladně v dopisech z roku 1947, jak je uvedeno výše, i v roce 1948: „Prvně jsem čekal, až budu mít zprávu, jak se dívá Dvořák na Tvou poslední sbírku (...). Dvořák mi referát o „Životě“⁴⁷ ještě neposlal, ale mám jej už napsaný (...). Vím však od něho ústně, že byl Tvou knihou nadšen, pokládá ji za Tvou nejlepší věc a vůbec za nejlepší sbírku, která u nás v poslední době vyšla.“⁴⁸ (KZH: 145, ZAHRADNÍČEK, 46. dopis, 5. 12. 1948) Přestože Zahradníček v dopisu z roku 1948 nevyovídá o sbírce přímo, vyzvedá ji nad ostatní Hrubínova díla z „poslední doby“. První komentář sbírky z roku 1947 je velice pochvalného rázu, ignoruje (hodnotové) konflikty z předchozích let a pozitivně charakterizuje proměnu Hrubínova díla.

3.3.4 Polemika pozdní tvorby Jana Zahradníčka s pozdní tvorbou Františka Hrubína a Františka Halase

V této kapitole bude komparována básnická tvorba Jana Zahradníčka po roce 1947 s básnickými sbírkami Františka Halase a Františka Hrubína z téhož období. Jedná se

---

⁴⁷ *Nesmírný krásný život* (1947)

⁴⁸ Zahradníček podle kontextu dopisu čekal na názor Miloše Dvořáka, redaktora literárního časopisu Akord.

o sbírky a skladby *La Saletta*, *Znamení moci* a *Rouška Veroničina* Jana Zahradníčka, *A co?* Františka Halase a *Hirošima* Františka Hrubína. Budou zde analyzovány intertextuální odkazy a jiné doklady umělecké diskuse. Množství a povaha těchto odkazů dále pomohou definovat intenzitu umělecké vazby autorů v závislosti na čase.

Rouška Veroničina vychází v roce 1949,⁴⁹ dva roky před vykonstruovaným procesem totalitního režimu a uvězněním Jana Zahradníčka. V roce 1968 po Zahradníčkově smrti vychází *Rouška Veroničina* jako součást Zahradníčkovy pozůstalosti. Básnická sbírka *Rouška Veroničina* je po svém vzniku srovnávána s *La Salettou*. Částečně svými motivy a částečně formálně (v některých básních užitým volným veršem) předchází pozdější básnickou skladbu *Znamení moci*. *Rouška Veroničina* očima Mojžíra Trávníčka, jenž píše doslov k soubornému vydání výše uvedených tří děl, nese nadosobní rozměr, přesahuje literaturu a nechává básníkovi prostor bezvýhradného osobního nasazení. Klíčovým motivem sbírky *Rouška Veroničina* je rouška. Postava Veroniky je významný velikonoční motiv – k ní i ke všem světcům pociťuje autor výraznou náklonnost a úctu, což se přímo promítá do atmosféry díla. Dalšími významnými motivy díla *Rouška Veroničina* je příroda, sláva, pokání a období v roce.

Básnická skladba *La Saletta* (1947), jak je výše uvedeno, vychází z mariánského proroctví z roku 1846 a upozorňuje na hrozbu totality. Skladba pojednává o rozkladu sociálních vazeb, zhroucení jistot, absenci morálky a odporu vůči tomuto. *Znamení moci* na *La Salettu* navazuje, hrozbu aktualizuje. Leitmotivem díla *Znamení moci* je kříž, symbol trvalého utrpení, jenž zprostředkovává jedinou možnou záchranu existence. Mezi společné motivy děl lze řadit industrializovaný odosobněný svět bez Boha, přírody. V žádné z těchto skladeb se na rozdíl od Zahradníčkova předchozího básnického díla nevyskytují obrazy venkovu a přírody. Tyto skladby Mojžíř Trávníček reflektuje jako „dvě kapitoly jedné knihy, dva výdechy jediné úzkosti, hrůzy a naděje“. (TRÁVNÍČEK 1990: 150)

---

⁴⁹ Je antidatována 1947.

3.3.4.1 Komparace básnických sbírek Hirošima a Rouška Veroničina

Básnická sbírka Františka Hrubína *Hirošima* (1948) bude v této kapitole srovnána s básnickou sbírkou Jana Zahradníčka *Rouška Veroničina*. Miloš Pohorský v předmluvě k *Jobově noci* popisuje básnickou sbírku *Hirošima* jako zamýšlený poslední článek Hrubínovy válečné tvorby, s oněmi motivy války a boje *Stalingradu*, *Chleba s ocelí* a *Jobovy noci*.

Některé verše sbírky *Hirošima* starou zem stále neopouští, přestože lyrický subjekt vyzdvihuje vůli a touhu oprostít se od ní: „(...) je v nás však touha – zadržet ten málem / už nezadržitelný pád, / zastavit sesouvání / bytostí našich, podepřít / ty, kterým země pod nohama / tak utíká, že hlavou vrážejí / do zkamenělé minulosti (...).“ (HRUBÍN 1948: 54) Hrubín ubírá důraz na písňovost a zvučnost veršů jejich záměrným posunem mimo přirozený takt výpovědi, dociluje tak kakafonického znění básně. Tímto formálním zpracováním zintenzivňuje atmosféru disharmonie, zklamání a deziluze ze společnosti. Výrazným motivem díla je sociální zodpovědnost, kterou lyrický subjekt vyzvedá tím, že se staví do role zástupce a mluvčího oslovovaného národa: „(...) je v nás však touha (...).“ (tamtéž)

Verše *Roušky Veroničiny* se sociálních poměrů dotýkají také, v tomto případě však skrze melancholii ze ztráty a zrady přátel: „Trnutí vánků je obchází / od rána do večera / Bojí se pohnout rukama větví / aby z nich nespadlo drtivé brnění krásy / třebaže tak rádi druhu druh / by klesli do náruče (...).“ (ZAHRADNÍČEK 1990: 16) Motiv touhy po smířlivější podobě reality a společnosti je ve verších všudypřítomný: „(...) a chvíle před západem sahá až k předměstím ráje / kde se už nespílá / kde se už nepomlouvá...“ (tamtéž) Odkazy ke spolupráci s režimem („pomlouvání“) se vyskytují i v jiných básních sbírky: „Začlo to / prostořekostí kosů / (...) / a také růže a lípy / řeknou ještě letos své slovo / ale bojím se / že jim nebude rozuměno (...).“ (ZAHRADNÍČEK 1990: 20) Lyrický subjekt skrze přírodu projevuje obavy o možnost porozumění („letošním slovům“). V souvislosti s tímto prvkem *Roušky Veroničiny* je patřičné uvést kontext korespondence *Ve znamení „jadis“*...: v roce 1948 Jan Zahradníček píše Hrubínovi: „(...) už jsem myslel, žeš na mě zapomněl, a velmi mě to mrzelo... Lidé se teď tak strašně mění a mnozí, s kterými jsem se dřív stýkal, by se mi jistě

vyhnuli, kdyby mě potkali. Ujišťuji Tě však, že si z toho moc nedělám, je mi jen líto těch, kteří se musí pořád přebarvovat, takže nakonec na nich nebude ani barvy ani chuti.“ (KZH: 147, ZAHRADNÍČEK, 47. dopis, 6. 4. 1948) Poezie reflektuje Zahradníčkovy emocionální procesy a sociální nesnáze.

František Hrubín motiv Boha ve sbírce *Hirošima* nerozporuje, úplně jej pomíjí. Otázku existence tematizuje skrze přírodu, vesmír a hmotný svět: „*Sem tam kmitají se bíle. / Dušičky opilců. A tvou, / příteli, kdesi v hospodách / mne hledající – mám... / – A dlaněmi ji roztíraje / křídélka jemná ucítit / toužím, a o svou dušičku / se třesu zbaběle.*“ (HRUBÍN 1948: 43) Hrubín z pozice lyrického subjektu sleduje rozpad svého starého světa: „*Slyším, jak starý svět se rozpadá. / Jdu jeho nocí, věrný ponocný. / (...) / Hlavu jsem strčil do hvězd. S podřobanou / jdu mezi vámi...*“ (HRUBÍN 1948: 59) Motiv vesmíru je takto ironicky shazován. Bezmoc autora vůči podobě současného světa se projevuje volnějším zpracování verše a reflexivním zněním básní. Jan Zahradníček obměňuje metafyzickou součást své poezie v *Roušce Veroničině*: „*A zatímco jsme tak seděli / za zády kdosi nám začal přerovnávat svět / vzhůru nohama / (...) / Přes tmou neproniknutelnou všechno je zjevno / na zemi jako ve hvězdách všechno je připraveno (...)*“ (ZAHRADNÍČEK 1990: 67) Stejně jako Hrubín, i Zahradníček tematizuje vesmír, Zahradníček ho ovšem filtruje nevysloveným Božím řádem.

Jan Zahradníček přibližuje své vidění básnického světa Hrubínově pohledu, přestože tak zdůrazňuje rozdílnost v náboženském a společenském přesvědčení. Vzhledem k uvedeným citacím z dopisů Jana Zahradníčka a Františka Hrubína lze říct, že Hrubín zpětně lituje své angažovanosti v literárně-kulturním dění po válce, přehodnocuje své dílo (výslovně básnickou skladbu *Jobova noc*). Ve sbírce *Hirošima* je Hrubínova sebekritičnost, kritika vlastních dřívějších motivů básní nejpatřičnější. Jan Zahradníček přibližuje své abstraktní verše sbírkou *Rouška Veroničina* veršům Františka Hrubína – tíhne k dřívějšímu temnému ztvárnění bolestné existence, ovšem sebejistým rázem volného verše. Nejvýraznější aspekt Hrubínova básnického výrazu je melodie, ta se však vytrácí v hutné atmosféře a surové formě básnické sbírky *Hirošima*, a to v kontrastu k Zahradníčkovu přirozenějšímu tempu volného verše. V jednotlivostech se *Rouška Veroničina* s *Hirošimou* střetává, básně se vzájemně doplňují, místy obdobně

civilním způsobem jako názory autorů v korespondenci. Závěry lyrických subjektů se však míjí; lyrickému subjektu *Roušky Veroničiny* mizí půda pod nohama, za to hrozba katastrof v důsledku lidského konání a z ní vyplývající hrůza je v *Hirošimě* více obecného rázu.

3.3.4.2 Komparace básnických sbírek *A co?* a *Rouška Veroničina*

Kniha Františka Halase *A co?* je vydána v roce 1957 post mortem.⁵⁰ Básnické sbírce dominuje deziluze ze společenského vývoje po válce. Formálním zpracováním se tato básnická sbírka vymyká předchozí autorově tvorbě. Strohost a úspornost podtrhují motivy marnosti, již lyrický subjekt dokáže oponovat pouze poezií, skrze ni vznešeným ideálem básníka. V *Roušce Veroničině* prochází Zahradníčkova poetika významnou přeměnou. Sbíрка je zestručněna na úkor patosu. Verš dříve vázaný, striktně formální je přetvořen ve verš volný a intuitivní, v jehož rámci je interpunkce převážně absentující či nahodilá. Velká písmena dynamizují intonaci a více než častá apoziopese umocňuje emocionální znění výpovědi.

V básnické sbírce *A co?* je patrné rozhořčení nad politickou situací. Lyrický subjekt básní Františka Halase se zde zaobírá jednotlivostmi, jež k tehdejší společenské situaci vedly a měnily její společenské chápání. Autor některými verši reflektuje přírodu, zdůrazňuje provázanost metafyzická a materiální (např. personifikací): „*Žebroto rána / Ptaní večera / Ticho oněch nekonečných prostorů mě děsí / (...) / Básníka básník se zeptá / Soudruhu copak s tím chceš / (...) / Tma natahuje uši / sov pálených netopýrů / (...) / Vzala víra nohy na ramena (...).*“ (HALAS 1978: 404) Lyrický subjekt básně se obrací k subjektu básníka.

František Halas v lyrické básni *Ohlasy* poukazuje na konflikty básníkovy nitra střídajícími se obrazy a volnými asociacemi. Tyto vnitřní konflikty se týkají existenciálního rozpoložení vůči vesmíru a smrti. Ve statické atmosféře opakováním veršů nedochází ke gradaci – verš je dekonstruován, báseň spočívá na jednotlivých a zdánlivě nesouvisejících částech: „*(...) a lekají rybí tlamky / kvítí všelikého / – / Ukaž ty mně / kde se ptáci nelekají (...).*“, „*(...) Hvězdo v mracích čekající / malátná / Porodník*

---

⁵⁰ Básnickou sbírku Františka Halase *A co?* vydává Ludvík Kundera. Básně jsou seřazeny samotným Františkem Halasem.

už jde (...).“ (HALAS 1978: 410) V básni se vyskytuje množství výrazů, které odkazující k náboženství, tyto výrazy (často novotvary a zkomoleniny) ovšem nejsou užity pro navození atmosféry spirituálního, katolického charakteru. Při nastolování tématu mají ony výrazy povahu neutrální, v kontextu však ironizují Boha a představu božství jako takového: „*Pánovitý Hubu napříč (...)/ Dětem pro strach příčinlivý / klekánice nechává (...).*“; „*Umíráček Pololhal.*“. Postoje lyrického subjektu ke skutečnosti a Bohu v Halasově díle jsou v opozici vůči postojům lyrického subjektu Zahradníčkových básní. Výraznými prvky díla Františka Halase v této poetické diskusi je tedy provokace: „*Ukaž ty mně / kde se ptáci nelekají / (...)/ Já tam půjdu (...).*“ (tamtéž) Dále skepticismus: „*Do půli voda a do půli kámen / na rynku žije / žije zahnívá / (...)/ Je s ním amen (...).*“ (tamtéž) Mystika je pojata jako hříčka: „*Psinka touhy za hvězdění / tma podpaždí / zvlhlá malá / Tomu dala Tomu dala (...).*“ (tamtéž) Atmosféru básně určuje rozhořčení nad bezvýznamností vzneseného vzorce smýšlení: „*Pánovitý Hubu napříč / (...)/ Dětem pro strach příčinlivý / klekánice nechává / (...)/ Umíráček Pololhal (...).*“ (tamtéž) Vyšší množství slovních hříček svědčí o nadhledu. Závěrem je v díle nastolena otázka samotné poezie: „*(...) dopustiv, aby ten strašný zmatek vstoupil do tvého žití / a s ním do vesmíru / jehož rovnováhu ustavičně zde udržují / jemné úkony / odříkání a bdělosti / temná záupění ve věcech / pláč dětí (...).*“ (ZAHRADNÍČEK 1990: 57)

Zahradníček na podněty ze stran poezie svých dřívějších přátel reaguje převážně obměnou postoje vůči společnosti a lidem, a to v mnoha básních *Roušky Veroničiny*: „*Potom vše se začalo prázdnit / v tvém srdci / mezi stromy a mezi lidmi / a kde ses těšil z klikaté stezky / i z potoků krajánků, co neměly nachvat / dnes v domě života / mezi protilehlými dveřmi narození a smrti / po chodbách rovných spěch a spěch...*“ (ZAHRADNÍČEK 1990: 52) Rozdílne zpracovává otázku opozičního názoru, oproti Halasovi nevyužívá ironie a humoru. V díle *Rouška Veroničina* je lyrický subjekt opuštěný, izolovaný. Halasův výrazný individualismus zakomponovaný do nihilistického obrazu poutě duše ostře kontrastuje se Zahradníčkovým důrazem na pokoru, naději a nepatrnost lidské existence: „*Mrtvý se zavrtí radostí / že se z toho dostal / (...)/ Ach jo / (...)/ Rozpadne se / Červi utrou hubu (...).*“, (HALAS 1978: 420) „*Politujme toho ubožáka bez paměti / který se lásky bojí a k naději se nesmí znát / (...)/ Vzpomeňme, přijijme časům zlým / za hovoru o zvonech / a o velkých*

svátcích, které se ustavičně opakují / aby bylo kdykoli všechno přichystáno / na nebi i na zemi / až se člověk vrátí (...).“ (ZAHRADNÍČEK 1990: 55)

Provázanost verše Halase a Zahradníčka je čtenáři nejpatrnější v prvních dvou sbírkách autorů.⁵¹ Východiskem tvorby obou autorů je v těchto dílech odklon od poetismu, důraz na negaci života, vyzvedání významu jazyka. Až Zahradníčkova sbírka *Stará země* otevřeně vystupuje proti hodnotám soudobé společnosti a literatury, proti názorům Halase a Hrubína. Zahradníček se poeticky vymezuje v návaznosti na svůj žebříček hodnot, tj. náboženství. *Rouška Veroničina* je tedy vrcholem vyhrazení spirituální poezie Jana Zahradníčka vůči poezii a básnickému vidění světa Františka Hrubína a Františka Halase. Přes oslabení přátelské vazby Zahradníčka a Halase po roce 1935 a Zahradníčka a Hrubína po roce 1944 je evidentní, že autoři vzájemně na svá díla, životní postoje a ideologie reagují i v pozdějších letech.

3.4 Očima Bedřicha Fučíka

Listovní příležitosti: dopisy Bedřicha Fučíka Mojžíru Trávníčkovi obsahují korespondenci o 117 dopisech Bedřicha Fučíka⁵² a Mojžíru Trávníčka mezi lety 1969–1984. Korespondence zachycuje převážně ediční činnost dr. Fučíka a k ní se vztahující vazby s autory. Korespondence se zabývá vydáním Fučíkových vlastních spisů, spisů Jana Čepa, Jana Zahradníčka a Jakuba Demla. Zpověď Bedřicha Fučíka zahrnuje osobní zkušenosti s autory, zaznamenává dobovou atmosféru předválečného literárního života a jeho vlastní práci. V této kapitole bude komparována výše zmíněná korespondence *Listovní příležitosti* s paměti *Čtrnáctero zastavení*, jež zaznamenávají osobní styky Fučíka s autory (např. Šaldy, Halase, Nezvala). V této kapitole bude provedena analýza postoje Bedřicha Fučíka k Janu Zahradníčkovi a jeho uměleckému profilu, analýza možného konfliktu Fučíka a Zahradníčka a jednoznačný výklad rozporných soudů Bedřicha Fučíka o Zahradníčkovi. V kapitole bude analyzováno přátelství Jana Zahradníčka a Františka Hrubína s Bedřichem Fučíkem v závislosti na čase. Cílem kapitoly je prokázání vlivu Jana Zahradníčka na Františka Hrubína výroky Bedřicha Fučíka týkající se jejich přátelství.

⁵¹ Zahradníček: *Pokušení smrti* – 1930, *Návrat* – 1931 / Halas: *Sépie* – 1937, *Kohout plaší smrt* – 1930.

⁵² Bedřich Fučík (1900–1984): literární kritik, historik, editor, překladatel. (KZH: 156, Vysvětlivky)

3.4.1 „Rodina“ Bedřicha Fučíka

Bedřich Fučík v medailonu Jana Zahradníčka představuje svůj sociální kroužek jako rodinu. Tato Fučíkova definice a další poznámky o „rodině“ nejen přibližují obraz společnosti literátů, ale také vysvětlují dynamiku vztahů mezi jednotlivými autory: „Bůhvíproč se k nám [Zahradníček] přisál jako klíště. Nalézal u nás snad útěchu v tom, že jsme v něm viděli normálního jedince s citlivým srdcem a ohnivým duchem? (...) takže se stal jedním ze stálých hostů mé právě založené rodiny, jedním z pěti, kterou mimo něho tvořili Čep, Halas, Rudolf Černý a Závada. Cítil se mezi námi dobře.“ (FUČÍK 1992: 238) Fučík dále vypráví o nedatované hádce vyvolané znepokojením nad hýřivým životem a viditelným chřadnutím Jana Zahradníčka. Během tohoto otevřeného sporu Fučík vyčítá Zahradníčkovi marnivost, se kterou plýtvá svým talentem. Fučíkem doložený vrchol jejich sporu vyúsťuje v Zahradníčkovu pokornou sebereflexi a intenzivnější umělecké nasazení. (tamtéž)

3.4.1.1 Vztah Jana Zahradníčka a Františka Halase

V dopisech Bedřicha Fučíka Mojžíru Trávníčkovi se vyskytují zmínky o mnoha literárních a kulturních osobnostech, které Fučík hostil z pozice redaktora a přítele mnoha autorů: „[Jan Čep] od roku 1928 býval u nás, napřed se Zavadou, později se Zahradníčkem div ne denně.“ (FUČÍK 1992: 47) V pamětech *Čtrnáctero zastavení* uvádí Fučík na prvním místě mezi Zahradníčkovými přáteli Františka Halase, který byl „vždy dobromyslně usměvavý a přitažlivě družný, stál proti partnerovi, který sice znamenitě rozuměl vtipu, ale působil přísně a někdy i úsečně, napořád hotový k ironickému, ne-li dokonce sžíravému nájezdu, jemuž se dalo nejlépe čelit úsměvem, kterým Franta vládl i v nejmávnější situaci“. (FUČÍK 2003: 48) Fučík tímto svým náhledem objasňuje konflikt povah Zahradníčka a Halase a posléze obě tyto povahy odkrývá dopodrobna, vysvětluje je vědomostmi o jejich osobní historii. V rámci hodnotového konfliktu Zahradníčka a Halase je třeba zmínit „podivuhodnou hru“, též popsanou Fučíkem v jeho pamětech. Ona hra se konala během spolubydlení Zahradníčka a Halase: umělci si navzájem schovávali obrázky, které měli pověšené nad postelí. Zahradníček schovával Halasovi obrázek Lenina a Halas jemu obrázek Panny Marie.

Výše uvedený rozpor z období pevného přátelství dokládá, do jaké míry se mohla názorová propast mezi Zahradníčkem a Halasem rozšířit. Svědectví chování přátel se ukázalo jako zásadní pro Fučíkův postoj vůči Zahradníčkovi; patrně právě z těchto zážitků zaznamenaných v medailonu Zahradníčka *Čtrnáctero zastavení* vychází Fučík ve svých negativních soudech o Zahradníčkovi a specifičnosti jeho hodnotového nastavení v *Listovních příležitostech*. Z dále vyzdvížené Halasovy tolerance vůči katolickému založení Zahradníčka vyplývá Fučíkova zaujatost.

3.4.2 Vztah Jana Zahradníčka a Bedřicha Fučíka

V pamětech *Čtrnáctero zastavení* (1991) Bedřich Fučík reflektuje vzpomínky z meziválečné doby. Zde Zahradníčka zobrazuje jako citlivého katolíka vášnivě hájícího svůj životní postoj před společností: „[Josef] Mach popíjí v kavárně Dunaj (...). I začne si dobírat Zahradníčka, který sedí vedle v boxu s Vítem Obrtelem a Egonem Hostovským, a protože ví, jak má mladý básník hluboko do kapsy, dělá mu všelijaké nabídky na čtvrtku vína, udělá-li to či ono.“ (FUČÍK 1992: 247) V očích Bedřicha Fučíka je Zahradníček skrze tento popis situace charakterizován jako umělec pro svou ideu „trpící“ ve společnosti bez Boha, ve světě volnějších mravů. Dále je v kontextu této příhody zmíněno Machovo pomlouvání Zahradníčka,⁵³ pro něž musí Hostovský hájit Zahradníčka odůvodněním této pomluvy před generálním ředitelem Melantrichu.⁵⁴ Tento příběh je uveden výrokiem Fučíka: „(...) stydlivec byl jen jedna půlka – ta druhá, ohnivá a duchapřítomná, brala vrch, když ta první byla zcela zatlačena do úzkých a tenkých.“ (FUČÍK 1992: 247) Tento soud je v určité míře ovlivněný emocemi, které jsou patrné z expresivního výrazu „stydlivec“, „ohnivá“ atd.

Bedřich Fučík v *Listovních příležitostech* dále hodnotí Jana Zahradníčka například v roli redaktora, kterou dle jeho mínění Zahradníček neplnil řádně. Obdobně negativně nahlíží Fučík v korespondenci spolupráci se Zahradníčkem coby autorem: „Jsem rád, že jste objevil ten konvolut Zahradníčkova *Žalmu*: je to jediný doklad o redaktorsko-autorské spolupráci: Strojopis je původní znění *Žalmu*, k němuž jsem udělal sáhodlouhé poznámky (které zřejmě Zahradníček zahodil) a opravenými verši jsem si měl opravit já

---

⁵³ Josef Mach o Zahradníčkovi prohlašoval, že je fašista. (FUČÍK 1992: 247)

⁵⁴ Vydavatelství díla Jana Zahradníčka.

nové znění a schválit definitivně.“ (FUČÍK, *Listovní příležitosti*, str. 112–113) Zde je však nutno uvést také Zahradníčkovy zmínky o kooperaci s Fučíkem coby vydavatelem: „(...) v tom úzkostlivém čekání, ve kterém mě Fučík tak dlouho nechal, nedávaje mi zpráv o osudech té mé sbírky (...).“ (KZH: 65, ZAHRADNÍČEK, 18. dopis, 20. 12. 1940) Z uvedených citací je patrné, že právě profesní spolupráce oboustranně měnila profil jejich přátelství, a to negativně.

Fučík uvádí ve *Čtrnácteru zastavení* další stránku Zahradníčkovy osobnosti, kterou nepřijímá kladně; přestože Zahradníček opovrhoval měšťáckým životem, „(...) kavalírsky hostil své spolukumpány, když nebyli při penězích oni a žízeň byla jednodušší.“ (FUČÍK 1992: 245) Bedřicha Fučíka zpětně stále dráždí Zahradníčkův nezodpovědný přístup k financím: „(...) to našeho bohatýra neodrazilo, aby pokladny Melantricha nenadužíval až příliš. A tak jednou došlo ke krachu mezi panem autorem a panem ředitelem (...). Jak jsem se pak dozvěděl vybízeli kamarády, aby jen pili na jeho účet, že ‚to Melantrich zaplatí!‘ (...).“ (FUČÍK 1992: 245) Fučík však následně soucitně odůvodňuje toto chování (rozhazovačnost) „bezbranností vůči lidem, ale v daleko větší míře proti penězům, které mu takřka nic neznamenal“ (FUČÍK 1992: 245). Vyzvedá štedrost, s jakou sám sobě Zahradníček upíral finance, aby to, co vydělal, daroval např. své sestře jako věno. (tamtéž) Konflikt v meziválečné době Fučíka a Zahradníčka je tedy odůvodněný, nicméně plný Fučíkova pochopení.

Bedřich Fučík vzpomíná v korespondenci *Listovní příležitosti* na Jana Zahradníčka jako na katolického radikalistu, nicméně v pamětech *Čtrnáctero zastavení* je z Fučíkovy výpovědi patrná přátelská náklonnost. Intenzita Fučíkovy úcty k Zahradníčkovi je patrná z ucelených výpovědí a zaznamenaných vzpomínek ve *Čtrnácteru zastavení*. Fučík vykresluje velmi detailní obraz Jana Zahradníčka: „V některých z jeho posledních veršů se opakují slova: ‚a nechováš zášti k pranikomu.‘ – ‚Proti nikomu zášti už nechováš.‘ Toto vyznání je trumf jeho lidského křesťanského vyznání.“ (FUČÍK 1992: 256)

3.4.3 Bedřich Fučík v korespondenci *Ve znamení „jadis“...*

Jan Zahradníček iniciuje návštěvy Bedřicha Fučíka a jeho ženy a ve velké míře o tom Hrubína na počátku jejich vzájemné korespondence informuje: „(...) byl jsem celý minulý týden doma na Moravě, jeli jsme tam s Fučíkem autem.“ (KZH: 25, ZAHRADNÍČEK,

9. dopis, 7. 2. 1939) Posléze, v pozdějších letech dochované korespondence (po roce 1942), o návštěvách Fučíkových informuje také Hrubín Zahradníčka: „Tvou Salettu jsem už dostal od Bedy (...).“ (KZH: 144, HRUBÍN, 46. dopis, 9. 1. 1948) Pro korespondenci Zahradníčka a Hrubína z roku 1937 je nejvýznamnějším jevem udržení kontaktu, proto je pro celkový ráz korespondence určující kontaktní funkce. Tato funkce je zajištěna mnohými pozdravy a pohlednicemi, k nimž je často připojen pozdrav Bedřicha Fučíka a příležitostně také jeho ženy, např. „Byl jsi už někdy u Fryntů a mluvil jsi s Fučíkem?“ (KZH: 22, ZAHRADNÍČEK, 8. dopis, 5. 9. 1938) Stejnou funkci mají také např. pohlednice s podpisem „Beda Fučík, Jitka Fučíková“ (KZH: 10, ZAHRADNÍČEK, 3. dopis, 28. 7. 1937)

V korespondenci *Ve znamení „jadis“*... jsou frekventované zmínky o přátelství Jana Zahradníčka a Františka Hrubína s Bedřichem Fučíkem. Zahradníček udržuje během svého života s Fučíkem důvěrný vztah, jak je patrné z Fučíkových pamětí, společně tráveného času doloženého jednotlivými dopisy Hrubína a Zahradníčka, zmínkami o návštěvách minulých i budoucích a ze vzájemné korespondence.⁵⁵ „(...) jsem byl celý minulý týden doma na Moravě, jeli jsme tam s Fučíkem autem (...).“ (KZH: 25, ZAHRADNÍČEK, 9. dopis, 7. 2. 1939) Strohlost výpovědi odpovídá Zahradníčkovu rukopisu. Informativní funkce výpovědi je však až na výjimky v Zahradníčkových výročí o Fučíkovi nejvýraznější. Emotivní funkce převažuje později (1940–1942) ve zmínkách o návštěvách Fučíka: „(...) jistě si o mně myslíš něco nepěkného, že jsem Ti po mém návratu z Prahy dosud ani slovíčkem nedal najevo, jak tu dýchám (...). Prosím Tě pěkně, aby sis nemyslel, že je to kvůli tomu večeru u Fučíků.“ (KZH: 84, ZAHRADNÍČEK, 26. dopis, 20. 12. 1941) Zahradníček vypovídá emotivně také při popisu Fučíkovy redakční činnosti: „Když vidím, jak vycházejí knížky, dostávám také laskominy. (...) Fučík mě také na cosi takového naladil, ale zatím nevím, jak to s jeho věcí je.“⁵⁶ (KZH: 132, ZAHRADNÍČEK, 41. dopis, 28. 1. 1944) V první ukázce je emocionalita výpovědi vázána na situaci, v druhém případě na umělecké nasazení pisatele dopisu.

Charakter výpovědí Jana Zahradníčka vztahujících se k Bedřichu Fučíkovi se tedy proměňuje: mezi lety 1937–1939 Zahradníček vnáší informace do dopisu z důvodu

---

⁵⁵ *Narození na přelomu století* souborně vydané ke stému výročí narození Bedřicha Fučíka (2001).

⁵⁶ Jedná se zřejmě o úvahy o Fučíkově nakladatelském osamostatnění. (KZH: 182, Vysvětlivky)

aktualizace přátelství s Hrubínem (převažuje kontaktní a informativní funkce). V letech 1940–1944 odkazuje Zahradníček k návštěvám u Fučíka anebo profesním záležitostem, v těchto výrocích převažuje informativní a emotivní funkce. Vzhledem k nedochované korespondenci Zahradníčka a Hrubína z let 1944–1947 je poslední Zahradníčkovou zmínkou o Bedřichu Fučíkovi poznámka, která se týká Fučíkovy přátelské pomoci z roku 1948: „Měj prosím Tě strpení, pošlu ti ji [La Salettu] hned, jakmile dostanu autorské exempláře z Vyšehradu, které mi Fučík slíbil poslat.“ (KZH: 142, ZAHRADNÍČEK, 45. dopis, 2. 1. 1948) Zahradníček ve zmínkách o Fučíkovi užívá pouze jeho příjmení, což vypovídá o osobním odstupu Zahradníčka k Fučíkovi (před Hrubínem).

Hrubín se k Fučíkovi do roku 1939 nevyjadřuje. První jeho zmínka o Fučíkovi je však na rozdíl od Zahradníčkových zpráv ucelená a rozvedená: „Onehdy jsem byl u Fučíka, tak jsme si popovídali o zedničích a také mi sdělil svůj plán (...). Já i Fučík jsme byli poděšeni kroky našeho Alberta Vyskočila (...).“ (KZH: 41, HRUBÍN, 11. dopis, 15. 3. 1940) Roku 1940 František Hrubín poznamenává v dopisech Zahradníčkovi především informace, které získal od Fučíka. Dále se vyjadřuje k budoucím i minulým návštěvám „u Fučíků“: „Dnes večer jdu k Fučíkům, přijde tam též Frynta a dr. prof. Vašica (...).“ (KZH: 53, HRUBÍN, 14. dopis, 3. 6. 1940) Výpovědi formuje emotivní a informativní funkce. Hrubín mezi lety 1940–1942 informuje Zahradníčka o vývoji svého vztahu s Fučíkem: „Od té doby, co jsem byl u Fučíků, jsem se skoro s nikým nesešel (kromě Fučíka, s kterým mluvím aspoň 2x týdně).“ (KZH: 87, HRUBÍN, 25. dopis, 22. 12. 1941) Zároveň jsou frekventované informativní zprávy podané mimoděk, bez dalších zpráv o Fučíkovi: „Dostal jsem od Fučíka Tvé vánoční básně.“⁵⁷ (KZH: 90, HRUBÍN, 26. dopis, 6. 1. 1942) Obdobně kusé zprávy podává Hrubín o Fučíkově redakci děl: „Tu báseň věnovanou Hořejšímu by rád měl v A[kordu] Fučík.“ (KZH: 100, HRUBÍN, 30. dopis, 1. 4. 1942)

Úpadek četosti Hrubínových dopisů Zahradníčkovi v roce 1943 a prodleva v dopisování mezi lety 1944–1947 způsobuje absenci zmínek o Fučíkovi. V Hrubínově korespondenci se Fučík opět objevuje až v roce 1948: „Tvou *La Salettu* jsem už dostal od Bědy (...).“ (KZH: 144, HRUBÍN, 46. dopis, 9. 1. 1948) Naposledy pak v jeho předposledním dopisu

---

⁵⁷ Pravděpodobně se jedná o básně *Advent*, *Cestou k jesličkám* a *Koleda*. (KZH: 174, Vysvětlivky)

Zahradníčkovi z roku 1950: „Rád bych Ti řekl, že si letos my dva s Bedou a Bertíkem k tomu vyjedeme do krajiny mezi Sázavou a Vltavou (...).“ (KZH: 147, HRUBÍN, 47. dopis, 6. 4. 1950) Hrubín věnuje Fučíkovi rozsáhlou báseň *Město v úplňku*. Ona báseň a skutečnost, že Hrubín oslovuje Fučíka jménem od roku 1948 v korespondenci se Zahradníčkem, mění obraz jejich vztahu. Emocionalita výpovědí tematizujících Fučíka však mizí a zůstává pouze informativní funkce. S ohledem na výše uvedené skutečnosti je tomu tak pro Hrubínovo odcizování se Zahradníčkovi.

3.4.3.1 Vliv Jana Zahradníčka na Františka Hrubína očima Bedřicha Fučíka

Významný vliv Zahradníčka na Hrubína, který převážně komentuje Bedřich Fučík v korespondenci s Mojmírem Trávníčkem, je evidentní v kazatelsky laděném duchu dopisů Zahradníčka právě z této doby. Fučík v dopisech Trávníčkovi pojímá výše uvedenou Zahradníčkovu dikci jako manipulaci katolického radikalisty: „Čep byl vždycky pokorný a Zahradníček se od něho tady moc naučil, krotil své znova a znova vybuchující radikalismy. Bylo to krásné přátelství, ač jsem si jist, že lidsky si byli blíží Halas a Čep. (...) ten děs z přítele ne dost lidského a křesťanského trvá dodnes. Zahradníčkovy anatematické soudy zabily Hrubína a zkazily všechno, co jsme, Čep a já, lopotně postavili u Halase.“ (FUČÍK 2003: 48–49) Také vyzdvihuje význam vlivu Jana Zahradníčka na Františka Hrubína a považuje ho za negativní, jak je patrné z volby výrazu expresivního charakteru „zabily [Hrubína]“. (tamtéž)

V korespondenci *Ve znamení „jadis“*... lze nalézt doklady o velmi pozitivním postoji Fučíka k Hrubínovi: „Fučík hovořil o Tobě, pěl chvály (ale doopravdy!) na Tvou horlivost, s níž ses dal do redigování (...).“ (KZH: 62, ZAHRADNÍČEK, 17. dopis, 28. 8. 1940) Lze říct, že Bedřich Fučík, s ohledem na své dřívější zkušenosti s povahou Jana Zahradníčka, považuje jeho vliv na citlivého Hrubína za negativní. Tato domněnka je pravděpodobně umocněna povahou přátelství Fučíka a Hrubína od roku 1940.

3.4.4 Postoj Bedřicha Fučíka

V pamětech *Čtrnáctero zastavení* Fučík vyobrazuje Jana Zahradníčka jako komplikovaného člověka, kterého si váží, jehož ze svého stanoviska chápe jak osobnostně, tak umělecky. Umělecká, profesní i osobní provázanost Zahradníčka s okolím Bedřicha Fučíka je podstatná pro pochopení Hrubínovy role v Zahradníčkově

životě. *Listovní příležitosti* postrádají kontext Fučíkových soudů o Janu Zahradníčkovi, který paměti *Čtrnáctero zastavení* doplňují. Přes emocionální zabarvení výpovědí tedy Fučík zprostředkovává bližší a ucelenější náhled na umělecké osobnosti Jana Zahradníčka, Františka Halase a Františka Hrubína.

Nestejnost výpovědí korespondence *Listovní příležitosti* (z let 1969–1984) a paměti *Čtrnáctero zastavení* (z roku 1991) je dokladem ambivalentních emocí Bedřicha Fučíka k Janu Zahradníčkovi. Oba zdroje pak poskytují větší množství informací a umožňují posouzení pravdivostní hodnoty Fučíkových výroků. Výzkum množiny Fučíkových soudů ovšem nespěje ke vzájemnému vyvrácení zkoumaných pramenů. Střípky informací o Janu Zahradníčkovi v korespondenci Fučíka s Trávníčkem poukazují na profesní konflikty, které se týkají komplikací ve spolupráci redaktora a autora. Negativnímu znění Fučíkových výroků o Zahradníčkovi z korespondence *Listovní příležitosti* přispívá Fučíkova nelibost vůči katolické přísnosti a úsečnosti Zahradníčka. (FUČÍK 1992: 240) Fučíkovu jednostrannému soudu o povaze Zahradníčka coby radikálního a bezohledného křesťana v *Listovních příležitostech* odporuje dlouhotrvající vzájemná náklonnost. Onu vazbu potvrzují informace o trvání jejich kontaktu v korespondenci *Ve znamení „jadis“...* a medailon Jana Zahradníčka ve Fučíkových pamětech *Čtrnáctero zastavení*. Konflikty profesního charakteru nemají na přátelství zdaleka takový dosah jako Fučíkovo umělecké nadšení pro Zahradníčkovu tvorbu. Rozporné soudy Bedřicha Fučíka nejsou objektivně vysvětleny, jejich původ ovšem zřejmě pramení z Fučíkovy náklonnosti k Halasovi a Hrubínovi.

1 Závěr

V teoretické části byla pojata terminologie literární komunikace a korespondence, vymezen autorský výraz, komunikační strategie a mluvní akt. Pro výzkum mluvního aktu byla využita typologie mluvních aktů J. R. Searleho.⁵⁸ Na komunikační strategii bylo pohlíženo prostřednictvím díla Saicové-Římalové *Komunikační strategie v dopisech Boženy Němcové*.

Zásadní pro výzkum byl výklad komunikační strategie Jana Zahradníčka a Františka Hrubína sebrané korespondence *Ve znamení „jadis“...* Vzájemná korelace mezi těmito dvěma autory, umělecká, hodnotová a individuální, byla popsána skrze ukázky vlastní písemné komunikace. Analýza epistolární komunikace Zahradníčka a Hrubína byla doplněna informacemi o zásadních aspektech korespondence Jana Zahradníčka a Františka Halase *Není dálky...* Předpoklad dominantní pozice Jana Zahradníčka v korespondenci s Františkem Hrubínem a Františkem Halasem byl vyvrácen. Zahradníčkův hodnotový žebříček předurčoval jeho umělecký vývoj a stanoviska, která byla v případě přátelství s Halasem nemalou překážkou. Záměr komunikační strategie Jana Zahradníčka se v případě korespondence s Halasem tedy minul s účinkem. V době, kdy se korespondence Jana Zahradníčka s Halasem a Hrubínem překrývala (1937–1949), Zahradníček frekventovaněji komunikoval s Hrubínem.

Vazba Zahradníčka k Hrubínovi byla s ohledem na analýzu Zahradníčkovy komunikační strategie založena na katolických hodnotách. František Hrubín na počátku společné korespondence se Zahradníčkem všechny odkazy ke katolictví kvitoval s nadšením, a to na základě sympatií k Zahradníčkově osobnosti, jeho zásadovosti a uměleckému cítění. Hrubín se na osobní úrovni obracel k Zahradníčkovi coby k mentorovi, a to na všech úrovních uměleckého i osobního života. Výzkum korespondence *Ve znamení „jadis“...* potvrdil úspěšné působení persvazivní funkce komunikační strategie Jana Zahradníčka. Jednoznačným cílem epistolární komunikace Jana Zahradníčka bylo sdílení hodnotového žebříčku. Hrubín ve svých výpovědích adresovaných Zahradníčkovi tematizoval Boha převážně na počátku korespondence (frekventovaně mezi lety 1938–1942) a v poezii nejvýrazněji také v této době. Přesto nebyl politicky aktivní intelektuál jako Zahradníček.

---

⁵⁸ Typologie Searleho byla čerpána z knihy Petera Auera *Jazyková interakce*.

Analýza prokázala, že umělecké prvky komunikace byly v korespondenci převážně potlačeny. V letech 1940–1942 ovšem umělecký výraz dominoval diskusím o dílech a intimních rozpravách o psychice, Bohu a světu. Hrubínova osobnost a umění se vzdálily Janu Zahradníčkovi po roce 1944. Hodnotový konflikt Jana Zahradníčka a Františka Hrubína ve značné míře umocňovala Zahradníčkova intolerance vůči odlišnému existenčnímu postoji. Nejvýraznějším projevem rozluk hodnot Hrubína a Zahradníčka v korespondenci bylo snižování frekvence zasílání dopisů a snižování rozsahu Hrubínových dopisů. Po změně vztahu autorů převažovala informativní a kontaktní funkce ve výpovědích Františka Hrubína a kontaktní a persvazivní funkce v dopisech Jana Zahradníčka.

Část práce zabývající se poezií autorů zachytila postupné prolínání a vzdalování dominantních poetik významných osobností české meziválečné a poválečné literatury – Jana Zahradníčka, Františka Halase a Františka Hrubína. Výzkum jejich vzájemného působení umožnil porozumění některým poetickým prvkům a umělecké komunikaci v analyzované korespondenci. Výklad vývoje poezie Jana Zahradníčka v souvztažnosti s poezií Františka Halase a analýza vývoje poezie Františka Hrubína poskytla komplexní porozumění vzájemnému uměleckému chápání a vlivu autorů. Básnická skladba Jana Zahradníčka *Rouška Veroničina*, Halasova básnická sbírka *A co?* a Hrubínova sbírka básní *Hirošima* umožnila náhled do proudů emocí, myšlenek a obrazů tří lyrických subjektů autorů, kteří na sebe vzájemně odkazovali a ve verších se na sebe obraceli. Výše uvedená díla byla s ohledem na dřívější provázanost básnického díla autorů výslednicí vzájemného působení. Komparace díla *Rouška Veroničina*, *Hirošima* a *A co?* zprostředkovala doklady umělecké diskuse v poezii Zahradníčka, Halase a Hrubína napříč jejich tvorbou.

V korespondenci Bedřicha Fučíka a Mojmíra Trávníčka *Listovní příležitosti* byly analyzovány výroky Bedřicha Fučíka, které se vztahovaly k osobnosti a dílu Jana Zahradníčka, Františka Halase a Františka Hrubína. Paměti Bedřicha Fučíka *Čtrnáctero zastavení* doplnily zásadní informace o Janu Zahradníčkovi a jeho vztahu s Fučíkem, Halasem a Hrubínem. Paměti *Čtrnáctero zastavení* poskytly výpovědi Fučíka, které zahrnovaly popis konkrétních událostí. Zjištěná fakta z těchto dvou pramenů usnadnila orientaci ve vztazích zkoumaných osobností.

Zahradníčkův přístup k náboženskému vyznání v životě byl radikální, jak bylo doloženo citacemi Zahradníčkovy korespondence s Františkem Hrubínem, zjištěnými fakty o Zahradníčkově redakční činnosti v Obnově a Fučíkovým svědectvím o Zahradníčkově osobnosti v medailonu *Čtrnáctero zastavení* a v korespondenci *Listovní příležitosti*. Zahradníčkův radikální projev katolických hodnot zapříčinil ztrátu přátelství Františka Halase a poté Františka Hrubína. Náboženské hodnoty pro něj měly větší váhu než přátelské vazby. Obraz a přesah díla spirituálního básníka Jana Zahradníčka byl zkompletován díky analýzy korespondence s dalšími básníky, výkladu tvorby a svědectví blízkých spolupracovníků.

Anotace

Autor: Marie Lachendrová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Název práce: Dopisy Jana Zahradníčka Františku Hrubínovi. Hodnoty (literární a mimoliterární) a strategie (komunikace v korespondenci).

Vedoucí práce: Mgr. Petr Komenda, Ph.D.

Počet znaků: 165 620

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 37

Klíčová slova: Jan Zahradníček, František Hrubín, František Halas, Bedřich Fučík, korespondence, Ve znamení „jadis“..., konflikt hodnot, spirituální poezie

Tato práce se zabývá korespondencí Jana Zahradníčka a Františka Hrubína. Východiskem práce je předpoklad persvazivní funkce Zahradníčkových dopisů, které byly adresovány Františku Hrubínovi. Hlavním cílem práce je analýza komunikační strategie Jana Zahradníčka a poznání aspektů vztahu Zahradníčka k Hrubínovi a Halasovi. Výzkum korespondence Zahradníčka a Hrubína je podložen korespondencí Jana Zahradníčka a Františka Halase, paměťmi Bedřicha Fučíka a dopisy Fučíka Mojmiru Trávníčkovi. Interpretace vlastní tvorby Jana Zahradníčka, Františka Hrubína a Františka Halase doplňuje fakta o komunikační strategii autorů a jejich uměleckém výrazu v korespondenci.

Resumé

This thesis follows up correspondence between Jan Zahradníček and František Hrubín which were exchanged in form of written letters between 1937-1950. The key point of this thesis is the assumption of the persuasive function of Zahradníček's letters, which were addressed to František Hrubín. My main focus was analysis of communication strategy of Jan Zahradníček and also to determine key aspects of his relationship to Mr. Hrubín, and to Mr. Halas as well. My research of their correspondence is substantiated with Zahradníček's communication with František Halas, memoirs of Bedřich Fučík, even correspondence which Mr. Fučík addressed to Mojmír Trávníček. The interpretation of Jan Zahradníček's, František Hrubín's and František Halas's writing complements the facts about the authors communication strategy and their artistic expression in their correspondence. My objective was making complete summarization of all available knowledge about Jan Zahradníček's personality and also mutual influence between him and František Hrubín.

Starting point of this thesis is assumption of František Hrubín's dominant position in communication between him, František Halas and František Hrubín. Main resource was correspondence called *Ve znamení „jadis“...*, elements of author's personal style and poetry of Jan Zahradníček. Analysis shown, that artistic elements of communication were largely restrained. On the other hand between the years 1940 and 1942 artistic expression dominated discussions about writings and intimate talks about psyche, God, and the world. However after 1944 Hrubín's personality and his art moved away from Jan Zahradníček's. Zahradníček's religious believes caused conflict of values between him and Mr. Hrubín, just like it was between him and Mr. Halas. Mostly because of his intolerance to any other existential attitude. We can observe that in reduction of frequency of their writing and reduction of whole scope of Hrubín's letters. Afterwards their correspondence continued just to keep in touch with each other and exchange information. Zahradníček's religious believes was too important to him, even more than friendship with František Halas and František Hrubín. Image of Jan Zahradníček was completed and based on correspondence with Mr. Hrubín and Mr. Halas, interpretation their poems and personal testimonies of his closed co-workers.

4 Seznam literatury

- AUER, P. *Jazyková interakce*. NLN, Praha 2014.
- BRABEC, J. *A co básník? Poznámky k dílu Františka Halase*. Květy, Praha 1957.
- DVOŘÁK, A. – In Akord 9, Praha 1941. Str. 375.
- DVOŘÁK, A. *Válečné pásmo lyriky*. In Akord 12, Praha 1947. Str. 361.
- Eds. WIENDL, J. a WIENDLOVÁ, Z. *Ve znamení „jadis“... Vzájemná korespondence Jana Zahradníčka a Františka Hrubína z let 1937–1950*. Pistorius, Příbram 2018.
- Eds. WIENDL, J. a KOMÁREK, J. *Není dálky... Vzájemná korespondence Františka Halase a Jana Zahradníčka z let 1930–1949*. Paseka, Praha 2003.
- Ed. HRABAL, J. *Listovní příležitosti: dopisy Bedřicha Fučíka Mojžířu Trávníčkovi*. Aluze, Olomouc 2003.
- Eds. BINAR, V. a TRÁVNÍČEK, M. *Čtrnáctero zastavení – Bedřich Fučík*. Melantrich/Arkýř, Praha 1992. Str. 238-275.
- HALAS, F. *A co?* In *Básnické dílo. Československý spisovatel*, Praha 1978.
- HAVRÁNEK, B. *Úkoly spisovného jazyka*. In sb. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Pražský lingvistický kroužek, Praha 1932. Str. 11.
- HOFFMANNOVÁ, J. a kol. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Academia, Praha 2016.
- HRUBÍN, F. *Země po polednách*. Melantrich, Praha 1937.
- HRUBÍN, F. *Včelí plást*. Jos. R. Vilímek, Praha 1944.
- HRUBÍN, F. *Chléb s ocelí (Pražský máj)*. Josef Lukasík, Praha 1945.
- HRUBÍN, F. *Hirošima*. František Borový, Praha 1948.
- HRUBÍN, F. *Země sudička*. Československý spisovatel, Praha 1968.
- HRUBÍN, F. *Lásky*. Československý spisovatel, Praha 1969.
- HRUBÍN, F. *Jobova noc (Stalingrad)*. Československý spisovatel, Praha 1977.
- JANÁČKOVÁ, J. et al. *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*. ISV, Praha 2001.
- JELÍNEK, M. Styl epistolární. In *Pocta Dušanu Šlosarovi* č. 65. Albert, Boskovice 1995. Str. 126–137.
- KOMENDA, P. *Ediční příprava korespondence*. UP, Olomouc 2008.
- KŘIVÁNEK, V. „Nová země“ Františka Hrubína versus „stará země“ Jana Zahradníčka. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2005.

- KUSÁKOVÁ, L., BOŽOVÁ, V. *Korespondence jako historický pramen a umělecký text*. In *Česká literatura* 53, č. 4, 2005. Str. 574-581.
- MACHOVÁ, ŠVEHLOVÁ, *Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny jako lingvistické disciplíny*. Pedagogická fakulta UK, Praha 2001.
- MED, J. *Literární život ve stínu Mnichova*. Academia, Praha 2010. Str. 65–73.
- MUKAŘOVSKÝ, J. *Studie z poetiky*. Odeon, Praha 1982. Str. 24.
- OTRUBA, M. *Znaky a hodnoty*. Český spisovatel, Praha 1994.
- POHORSKÝ, M. *Hrubínovy verše z časů „Jobovy noci“*. In *Jobova noc*. Československý spisovatel, Praha 1977.
- SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ, L. *Komunikační strategie v dopisech Boženy Němcové*. Karolinum, Praha 2005.
- ŠALDA, F. X. *Kritické glosy k nové poezii české*. Melantrich, Praha 1939. Str. 377.
- TRÁVNÍČEK, J. *Ediční poznámka*. In. *Roušky Veroničiny, La Saletty a Znamení moci*. Vyšehrad, Praha 1990.
- ZAHRADNÍČEK, J. *Korouhve*. Jos. R. Vilímek, Praha 1944.
- ZAHRADNÍČEK, J. *Stará země*. Akord, Brno 1946.
- ZAHRADNÍČEK, J. *Svatý Václav*. Akord, Brno 1946.
- ZAHRADNÍČEK, J. *Pozdravení slunci*. Blok, Brno 1991.
- ZAHRADNÍČEK, J. *Dílo II*. Československý spisovatel, Praha 1992.
- ZAHRADNÍČEK, J. *Rouška Veroničina, La Saletta a Znamení moci*. Vyšehrad, Praha 1990.